

SE HS

Socioekonomické a humanitní studie Socio-Economic and Humanities Studies

- Jozef ŠIMÚTH, Andrea ZACHAROVÁ
Meranie vplyvu znalostí na výkonnosť a efektivitu organizácie
- Eva PECHOČIAKOVÁ SVITAČOVÁ
Ethical regulation of food production and marketing as one of the challenges for the education of agricultural and agri-food experts
- Jan ONDŘEJ
Dodržování péče řádného hospodáře, zejména loajality a další pravidla chránící obchodní společnosti před protiprávními a neetickými jednáními
- Bronislava COUFALOVÁ
Sankcionování mladistvých pachatelů – 20 let účinnosti ZSM
- Daniel LENGHART
Foucaultová filozofia a prečo má svoje miesto v dejinách psychológie
- Zdeněk MÁLEK, Pavla BUREŠOVÁ, Květoslava ŠUSTOVÁ
Stav dopravy a hotelnictví v cestovním ruchu v době inflace

VYDAVATEL / PUBLISHER: AMBIS vysoká škola, a.s.
Lindnerova 575/1, Libeň, 180 00 Praha 8
IČ: 61858307

REDAKCE / EDITORIAL OFFICE

ŠÉFREDAKTOR / EDITOR IN CHIEF: **Milan Křápek** (milan.krapek@ambis.cz)
EDITOR ANGLICKÉ VERZE / ENGLISH EDITOR: **Markéta Pokorná** (marpok@gmail.com)
VÝKONNÝ REDAKTOR / EXECUTIVE EDITOR: **Olga Puldová** (olga.puldova@ambis.cz)

REDAKČNÍ RADA / EDITORIAL BOARD

ČLENOVÉ REDAKČNÍ RADY / MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

Ahmad Aljarah — University of Salamanca, Spain, ESP
John Anchor — University of Huddersfield, GB
Zdeněk Caha — Institute of Technology and Business in České Budějovice, CZ
Jan Čadil — Unicorn University, CZ
Subhankar Das — Duy Tan University, VNM
Irada Dzhalladova — Kyiv National Economic University, UKR
Piotr Gorzelannczyk — Stanislaw Staszic State University of Applied Sciences Pila, PL
Monika Hudáková — Bratislava University of Economics and Management, SK
Fabian Christandl — Fresenius of Applied Sciences Cologne, DE
Margarita Išoraitė — Vilniaus kolegija/University Applied Sciences, LTU
Václav Kupec — Prague University of Economics and Business, CZ
Veronika Linhartová — AMBIS University, CZ
Jan Lojda — Institute of Technology and Business in České Budějovice, CZ
Ivan Malý — Masaryk University in Brno, CZ
Juraj Nemeč — Matej Bel University in Banská Bystrica, SK
Ladislav Průša — Research institute for labour and social affairs – RILSA, CZ
Milan Jan Půček — AMBIS University, CZ
Renata Skýpalová — AMBIS University, CZ
Lukáš Stárek — AMBIS University, CZ
Ivo Svoboda — AMBIS University, CZ
Jelena Titko — EKA University of Applied Sciences, LVA
Lukáš Vartiak — Comenius University Bratislava, SK

Přebírání materiálů je povoleno s prokazatelným souhlasem autora a redakční rady.
Reproduction of articles is subject to explicit prior consent of the author and the Editorial Board.

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SAZBA / LAYOUT AND TYPESETTING: Leona Kubišová (leona.kubisova@seznam.cz)

REGISTRAČNÍ ČÍSLO / EVIDENCE NUMBER: MK ČR E 19842

ISSN ONLINE VERZE / ISSN OF THE ONLINE VERSION: ISSN 1804-6800

URL: sehs.ambis.cz

PERIODICITA / PERIODICITY: BIANUALLY

Vyšlo v Praze v prosinci 2023. / Published in Prague on December 2023.

OBSAH ČÍSLA

EDITORIAL	
MILAN KRÁPEK	2
ODBORNÉ STATĚ / SCIENTIFIC ARTICLES	
JOZEF ŠIMÚTH, ANDREA ZACHAROVÁ	5
Meranie vplyvu znalostí na výkonnosť a efektivitu organizácie Measuring the impact of knowledge on organizational performance and effectivity	
EVA PECHOČIAKOVÁ SVITAČOVÁ	29
Ethical regulation of food production and marketing as one of the challenges for the education of agricultural and agri-food experts	
JAN ONDŘEJ	53
Dodržování péče řádného hospodáře, zejména loajality a další pravidla chránící obchodní společnosti před protiprávními a neetickými jednáními Observation of due diligence, particularly loyalty and other rules protecting business companies from illegal and unethical practices	
BRONISLAVA COUFALOVÁ	69
Sankcionování mladistvých pachatelů – 20 let účinnosti ZSM Sanctioning of juvenile offenders – 20 years of effectiveness of JJA	
DANIEL LENGHART	97
Foucaultová filozofia a prečo má svoje miesto v dejinách psychológie Foucault's philosophy and its importance in the history of psychology	
DISKUSE/DISCUSSION	
ZDENĚK MÁLEK, PAVLA BUREŠOVÁ, KVĚTOSLAVA ŠUSTOVÁ	111
Stav dopravy a hotelnictví v cestovním ruchu v době inflace The state of transport and hotels in the tourism industry in high inflation environment	

EDITORIAL

Vážení a milí čtenáři,

jak je již mnohaletým zvykem, před koncem roku vychází další číslo odborného časopisu Socioekonomické a humanitní studie (SEHS) 2/2023.

*Toto číslo obsahuje 5 vědeckých článků, které pokrývají velmi široký rozsah vědních oborů. Článek od **Jozefa Šimútha** a **Andrei Zacharové** pojednává o vzdělávání a vlivu znalostí. Etikou výrobců potravin se zabývá článek **Evy Pechočiakové Svitačové**. Další dva články jsou z oboru práva a soudnictví, jedná se o text **Jana Ondřeje**, který pojednává o aktuálně platných předpisech týkajících se dodržování péče řádného hospodáře ve vztahu k představenstvu společností, a následuje analýza trestů udělovaných mladistvým pachatelům vážných trestných činů od **Bronislavy Coufalové**. V neposlední řadě pak byl zařazen článek **Daniela Lengharta** pojednávající o myšlenkách Michela Foucaulta a jejich vlivu na současnou podobu psychologie.*

Přehled o stavu dopravy a hotelnictví pak přináší kolektiv autorů pod vedením Zdeňka Mála v rubrice Diskuse.

*Proti předchozím číslům jsme provedli několik změn. Předně přestáváme časopis vydávat v tištěné verzi, ale od tohoto čísla bude vycházet pouze v digitální podobě. Pro usnadnění sdílení jednotlivých odborných statí, jejich snazší citování a celkově modernější využití zavádíme identifikaci DOI, kterou aktuálně doplňujeme i zpětně ke starším číslům. Také byla aktualizována redakční rada. Chtěl bych tímto přivítat její nové členy a zároveň poděkovat za dosavadní práci těm stávajícím a také těm, kteří svou činnost v redakční radě ukončili. Jak jste se dočetli v minulém čísle, **František Pavelka** dlouholetý šéfredaktor se rozhodl svou pozici, na níž působil mnoho let, opustit. Chtěl bych mu jménem svým i celého redakčního týmu poděkovat za jeho mnohaletou práci na rozvoji tohoto časopisu. Nezbyvá mi než doufat, že jej dovedu důstojně nahradit.*

Věřím, že tato rozhodnutí o provedení změn byla správná a umožní další rozvoj časopisu SEHS, ale to musíte rozhodnout Vy, naši čtenáři.

*Mgr. Milan Křápek, Ph.D.
Šéfredaktor*

Esteemed readers,

As is the longstanding tradition, before the end of the year we are presenting to you the latest issue of the Socio-Economic and Humanities Studies (SEHS) 2/2023.

*This edition includes five research papers covering a wide range of scientific disciplines. An article by **Jozef Šimúth** and **Andrea Zacharová** focus on education and the impact of knowledge. **Eva Pechočiaková Svitačová** in her article deals with the ethics of food producers. The following two articles address the topic of law and the judiciary – **Jan Ondřej's** paper discusses the current legislation governing due diligence with respect to companies' boards and **Bronislava Coufalová's** provides an analysis of sentences given to serious juvenile offenders. And last but not least, we have an article by **Daniel Lenghart** on Michel Foucault's philosophy and its impact on the current state of psychology.*

An overview of the state of the transport and hotel industry is presented by a collective of authors led by Zdeněk Malek in the Discussion section.

We have also introduced several changes. We have discontinued the paper version of our journal and from now on it will be available exclusively online. In order to facilitate sharing of the research papers, easier citing and generally more modern use, we have introduced the DOI identification, which we are now adding also to the previous issues. The editorial board has been updated. I would like to take this opportunity and welcome the new members and extend my thanks to the remaining and former members for all the work they have done. As we already informed you in the previous issue, František Pavelka, the longstanding editor in chief, decided to retire. On behalf of me and our editorial team, I would like to thank him for the many years he spent developing and promoting SEHS. I am hopeful that I would be a worthy replacement for him.

I firmly believe that the decisions we have made regarding the abovementioned changes will prove right and will ensure the further development of SEHS. However, it is for you, our readers, to judge whether we have succeeded.

*Mgr. Milan Křápek, Ph.D.
Editor in Chief*

MERANIE VPLYVU ZNALOSTÍ NA VÝKONNOST A EFEKTIVITU ORGANIZÁCIE

MEASURING THE IMPACT OF KNOWLEDGE ON ORGANIZATIONAL PERFORMANCE AND EFFECTIVITY

Jozef Šimúth
Andrea Zacharová

ABSTRAKT

Rýchlo sa meniace podmienky v podnikateľskom prostredí nútia organizácie k neustálym inováciám. Informácie a znalosti sa v rámci organizácie stávajú rozhodujúcimi faktormi ovplyvňujúcimi výkonnosť organizácie. Organizácie preto potrebujú poznať najvhodnejší spôsob merania znalosti, ktoré ich zamestnanci majú ako aj vplyv týchto znalostí na výkonnosť organizácie. V prvej časti tejto prehľadovej štúdie definujeme znalosti a vysvetlíme psychologické procesy v získavaní, uchovávaní a vyhľadávaní vedomostí. Popisujeme tacitné a explicitné znalosti a metódy ich merania. Popisujeme najčastejšie používané metódy, ktoré sú vhodné na meranie výkonnosti organizácie na finančnom a nefinančnom základe. Následne vysvetľujeme prístup k meraniu vedomostí na princípe včelieho úľa. Tento prístup môže byť užitočný pri poukázaní na kľúčové aspekty merania znalostí zamestnancov a ich vplyvu na výkon celej organizácie a popisujeme potencionálne najdôležitejšie predpoklady, oblasti a prístupy k meraniu znalostí vychádzajúci z jednotlivých popísaných metód.

Kľúčové slová: meranie znalostí, tacitné a explicitné znalosti, zdieľanie znalostí, kognitívna psychológia, meranie výkonnosti organizácie

JEL klasifikace: D80, D20

ABSTRACT

The rapidly changing conditions in the business environment force organizations to continually innovate. Information and knowledge have become key factors affecting an organization's performance. Organizations need to use the most suitable approach to measure the knowledge that their employees have. In the first part of this review study, the concept of knowledge is defined and the psychological processes in the acquisition, retention and retrieval of knowledge are explained. Next, tacit and explicit knowledge and methods used for measuring it are described. In the second part, the approach to measuring knowledge using the beehive model is explained. This approach can be suitable in measuring the conversion of individual employee knowledge into organization-wide knowledge. Several methods that are suitable for measuring the impact of knowledge on the performance of an organization on a financial and non-financial basis are described. Based on this analysis of knowledge measurement methods, the potentially most crucial areas and approaches to knowledge measurement are described.

Key words: *knowledge, tacit and explicit knowledge, knowledge management, cognitive psychology, measuring organizational performance*

JEL Classification: D80, D20

ÚVOD

Keďže podnikanie sa stáva čoraz závislejším od výmeny vedomostí a informácií, organizácie sa musia zamerať na efektívne spôsoby merania vedomostí, aby boli schopné vyhodnotiť hodnotu ľudského kapitálu a vplyv na výkonnosť organizácie. Z podnikateľského hľadiska sa znalosti stali jedným z najdôležitejších faktorov podnikania, ktoré sa pridávajú k práci, pôde a kapitálu. Podľa McIvera a Wanga (2016) je riadenie znalostí kľúčovou premennou pri urýchľovaní inovácií (Pitt a MacVaugh, 2008), zvyšovaní produktivity (Wiig a Jooste, 2003) a rozvoji prevádzkovej efektívnosti (Hult et al., 2004). Pochopenie znalostí aplikovaných v organizačných procesoch je významným faktorom existencie a úspechu organizácií. Cieľom tejto prehľadovej štúdie je poskytnúť prehľad metód merania znalostí či už na individuálnej, alebo organizačnej úrovni a poukázať na ich obmedzenia. Na základe tohto prehľadu si kladieme za cieľ nájsť a popísať faktory, ktoré ovplyvňujú meranie znalostí v organizácii a upriamiť pozornosť na možné prístupy k meraniu znalostí prepojením individuálnych a organizačných premenných. V tejto prehľadovej štúdii poukazujeme na psychologické aspekty

súvisiace so získavaním, uchovávaním a získavaním znalostí. Následne popisujeme možné spôsoby merania znalostí a prekážky súvisiace s meraním individuálnych znalostí. Ďalej popisujeme princíp včelieho úľa pri meraní znalostí organizácie. Tento prístup kladie dôraz na kombináciu merania vedomostí na úrovni organizácie, ktoré sú viditeľné na výkonnosti organizácie a merania individuálnych znalostí každého člena organizácie ako aj na dôležitosť zdieľania informácií medzi členmi organizácie.

I ZNALOSTI

Je zrejmé, že podnikatelia očakávajú údaje, ktoré pochádzajú zo spoľahlivých meraní, aby mohli robiť strategické rozhodnutia. Preto osoby s rozhodovacou právomocou vyžadujú, aby im znalostní manažéri poskytli spoľahlivé merania znalostí vo svojej organizácii. Toto očakávanie je však v skutočnosti dosť komplikované. Prvá bariéra súvisí s definíciou znalostí. Slovník Merriam-Webster(2020) uvádza, že znalosť je:

- a. skutočnosť alebo podmienka poznania niečoho získaná skúsenosťou alebo asociáciou,
- b. oboznámenie sa s vedou, umením alebo technikou alebo ich pochopenie,
- c. skutočnosť alebo podmienka uvedomenia si niečoho,
- d. rozsah informácií alebo porozumenia informáciám, zodpovedaný podľa najlepšieho vedomia (Merriam-Webster, 2020).

Ak sa pozrieme sa na výskumné štúdie, kde sa autori pokúsili definovať znalosti, zistíme, že veľa závisí od perspektívy autorov. Quine (1987) citované v Hunt (2003) sa vo svojej definícii zameriava na motivačný faktor. Tvrdí, že človek musí byť dostatočne sebedomý, aby mohol využiť znalosti pri rozhodovaní, riešení problémov a vykonávaní opatrení. Je potrebné identifikovať úroveň dôvery, pretože znalosti závisia od dôležitosti dôsledkov. Znamená to posúdenie možných ziskov, ak je akcia správna, alebo potenciálnych strát, ak je akcia nesprávna.

Svejby (1997) sa zameriava na behaviorálny faktor v definícii vedomostí. Tvrdí, že poznanie je „schopnosť konať“. Autor rozlišuje medzi potenciálom správania, ktorý nemožno priamo pozorovať a viditeľným správaním. Ignorovanie rozdielu medzi vedomosťami a správaním bráni pochopeniu celého procesu, ktorým jed-

notlivec získava, uchováva a využíva znalosti na bezpečné a efektívne vykonávanie úloh. Henriques (2011) na druhej strane uvádza, že znalosti sú uvedomením si rôznych predmetov, udalostí, myšlienok alebo spôsobov, ako robiť veci. Okrem toho Ipe (2003) zahŕňa ďalšie faktory, ktoré hovoria, že znalosti sú špecifické pre kontext a vzťahy, pretože sú založené na skúsenostiach, ktorými sa formujú.

Predpokladáme, že znalosti závisia od toho, akým spôsobom človek vníma svet. Hvorecký et al. (2013) to objasňuje na príklade organizácie stimulu na percepčnej, kognitívnej a kontextovej úrovni. Toto umožňuje človeku zažiť a pochopiť napr. vázu na stole určitým spôsobom. Rôzne vnemové alebo kognitívne kontextuálne organizácie toho istého stimulu by viedli k odlišnému vnímaniu reality. Tento kontext závisí od faktorov, ako je príslušnosť ku kultúre, skúsenosti, súbory vnemov, stereotypy atď. Znamená to, že existuje viacero faktorov, ktoré ovplyvňujú spôsob, akým zažívame a učíme sa o svete, a tak formujú znalosti a robia ich nesmierne individuálnymi. A práve veľkú mieru individuálnosti pri učení sa a používaní znalostí je potrebné vziať do úvahy najmä pri snahe merať znalosti, ich zdieľania ako aj pri potrebe štandardizácie.

1.1 DRUHY ZNALOSTÍ

Ďalším faktorom je rozmanitosť typov znalostí. Na úplné pochopenie pojmu znalosť je nevyhnutné pochopiť deklaratívne a procedurálne typy znalosti. Rozdiel medzi týmito dvoma typmi znalostí je v tom, že niečo vieme (deklaratívne) a vieme ako (procedurálne). Okrem toho musíme pochopiť rozdiel medzi explicitným a tacitným poznaním. Explicitné znalosti sú dobre štruktúrované skutočnosti, pravidlá a asociácie. Explicitné znalosti môžu byť uložené na papieri, v médiách alebo inými kodifikovanými spôsobmi. Hvorecký et al. (2013) uvádza, že počítačové programy predstavujú najpokročilejšie formy explicitných znalostí. Podobne umelú inteligenciu v dnešnej podobe možno považovať za explicitné poznanie. Táto časť vedomostí je pomerne ľahko merateľná a zdieľaná naprieč organizáciou.

Na druhej strane je tacitné poznanie. Toto je uložené iba v ľudskej pamäti. Človek si môže uvedomiť existenciu tacitných znalostí len vtedy, keď sa prejavia v správaní alebo vo vedomých myšlienkach. Hvorecký et al (2013) vysvetľujú tacitné znalosti na základe príkladu súvisiaceho s interpretáciou štatistických úda-

gov. Ľudia majú tendenciu chápať identické údaje rôznymi spôsobmi v závislosti od ich skúseností, emócií, duševného stavu, prostredia atď. Aj keď sa navrhnu usmernenia na interpretáciu údajov, neexistuje univerzálna metóda a pochopenie závisí od konkrétneho jedinca. Osoba si dokonca nemusí byť vedomá spracovania tacitných vedomostí. Následne sa správanie a výsledok môžu zdať náhodné a vecou šťastia. Je však dôležité poznamenať, že tacitné znalosti predstavujú veľkú časť našich znalostí Ozhorn et al.(2015) odhadujú pomer 90:10 v prospech tacitných znalostí. Toto je dôležitá informácia, keď si uvedomíme, že existujú obmedzené spôsoby merania tacitných znalostí.

Kahneman (2011) opisuje dva systémy pri používaní a reprezentácii znalostí. Opisuje systém 1, ktorý funguje rýchlo s malým alebo žiadnym úsilím a bez vedomej kontroly. Potom opisuje systém 2, ktorý vyžaduje pozornosť a často ho využívame k náročným duševným aktivitám. Je to ako explicitný pojem vedomostí opísaný vyššie. Autor definuje systém 2 ako vedomé uvažovanie. Súhlasíme však s Kahnemanom, že hoci sa systém 2 domnieva, že rozhoduje, systém 1 je ten, ktorý používame oveľa častejšie.

1.2 PSYCHICKÉ FAKTORY ZÍSKAVANIA, UKLADANIA A VYBAVOVANIA ZNALOSTÍ

Ďalším dôležitým faktorom pri meraní znalostí je proces zapamätania si a vybavovania informácií z pamäte. Môžeme povedať, že pamäť je akýmkoľvek znakom toho, že v priebehu času prišlo k naučeniu. Je to schopnosť jednotlivca získavať a ukladať znalosti. Atkinson a Schiffirin (1968) definovali trojstupňový model pamäte, ktorý zahŕňa nasledovné fázy:

- a) senzorickú pamäť,
- b) krátkodobú pamäť,
- c) dlhodobú pamäť.

Autori opisujú dva procesy, ktoré sa podieľajú na zapamätaní si vo všetkých troch fázach: vedomé náročné spracovanie a automatické nevedomé spracovanie. Tieto dva procesy systematizujú dva typy dlhodobej pamäte: explicitnú alebo deklaratívnu pamäť a implicitnú alebo procedurálnu pamäť.

Henry et al. (2021) definujú explicitnú pamäť ako fakty a skúsenosti, ktoré je možné zámerne poznať a deklarovať. V prípadoch explicitného uchovávanía informácií ľudia reagujú na priamu žiadosť o informácie o svojej minulosti. Implicitná pamäť zahŕňa učenie sa, pričom jednotlivec si nie je vedomý toho, čo sa naučil. Predpokladáme, že systém 1 využíva hlavne tacitné znalosti uložené v implicitnej pamäti. Zatiaľ čo pomalý systém 2 využíva explicitné znalosti uložené v explicitnej pamäti.

Ďalším procesom pri diskusii o súvislostiach medzi znalosťami a pamäťou je proces získavania resp. dolovania znalostí z pamäti. Pri meraní znalostí jednotlivca v podstate meriame informácie uložené hlavne v explicitnej pamäti. Proces získavania informácií z pamäte je však pomerne komplexný. Je ovplyvnený vyhľadávaním podnetov, kontextovým efektom, aktuálnym emocionálnym stavom, fyzickým úpadkom na nervovej úrovni, retroaktívnym a proaktívnym zasahovaním medzi novo naučenými informáciami a už uloženými informáciami. Okrem toho je pamäť aktívnym činiteľom pri vytváraní spomienok buď zmenou častí informácií, alebo vytváraním nových spomienok. E. Loftus (1997) na základe svojho výskumu dospela k záveru, že naša pamäť nielen ukladá informácie a skúsenosti, ale vytvára aj nové spomienky. Podľa nej je ľudská pamäť dynamický proces, ktorý sa neustále mení. Štúdie E. Loftusovej ukazujú, že pamäť ľudí, ktorí sú svedkami udalosti a neskôr sú vystavení novým a zavádzajúcim informáciám o tejto udalosti, sa často skresľuje (Loftus, 1997). Navyše emocionálny stav človeka môže hrať dôležitú úlohu pri vybavovaní si explicitných a implicitných spomienok. Bower (1981) si všimol, že ľudia venujú pozornosť a učia sa viac o udalostiach, ktoré zodpovedajú ich emocionálnemu stavu v okamihu učenia. Okrem toho objavil, že pamäť je závislá od stavu nálady v danom momente.

V predchádzajúcej časti sme sa len stručne dotkli niektorých psychických premenných súvisiacich so spracovaním, ukladaním a získavaním informácií. Napriek tomu aj tento stručný prehľad jasne ukazuje, že časť vedomostí jednotlivca môže byť ťažko dostupná. Okrem toho sa informácie môžu líšiť v závislosti od vonkajšej alebo vnútornej situácie a kontextu. Na základe týchto psychologických premenných považujeme meranie znalostí na individuálnej úrovni za veľmi náročnú úlohu v kontexte organizácie. V podstate meriame veľmi dynamický jav. Aj keď sa zhodneme na tom, že môžeme merať úroveň vedomostí v danom okamihu, stále nedo-

stávame úplný obraz. Je to preto, že nie sme schopní vyhodnotiť pomer a presnosť vedomostí, ktoré si človek dokáže v danom momente spomenúť a ktoré má uložené v dlhodobej pamäti. Tieto faktory ovplyvňujú dolovanie znalostí, ich presnosť pri zdieľaní ako aj využívaní pri výkone práce. Preto je pri diskusii o meraní vplyvu znalostí na výkon organizácie dôležité prihliadať aj na tieto premenné.

2 MERANIE ZNALOSTÍ

Odborníci v znalostnom manažmente majú tendenciu zdôrazňovať viac procesy, ktoré sa podieľajú na zdieľaní znalostí ako na skutočnom meraní znalostí. To znamená, že meranie znalostí sa zameriava na výsledky využívania znalostí namiesto merania znalostí ako takých. Meranie explicitných znalostí nie je také náročné ako meranie tacitných znalostí. Vedomostné testy, ako sa používajú v akademickej sfére, nemusia byť celkom presné, keď sa ignorujú faktory ako kontext a individuálne premenné ako napr. úzkosť zo samotného testovania. Na meranie tacitných znalostí by bol klasický vedomostný test neefektívny z dôvodov, ktoré sme opísali vyššie. Identifikácia a opis znalostí a ich následné zdieľanie sú dôležité pre manažment organizácie, keďže poskytujú väčšiu hodnotu ako riešenie dlhotrvajúcej diskusie o tom, čo sú znalosti (Grant, 1996).

2.1 SPÔSOBY MERANIA ZNALOSTÍ V ORGANIZÁCII PROSTREDNÍCTVOM NÁSTROJOV RIADENIA ĽUDSKÝCH ZDROJOV

Existuje niekoľko prístupov na meranie znalostí na úrovni organizácie. Jedným z príkladov je **Znalosť v praxi** (Knowledge in Practice – KIP). Rámec KIP vyvinuli McIver et al. (2013). Identifikuje charakteristiky znalostí, ktoré majú kritické dôsledky pre manažment. McIver et al. (2013) opisujú KIP ako údaje a odborné znalosti zapojené do sekvencií, rutín, kompetencií alebo schém založených na činnostiach v organizácii. KIP je konceptualizovaný na škále dvoch rozmerov: tacitnosť a schopnosť učiť sa. Tacitnosť je definovaná ako miera, do akej je kompetencia zahrnutá v praxi nepozorovateľná, ťažko vysvetliteľná, nešpecifikovaná a/alebo vysoko zakotvená v prostredí (McIver et al., 2013). Schopnosť učiť sa je definovaná ako typ a množstvo úsilia, školení a odborných znalostí, ktoré sa podieľajú na pochopení informácií a know-how potrebných na dokončenie pracovných úloh.

Podľa McIvera a Wang (2016) vedie kombinácia týchto dvoch dimenzií k štyrom typom:

1. známe informácie (vysoká schopnosť učiť sa, nízka tacitnosť);
2. učňovské know-how (vysoká schopnosť učiť sa, vysoká tacitnosť);
3. nahromadené informácie (nízka schopnosť učiť sa, nízka tacitnosť); a
4. talent a intuitívne know-how (nízka schopnosť učiť sa, vysoká tacitnosť).

Tieto dimenzie sa merajú prieskumom zameraným na činnosti súvisiace s prácou a charakteristiky oddelenia, v ktorom zamestnanec pracuje. Dotazníky sú navrhnuté špeciálne pre každý kontext pracoviska zvlášť. McIver a Wang (2016) uvádzajú spôsob využitia tohto merania v kontexte nemocničnej jednotky.

Existujú aj iné postupy riadenia ľudských zdrojov, ktoré sa používajú na meranie tacitných vedomostí. Matošková (2016) uvádza prístupy, ktoré zahŕňajú činnosti v riadení ľudských zdrojov:

1. hodnotenie pracovného výkonu jednotlivcov počas reálnych alebo simulovaných pracovných situácií. Primárne zameranie je na preukázanie vedomostí v pracovnom správaní,
2. test situačného rozhodovania,
3. dotazník na hodnotenie pracovného správania.

Klasifikujeme 6 prístupov používaných na hodnotenie individuálneho pracovného výkonu, ktorý pokladáme za výsledok využívania znalostí.

Prvý z nich sa nazýva **Riadenie podľa cieľov** (Management by Objectives – MBO). Táto metóda je založená na stanovení jasných cieľov pomocou metódy SMART. V tejto metóde je dôležité jasne vysvetliť SMART ciele pracovníkovi sú za dané obdobie (štvrtročne, polročne, ročne) ako aj dohodnúť sa na spôsobe ich plnenia. Počas celého obdobia a na jeho konci sa diskutuje o procese dosahovania a aj o miere dosiahnutia cieľov.

Ďalším meraním výkonu je 360-stupňová spätná väzba. Jedná sa o viacrozmernú metódu merania pracovného výkonu súvisiaceho s kritériami danými na konkrétnu pozíciu na Likertovej stupnici. Pracovný výkon sa meria na základe spätnej väzby od manažérov, kolegov, podriadených, zákazníkov, sebahodnotenia a ďalších ukazovateľov, ak je to pre danú prácu relevantné.

Tretou metódou je tzv. **Hodnotiace Centrum**. Osoba je pozorovaná a hodnotená počas riešenia rôznych úloh, diskusií, riešenia problémov s rozhodovaním, hrania rolí a iných úloh, ktoré odhaľujú potenciál a zručnosti pre úspech v práci. Pozorovateľmi sú zvyčajne odborníci na danú pozíciu, psychológovia a supervízori. Výhodou tejto metódy je, že nielen meria znalosti prejavujúce sa v správaní, ale môže tiež signalizovať budúcu výkonnosť na základe preukázaných znalostí a zručností ako aj využívanie tacitných znalostí.

Štvrtou metódou je **Behaviorally Anchored Rating scale (BARS)**. Stupnica porovnáva pracovné správanie osoby so špecifickými príkladmi správania, ktoré sú ukotvené v číselných hodnoteniach. Každá úroveň správania na stupnici je ukotvená viacerými vyjadreniami popisujúcimi bežné správanie, ktoré osoba zvyčajne vykonáva. Prvým krokom v metóde BARS je generovanie kritických prípadov a ich transformácia do spoločného formátu. Kritické prípady sa potom randomizujú a merajú.

Ďalším prístupom je **Metóda účtovníctva ľudských zdrojov (Human Resources Accounting – HRA)**. HRA hodnotí preukázanie znalostí zamestnanca pri pracovnom výkone odrazené vo finančných ziskoch organizácie. Táto metóda porovnáva náklady na zamestnanca a zisky organizácie z činností konkrétneho zamestnanca. Táto metóda sa používa aj na výpočet návratnosti investícií (ROI). Tento prístup však neberie do úvahy žiadne potenciálne úrovne tacitných vedomostí, ktoré sa neprejavili v danom období merania. V skutočnosti teda nemeria skutočné znalosti, ktoré má osoba.

Šiesta metóda zahŕňa **Psychologické hodnotenia** zamerané na interpersonálne zručnosti, kognitívne schopnosti, vodcovské zručnosti, osobnosť, emocionálnu inteligenciu, kognitívne a rozhodovacie štýly atď. Tieto znalosti sú prevažne tacitné a merajú sa psychologickými testami, ako sú MBTI, EQ testy, indikátor kognitívneho štýlu, test situačného rozhodovania a ďalšie testy. Ďalšími metódami psychologického merania sú hĺbkové rozhovory, diskusie, fokusové skupiny atď. Tieto merania vyhodnocujú výškolení psychológovia. Táto metóda sa používa ako súčasť komplexnej metódy hodnotiaceho centra, ktorá hodnotí vnútorný kontext správania sa zamestnanca.

Celkovo majú všetky tieto metódy niekoľko obmedzení. Závisia od vlastného pozorovania človeka alebo subjektívneho pozorovania niekoho iného. Často sú

príliš zložité a zahŕňajú odbornú prípravu a vysoko špecifické odborné znalosti. Okrem toho je každá metóda len čiastočne použiteľná na všetky možné organizačné kontexty. Pri týchto metódach meraní chýba tiež štandardizovaná merná jednotka. Tento nedostatok štandardizácie sťažuje porovnávanie vedomostí medzi jednotlivcami alebo organizáciami. Navyše tieto metódy len čiastočne prispievajú k systematizácii individuálnych znalostí, tak aby mohli byť následne zdieľané v rámci organizácie.

2.2 SECI MODEL

Model SECI pomáha pochopiť proces prenosu vedomostí v rámci organizácie a ich mapovani. Podľa autorov Nonaka a Takeuchi (1996) je to model tvorby znalostí, ktorý vysvetľuje, ako sa tacitné a explicitné znalosti transformujú na znalosti, ktoré sa stávajú súčasťou organizácie.

Podľa Hvoreckého (2013) nositelia tacitných znalostí interagujú s nositeľmi (často odlišných) znalostí vedomostí počas socializácie. Dosahuje sa to osobnou komunikáciou. Toto je najrozšírenejší prenos znalostí medzi ľuďmi. Na získanie vedomostí, ktoré sú nezávislé od človeka, sa ľudia snažia vyjadriť svoje chápanie sveta, napr. z medzilidskej komunikácie, vo všeobecne akceptovanom systéme pomocou rôznych foriem externalizácie. Tieto externalizácie sú vo forme textu, vzorcov, grafov, čísel atď. To vytvára základ pre distribúciu znalostí. Prijemca môže tieto znalosti spracovať, čo vedie k vytvoreniu nových znalostí v kombinácii s existujúcimi znalosťami prijímateľa. Toto sa nazýva kombinovaná fáza. Potom sa prostredníctvom internalizácie stáva nové poznanie integrovanou súčasťou individuálneho poznania (Hvorecký et al, 2013).

Autori modelu tvrdia, že znalosti možno merať vtedy, keď organizácia správne riadi procesy socializácie, externalizácie, kombinácie a internalizácie. Iba znalosti, ktoré sú komunikované a potom kódované, môžu byť skutočne merané. Hvorecký et al (2013) uvádzajú niektoré prístupy pre každú etapu. Vo fáze socializácie ide zvyčajne o rozprávanie príbehov, diskusiu, počúvanie iných názorov, výučbu a školenie, brainstorming, brainwriting, mapovanie mysle (mind mapping), atď. Fáza externalizácie zahŕňa zachytenie jadra myšlienok, formalizáciu myšlienok, notácií, preukázanie zručností, kladenie „správnych“ otázok. Kombinovaná fáza zahŕňa laterálne myslenie, vytváranie analógií, identifikáciu nového poznania.

Prostredníctvom internalizácie sa nové znalosti stávajú neoddeliteľnou súčasťou našich individuálnych znalostí pripravených na ich budúce uplatnenie. Hlavným prínosom tohto modelu je aj v tom, že zdôrazňuje dôležitosť zdieľania znalostí, čo je dôležitým predpokladom toho, aby znalosti jednotlivca mohli byť využívané aj ďalšími členmi organizácie a tým sa vytvoril synergický efekt, ktorý prispeje k zvýšeniu výkonu celej organizácie.

Jedným z obvyklých prístupov ako prekonať problémy s meraním psychologických premenných, je pozrieť sa vyhodnotenie vplyvu vedomostí na celkovú výkonnosť organizácie či už z finančného, alebo nefinančného pohľadu. Vďaka rôznym fázam spracovania vedomostí vytváraniu, akumulácii, organizácii a využívaniu môžu organizácie zlepšiť svoju organizačnú výkonnosť (Rasula, J. et al, 2012).

2.3 MERANIE ZNALOSTÍ NA ZÁKLADE FINANČNÝCH A NEFINANČNÝCH UKAZOVATEĽOV

Na meranie výkonnosti organizácie sa používajú dve základné skupiny ukazovateľov – finančné a nefinančné. Medzi finančné ukazovatele zahrňame napr. rozpočty, aktíva, operácie, produkty, služby, trhy a ľudské zdroje, ktoré sú kľúčové pri ovplyvňovaní organizačného úspechu (Riley, S. M, 2017). Výkonnosť organizácie však musí zahŕňať viac ako len výpočet návratnosti investícií. Výkonnosť organizácie totiž indikuje manažérom faktory, ktoré ovplyvňujú výkonnosť organizácie. Na základe toho vedia uplatňovať potrebné opatrenia. Ak chce organizácia prežiť a dosahovať zisky v informačnom veku, mala by používať systémy merania výkonnosti, ktoré sú odvodené z ich stratégií a schopností (Ekström, M., & Hammarlund, L., 2020).

Rozlišujeme tri prístupy k organizačnému výkonu:

- a) cieľový prístup, pri ktorom sa výkonnosť hodnotí dosiahnutím cieľa;
- b) prístup založený na systémových zdrojoch, pri ktorom sa hodnotí schopnosť zabezpečiť obmedzené a cenené zdroje, a
- c) procesný prístup, pri ktorom sa hodnotí správanie organizačných jednotiek (Murphy et al., 2013).

V nasledujúcej časti popíšeme najbežnejšie metódy merania výkonnosti organizácie: metódu Balance Scorecard, modelovanie štrukturálnych rovníc, výkonnostná prizma, výkonnostnú pyramídu a prístup trojitého spodného riadku.

Balanced Scorecard (BSC) sa používa pre strategické plánovanie. Riadiace organizácie na základe dokumentov identifikujú cieľ, ktorý plánujú dosiahnuť. BSC sa tiež používa na zosúladenie každodenných pracovných úloh s organizačnou stratégiou. Okrem toho sa používa na meranie a pozorovanie pokroku smerom k strategickým cieľom (Malina, M. A., & Selto, F. H., 2001). Táto metóda sa používa v organizáciách ako Volkswagen, Ford Motors, Philips, UPS, Apple, FBI alebo University of Virginia. Pôvodná myšlienka BSC pochádza od Dr. Roberta Kaplana a Dr. Davida Nortona a bola vytvorená na meranie výkonnosti organizácie pomocou vyváženjšieho súboru meraní výkonnosti. K tradičným finančne orientovaným opatreniam doplnila nefinančné strategické opatrenia. Systém BSC sa v priebehu rokov vyvíjal a v súčasnosti sa považuje za plne integrovaný systém strategického riadenia (Kaplan, R. S., et al, 2001).

BSC je spojenie medzi operačnými cieľmi, aktivitami, strategickými cieľmi a koncepciami ako poslanie, vízia a základné hodnoty. Ide o viacrozmerný prístup, pretože zahŕňa finančné aj nefinančné ukazovatele. Systém má štyri perspektívy: finančnú, zákaznícku, internú procesnú perspektívu a perspektívu inovácií a vzdelávania.

- Finančná perspektíva zahŕňa ukazovatele ako ekonomická pridaná hodnota, rast príjmov, náklady, ziskové marže, peňažné toky a prevádzkové príjmy. Monitoruje finančnú výkonnosť a využívanie finančných zdrojov (Kaplan, R. S., & Norton, D. P., 1996).
- Pohľad zákazníka sa zameriava na hodnotový cieľ, že organizácia uspokojí svojich zákazníkov a predá viac najžiadanejším skupinám zákazníkov (Alejandro et al, 2011). Tento pohľad zahŕňa hodnoty pre zákazníka ako kvalita, výkon, služba alebo čas. Zameriava sa aj na meranie spokojnosti zákazníkov a podielu na trhu.
- Perspektíva interných procesov zahŕňa všetky činnosti a procesy potrebné na to, aby spoločnosť uspela pri poskytovaní toho, čo zákazníci očakávajú (Figge, F. a kol., 2002). Zahŕňa efektívnosť a kvalitu spojenú s produktom

alebo službami. Patrí sem riadenie prevádzky, riadenie zákazníkov, inovácie a regulačné a sociálne otázky.

- Perspektíva inovácie a vzdelávania alebo vplyv inovácie na rast. Tu sa zameriavame na nehmotný majetok, ako sú interné zručnosti a schopnosti potrebné na podporu vnútorného procesu vytvárania hodnôt. Monitoruje ľudský kapitál, infraštruktúru, technológiu, kultúru atď.

Pre každú z týchto perspektív BSC sa odporúča vypracovať ciele, kľúčové ukazovatele výkonnosti (KPI), čiastkové ciele a opatrenia. Obmedzenie BSC spočíva v tom, že ignoruje úlohu rôznych zainteresovaných strán.

Ďalšou metódou je **Modelovanie štruktúrálnych rovníc** (Structural Equation Modelling – SEM). Jedná sa o štatistickú techniku využívanú v behaviorálnych vedách. Predstavuje kombináciu faktorovej analýzy a regresnej analýzy. Jej korene vychádzajú z analýzy dráh, ktorú vynašiel S. Wright (1921). Analýza dráh sa zvyčajne používa ako začiatok SEM. V origináli sú pozorované alebo merané premenné reprezentované obdĺžnikom alebo štvorcem; latentné alebo nemerané faktory kruhom alebo elipsou. Jednosmerné šípky predstavujú kauzálny vzťah – premenná na konci spôsobuje premennú v šípke. Obojstranné šípky označujú kovarianciu alebo korelácie bez príležitostného znázornenia. Zo štatistického hľadiska jedno šípky predstavujú regresné koeficienty, zatiaľ čo dvojhľavé kovariancie.

SEM zahŕňa faktorovú analýzu a regresiu, ale zároveň ponúka väčšiu flexibilitu kombináciou týchto dvoch techník dohromady. Je dobre vybavený na kauzálnu analýzu alebo prípady s multikolinearitou. Prvá časť SEM sa nazýva model merania a je podobná faktorovej analýze. Druhá časť sa nazýva konštrukčný model a táto časť spája časti meracieho modelu so závislými premennými. SEM sa používa pre niekoľko typov údajov, ako sú ekonomické údaje, údaje zo sociálnych médií, údaje z prieskumov alebo údaje MRI v akomkoľvek type údajov – nominálne, počte, intervale alebo pomere. S využitím SEM je organizácia dobre vybavená pre chápanie zákazníkov spojené s obľubou, záujmom o nákup alebo spokojnosťou zákazníkov s produktmi organizácie (Sharma, G., & Baoku, L., 2013).

Na vytvorenie SEM je potrebných minimálne 200 prípadov alebo respondentov a súčasne najmenej 10 prípadov na meranú premennú. To znamená minimálne

250 respondentov, ak je v modeli 25 hodnotených atribútov (Lowry, P. B., & Gas-kin, J., 2014). Tento model je pomerne komplexný a pri aplikácii v organizácii je potrebná pokročilá znalosť štatistických princípov. Inak hrozí, že kvôli nesprávnej voľbe reprezentatívneho vzorky, alebo modelu, ktorý presne nereprezentuje základnú štruktúru údajov, budú výsledky skreslené. Identifikácia správnej špecifikácie modelu môže byť náročná a môže vyžadovať opakované úpravy.

Metóda merania nazývaná **Výkonnosťná prizma** je ďalší systém merania výkonnosti organizácie pre manažment, ktorá odpovedá na päť hlavných otázok. Cieľom je splniť požiadavky všetkých zainteresovaných strán. Model používajú organizácie ako napr. DHL. Prístup výkonnostnej prizmy spočíva v tom, že vychádza z požiadaviek zainteresovaných strán a na základe týchto požiadaviek začína rozvíjať výkonnosťné merania (Neely, A. D., et al. 2002).

Výkonnosťná prizma patrí do druhej generácie modelov riadenia výkonnosti. Jeho podstata je tvorená piatimi vzájomne prepojenými aspektmi, pričom dôležitosť sa kladie skôr na zhromažďovanie informácií ako na jednoduché merania. Výkonnosťná prizma je flexibilný nástroj, ktorý odráža zložitosť merania a riadenia výkonnosti.

Neely et al. (2001) pomenovali nasledovné úrovne:

- Spokojnosť zainteresovaných strán popisuje, kto sú akcionári danej spoločnosti a čo plánujú robiť. Táto prvá časť pozostáva z mapovania zainteresovanými stranami. To znamená zmapovať, kto sú zainteresované strany, aké dôležité sú jednotlivé skupiny zainteresovaných strán, aké právomoci majú a aká je ich pripravenosť túto právomoc využiť. Keďže jedným z hlavných cieľov spoločnosti by malo byť udržanie spokojnosti dôležitých skupín zainteresovaných strán v tejto časti výkonnostnej prizmy spoločnosť potrebuje najst merania, prostredníctvom ktorých bude schopná merať túto spokojnosť. Hlavnými skupinami zainteresovaných strán sú zvyčajne investori, zákazníci, zamestnanci, dodávatelia a partneri spoločných podnikov a regulačné orgány.
- Príspevok zainteresovaných strán je časť, ktorá sa zameriava na to, čo chceme od zainteresovaných strán organizácie. Okrem poznania jednotlivých skupín zainteresovaných strán a ich očakávaní, je dôležité definovať aj očakávania, ktoré má organizácia od jednotlivých skupín zainteresovaných strán. Keď sa

očakávaní identifikujú, potom je potrebné merať úroveň plnenia týchto očakávaní. Napríklad pre zákazníkov – ako jednu zo skupín zainteresovaných strán – môže byť takýmto meradlom ziskovosť od zákazníkov.

- Stratégie, zahŕňa typy stratégií, ktoré je potrebné implementovať, aby sme uspokojili potreby a želania zainteresovaných strán dosiahnutím našich cieľov. V prvom rade je potrebné jasne rozlišovať medzi stratégiou a dlhodobými cieľmi. Vo výkonnostnej prizme sa váha prikladá stratégii – teda spôsobu, akým sa ciele dosiahnu. Ciele sú definované v prvých dvoch aspektoch, nie v tomto. Je potrebné pozrieť sa na ukazovatele výkonnosti, ktoré ukazujú, či stratégia, ktoré si spoločnosť vyberie sú v súlade s cieľmi a potrebami zainteresovaných strán. Výkonnostné merania musia ukázať, ako dobre sa stratégie vykonávajú. To znamená, že manažment by mal nájsť najlepšie spôsoby komunikácie a šírenia stratégií v celej organizácii. Je dôležité monitorovať, či sú stratégie aktuálne.
- Procesná úroveň sa zameriava na procesy potrebné na dokončenie implementácie organizačnej stratégie. V podstate sa monitoruje, či organizácie implementujú vhodné procesy na podporu stratégií. Zvyčajne sa definujú štyri hlavné procesy
 1. Vývoj produktov a služieb.
 2. Vytvorenie dopytu.
 3. Uspokojenie dopytu.
 4. Plánovanie, organizácia a riadenie spoločnosti.

Tieto hlavné procesy sú zvyčajne rozdelené na čiastkové procesy, kde každý čiastkový proces by mal mať prideleného vlastníka. V ďalšom kroku musí organizácia vypracovať opatrenia, prostredníctvom ktorých bude kontrolovať fungovanie procesov. V tomto aspekte je možné použiť procesný reinžiniering, ako aj analýzu hodnotového reťazca.

Úroveň schopností obsahuje schopnosti potrebné na prevádzku procesov. Zvyčajne zahŕňa ľudí, postupy, technológie a infraštruktúru potrebnú na fungovanie procesov. Na tejto úrovni spoločnosť identifikuje potrebné schopnosti a výkonnostné opatrenia na identifikáciu toho, ako sa schopnosti uplatňujú. Jednotlivé úrovne výkonnostnej prizmy musia byť prepojené procesom zhora nadol,

veľmi podobným výkonnostnej pyramíde. Rozdielom je, že pri výkonnostnej prizme je orientácia na viac skupín zainteresovaných strán, na ich potreby a tiež na očakávania, ktoré má spoločnosť od týchto skupín zainteresovaných strán.

Nevýhodou výkonnostnej prizmy je, že ide o pomerne komplexný, na zdroje náročný spôsob merania, ktorý je pre mnohé organizácie ťažko realizovateľný. Ďalšou nevýhodou je aj subjektívnosť a nedostatok dát pri niektorých úrovniach merania a z toho vyplývajúci nedostatok štandardizácie meraní ako aj spôsobu implementácie modelu.

Výkonnostná pyramída je systém hodnotenia výkonnosti, ktorý zahŕňa finančné aj nefinančné aspekty (Kaplan, 2001). Výkonnostná pyramída bola vyvinutá ako hierarchia finančných a nefinančných ukazovateľov. Pokúša sa ukázať prepojenie medzi dlhodobými strategickými a krátkodobými operačnými cieľmi.

Najvyššia úroveň 1 opisuje poslanie organizácie. Venuje sa dlhodobému úspechu a konkurenčnej výhode firmy. Úroveň 2 je orientovaná na kritické faktory úspechu spoločnosti merané trhovými a finančnými opatreniami. Na úrovni 3 je marketingový a finančný úspech spojený s dosiahnutím spokojnosti zákazníka, vyššou flexibilitou a vyššou produktivitou. Dosiahnutie cieľov od úrovne 3 je možné monitorovať prostredníctvom ukazovateľov úrovne 4, ktorými sú kvalita, dodanie, čas cyklu a odpad. Pyramídu možno rozdeliť na dve strany – na ľavej strane sú hlavne nefinančné ukazovatele s vonkajším zameraním. Na pravej strane sú finančné opatrenia orientované na vnútorné záležitosti (Kaplan, 2002).

Výkonnostná pyramída tvorí pyramídu výkonnostných cieľov a meraní s ohľadom na prepojenia medzi operačnou výkonnosťou a dosiahnutím strategických cieľov. Okrem finančných cieľov sa kladie dôraz na spokojnosť zákazníkov, flexibilitu a produktivitu. Podľa Lyncha a Crossa (1991) je dôležité vytvoriť spojenie medzi strategickými a prevádzkovými cieľmi spoločnosti. Rozhodujúca je najmä skutočnosť, že jednotlivé oddelenia vedú, do akej miery prispievajú k dosahovaniu cieľov. Použité opatrenia by mali zahŕňať dostupné finančné a nefinančné informácie. Hlavným cieľom výkonnostnej pyramídy je zamerať všetky obchodné aktivity na potreby a požiadavky zákazníkov. Nevýhodou výkonnostnej pyramídy je, že neberie do úvahy akcionárov ako to je napr. pri metóde výkonnostnej prizmy. Ďalšou nevýhodou je malá prepojenosť jednotlivých úrovní cieľov

ako taktických, strategických a operačných ako aj prepojenie jednotlivých organizačných jednotiek. Obmedzením tohto prístupu je, že neberie do úvahy tzv. mäkké faktory ako správanie zamestnancov, spokojnosť zákazníkov a kultúru organizácie.

Prístup trojitého spodného riadku (Triple bottom line – TBL), ktorý vyvinul John Elkington (Elkington, J., 1994), je prístup k meraniu výkonnosti, ktorý zahŕňa tradičné merania, ako je zisk, návratnosť investícií atď. a sociálne a environmentálne aspekty podnikania. Vďaka uznávaniu dôležitosti zachovania ľudstva a planéty sa stala dôležitým nástrojom na podporu cieľov udržateľnosti a hodnotenia výkonnosti.

TBL má tri rozmery výkonnosti: finančný, sociálny a environmentálny. Začlenenie sociálneho a ekologického rozmeru do TBL však prináša ťažkosti pri hľadaní vhodných opatrení. Niekedy sa nazýva aj 3 P: people, planet, profits (ľudia, planéta a zisky). TBL používajú ziskové a neziskové organizácie, ako aj všetky úrovne vlád (Slaper, T. F., & Hall, T. J., 2011).

Jedným z prístupov k prekonaniu obmedzenia vhodných opatrení by bolo monetarizovať všetky tri aspekty. Tento prístup prináša spoločnú jednotku – dolár alebo euro – ale niekedy je veľmi ťažké vyjadriť finančnú hodnotu napr. ohrozených druhov. Ďalšou možnosťou by bolo použiť index, ako je index inovácií Indiana Business Research Center. Doteraz neexistuje žiadne univerzálne opatrenie. Zainteresované strany preto môžu určiť súbor opatrení podľa veľkosti, typu meraného projektu alebo dostupných údajov. Pokiaľ ide o ekonomické meradlá, môžu sa použiť ukazovatele, ako sú príjmy, výdavky, zamestnanosť a dane.

Pre podnikanie ponúka TBL možnosť predvídať dlhodobú udržateľnosť organizácie. Čo sa týka opatrení najčastejšie sa ako ekonomické ukazovatele používajú zaplatené dane, ako sociálne – priemerný počet hodín vzdelávania na zamestnanca, charitatívne príspevky, a ako environmentálne – bezpečnostné incidenty, emisie skleníkových plynov, spotreba vody. Koncept TBL síce ponúka organizáciám základ pre meranie dlhodobej udržateľnosti, ale mnohé premenné sú častokrát nejasne definované resp. nejednoznačné a tým pádom je merateľnosť otázna. Zatiaľ neexistuje univerzálny ukazovateľ ako vypočítať TBL (Savitz, A., 2006).

Nevýhodou metód merania popísaných v tejto kapitole je na rozdiel od finančných ukazovateľov neexistencia štandardizovanej mernej jednotky pre znalosti. Tento nedostatok štandardizácie sťažuje porovnávanie znalostí medzi jednotlivcami, organizačnými jednotkami alebo organizáciami ako aj určenie vplyvu znalostí na výsledky organizácie. Jednotlivé prístupy sú aj značne komplexné a vyžadujú pomerne komplikovaný proces implementácie a zaškoľovania zamestnancov do systému. Mnohé organizácie preto pristupujú k meraniu znalostí veľmi zjednodušene meraním počtu hodín vzdelávania zamestnancov, osobného rozvoja alebo certifikácie. Hoci tieto metriky poskytujú určité dáta, nemusia zachytávať praktické uplatnenie a efektívnosť vedomostí v reálnom prostredí pri výkone práce.

Nemenej dôležitým faktorom je aj to, že meranie vplyvu znalostí v krátkodobom horizonte nemusí odrážať jeho dlhodobý vplyv na úspech organizácie. Na základe psychologických aspektov popísaných v prvej časti je potrebné zväžiť kedy, ako a v akom kontexte znalosti meriame. Jednou z charakteristík novonadobudnutých znalostí je rôznorodosť doby, kým sa prejavia a prinesú hmatateľné výsledky. Rýchlosť a presnosť akou sa vedomosti prejavia býva ovplyvnené aj zakotvenosťou znalostí v sociálnom a kultúrnom kontexte. Organizačná kultúra, komunikačné vzorce a postupy spolupráce môžu významne ovplyvniť spôsob, akým sa znalosti zdieľajú, oceňujú a najmä využívajú.

2.4 MERANIE ZNALOSTÍ NA PRINCÍPE VČELIEHO ÚĽU

V predošlých kapitolách sme ukázali jednotlivé metódy merania znalostí v organizácii, či už vychádzajúcich z merania individuálnych psychologických premenných, prejavom znalostí na správaní zamestnancov ako aj meraním rôznych aspektov výkonu organizácie resp. vplyvu správania zamestnancov na výkon organizácie. Tento prehľad naznačuje, že pri meraní znalostí v organizáciách je potrebné prijať mnohostranný prístup, ktorý kombinuje kvantitatívne a kvalitatívne metódy, zohľadňuje kontext organizácie ako aj charakteristiky samotného konceptu znalosti vychádzajúceho z psychologických premenných nositeľov znalostí – zamestnancov. Okrem toho je zrejmé, že podpora kultúry výmeny poznatkov a podpora nepretržitej spätnej väzby môže prispieť k účinnejšiemu meraniu znalostí.

Takýto komplexný prístup k meraniu znalostí pripomína princíp učenia, odovzdávania informácií a s tým súvisiacou organizáciou práce vo včelom úli.

V organizácii je totiž potrebné merať individuálne znalosti, rovnako ako aj výkonnosť celej organizácie. Považujeme práve organizáciu včelieho úlu za veľmi dobrý príklad efektívneho učenia a zdieľania informácií od jednotlivca – včely pre dobro celého včelstva. Bez zdieľania znalostí o smere, vzdialenosti ako aj type nektáru, vodného zdroja, ohrozenia a pod. by včelstvo neprežilo.

Jedným z najdôležitejších faktorov úspešného merania znalostí považujeme vytvorenie podporujúcej organizačnej kultúry, v ktorej sa podporujú sociálne interakcie, otvorená komunikácia a tímová práca. Túto premennú môžeme merať pomocou frekvencie a kvality organizovaných, ale aj spontánnych aktivít zameraných na výmenu poznatkov ako sú tímové stretnutia, workshopy, tréningy a mentorské stretnutia. Dáta môžeme získať prostredníctvom rozhovorov a meraním spokojnosti účastníkov, individuálnym testovaním ako aj overením splnenia cieľov týchto stretnutí. Zároveň je potrebné zaznamenať a uchovať v informačnom systéme organizácie, výstupy z týchto stretnutí, tak aby inovácie a nápady na zlepšenia neostali uložené iba v pamäti účastníkov, ktorá môže tieto znalosti časom skresľovať. Meradlom úspešnosti je aj miera využitia jednotlivých inovácií z týchto aktivít v organizácii. Ďalším faktorom je meranie miery využitia znalostí, najmä novo získaných, v práci zamestnanca. Tento faktor môžeme čiastočne merať postupmi prístupu Znalosti v praxi (KIP) a taktiež prostredníctvom 6 prístupov používaných na hodnotenie individuálneho pracovného výkonu, alebo čiastočne aj metódami výkonnostnej prizmy.

Princíp včelieho úlu poukazuje aj na dôležitosť vplyvu individuálnych znalostí na celkový výkon celej organizácie. Tu navrhujeme vypracovať kľúčové ukazovatele výkonnosti (KPIs) zosúladené s každou fázou modelu SECI na sledovanie činností a výsledkov súvisiacich so znalosťami. To znamená od úrovne individuálneho učenia, cez zdieľanie znalostí, ich aplikáciu do výkonu práce jednotlivcov, ale aj celej organizácie a tým prispieť k zmene výkonu celej organizácie. Tieto ukazovatele by nám mali naznačovať celkový vplyv znalostí a ich zmien na zmeny v produktivite, inováciách, spokojnosti zákazníkov, finančných ukazovateľoch a ďalších relevantných metrikách v priebehu času.

Konkrétne metódy merania na jednotlivých úrovniach by mali vychádzať aj s možnosťami a zdrojov danej organizácie, jej veľkosti, komplexnosti systémov riadenia, nastavenia kultúry ako aj možnostiach využitia informačných a komuni-

kačných technológií. Inými slovami, metódy merania znalostí v organizácii by mali odrážať realitu danej organizácie, tak aby išlo o čo najviac prirodzený proces tak v organizačnej kultúre ako aj v nastavení myslenia zamestnancov.

ZÁVER

V prehľadovej štúdií sme naznačili dôležitosť znalostí pre výkonnosť organizácie ako aj prekážky merania znalostí a ich vplyvu na výkon organizácie. V prvej časti sme sa popísali psychologické aspekty získavania vedomostí s poukázaním na možné spôsoby merania ako aj obmedzenia merania znalostí jednotlivých zamestnancov. Ukázali sme tiež, ako môže model riadenia vedomostí SECI prispieť k pochopeniu toku znalostí v organizácii. Za základnú podmienku pre meranie vedomostí považujeme fázu socializácie podľa modelu SECI. Predpokladáme totiž, že práve zdieľaním znalostí sa môžu prekonať prekážky vyplývajúce z psychologických faktorov. Zároveň zdieľanie znalostí a následná externalizácia môže prispieť k štandardizácii znalostí, čo výrazne uľahčí výber najvhodnejších metód merania podľa špecifických potrieb každej organizácie.

Popísali sme najčastejšie používané metódy merania výkonu a efektivity v organizáciách. V ďalšej časti sme na základe popisu jednotlivých metód navrhli základné princípy úspešného merania znalostí v organizácii. Nazvali sme to princíp včelieho úľa, v ktorom sa zameriavame na znalosti, ktoré má jednotlivec, na zdieľanie znalostí medzi všetkými členmi v organizácii a na znalosti na organizačnej úrovni, ktoré sa stávajú viditeľnými vo výkone organizácie. Navrhujeme, aby organizácie prijali mnohostranný prístup, ktorý kombinuje kvantitatívne a kvalitatívne metódy a zároveň zohľadňuje kontextuálne faktory danej organizácie. Na základe zozbieraných informácií sa domnievame sa, že kontinuálne vzdelávanie a zdieľanie znalostí medzi zamestnancami, ale najmä kultúra organizácie zameranej na výmenu a uchovávanie poznatkov sa prejavia nie len vo výkone zamestnancov, ale aj celej organizácie. Predpokladáme, že práve tento prístup by mohol byť základným predpokladom k účinnejšiemu meraniu znalostí v organizáciách a ich následnom pozitívnom vplyve na výkon organizácie.

Informácie, ktoré sme v tomto prehľade použili môžu pomôcť rôznym typom organizácií vo výbere tej najvhodnejšej prístupu k meraniu miery znalostí, ktorá je viditeľná na výkone a efektivite danej organizácie. Nazdávame sa, že okrem

samotného merania vplyvu znalostí na výkonnosť organizácie, umožňujú tieto metódy identifikovať organizačnú úroveň, v ktorej je potrebná intervencia zameraná na rozvoj znalostí.

ZOZNAM LITERATÚRY

ALEJANDRO, T. B., TÖYTÄRI, P., ALEJANDRO, T. B., PARVINEN, P., OLLILA, I., & ROSENDAHL, N. (2011). Bridging the theory to application gap in value-based selling. *Journal of Business & Industrial Marketing*. 26(7), p. 493–502. ISSN 885-8624.

ATKINSON, R. C. & SHIFFRIN, R. M. (1968). Human memory: a proposed system and its control processes. In K. W. Spence & J. T. Spence (Eds.), *The psychology of learning and motivation: Advances in research and theory*. 2nd Ed. New York: Academic Press. p. 89–195. ISBN 9780080863535.

BOWER, G. H. (1981) Mood and Memory. *American Psychologist*, 36 (2), p. 129–148. ISSN 0003-066X.

LYNCH R., CROSS K. (1991). *Measure Up! Yardstick for Continuous Improvement*. Oxford: Blackwell. ISBN 1-55786-099-8.

EKSTRÖM, M., & HAMMARLUND, L. (2020). Effects of Visual Management on Efficiency and Innovation in Product Development. *Dissertation*. [online]. [cit. 2023-06-09] Dostupné z: <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kth:diva-277907>

ELKINGTON, J. (1994). Towards the Sustainable Corporation: Win-Win-Win Business Strategies for Sustainable Development. *California Management Review*, 36(2), p. 90–100. ISSN 2162-8564.

FIGGE, F., HAHN, T., SCHALTEGGER, S., & WAGNER, M. (2002). The sustainability balanced scorecard—linking sustainability management to business strategy. *Business strategy and the Environment*, 11(5), p. 269–284. ISSN 1099-0836.

GRANT, R. M. (1996). Toward a Knowledge-based Theory of the Firm. *Strategic Management Journal*, 17(2), p. 109–122. ISSN 0143-2095.

HENRIQUES G. R. (2011). *A new unified theory of psychology*. New York: Springer. ISBN 978-1-4614-0057-8.

HENRY, J. D., HERING, A., HAINES, S., GRAINGER, S. A., KOLEITS, N., MCLENNAN, S., PELLY, R., DOYLE, C., ROSE, N. S., KLIEGEL, M., & RENDELL,

- P. G. (2021). Acting with the future in mind: Testing competing prospective memory interventions. *Psychology and Aging*, 36(4), p. 491–503. ISSN 0882-7974.
- HULT *et al.*, (2004). Innovativeness: Its Antecedents and Impact on Business Performance. *Industrial Marketing Management*, 33(5), p. 429–438. ISSN 1873-2062.
- HUNT, D. P. (2003), „The concept of knowledge and how to measure it“. *Journal of Intellectual Capital*, 4(1), p. 100–113. ISSN 1469-1930.
- HVORECKY, J., SIMUTH, J., LICHARDUS, B. (2013) Managing Rational and Not-Fully-Rational Knowledge. *Acta Polytechnica Hungarica, Journal of Applied Sciences*. 10(2), p. 121–132. ISSN 1785-8860.
- IPE, M. (2003). Knowledge Sharing on Organizations: A Conceptual Framework. *Human Resource Development Review*, 2(4), 337–359. ISSN 1534-4843.
- QUINE, W. V. (1987), *Quiddities: An Intermittently Philosophical Dictionary*. The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA and London. ISBN 9780674743526.
- KAHNEMAN, D. (2012) *Thinking, Fast and Slow*. London: Penguin Books. ISBN 978-0141033570.
- KAPLAN, R. S., DAVENPORT, T. H., ROBERT, N. P. D. K. S., KAPLAN, R. S., & NORTON, D. P. (2001). *The strategy-focused organization: How balanced scorecard companies thrive in the new business environment*. Harvard Business Press. ISBN 978-1578512508.
- KAPLAN, R. S., & NORTON, D. P. (1996). Linking the balanced scorecard to strategy. *California management review*, 39(1), p. 53–79. ISSN 2162-8564.
- KAPLAN, R. S., NORTON, D. P. (1996). “Using the Balanced Scorecard as a Strategic Management System”. *Harvard Business Review*, (January–February 1996): 76. ISSN 0017-8012.
- KELLY, C. (2015). Management by Key Performance Indicators. *Geneva Business News*. Dostupné z: <https://www.gbnews.ch/management-by-kpis-key-performance-indicators/>
- LOFTUS, E. F. (1997) Creating False memories. *Scientific American*, 27(3), p. 70–5. ISSN 0036-8733.
- LOWRY, P. B., & GASKIN, J. (2014). Partial least squares (PLS) structural equation modeling (SEM) for building and testing behavioral causal theory: When to choose it and how to use it. *IEEE transactions on professional communica-*

tion, 57(2), p.123–146. ISSN 1558-1500.

MALINA, M. A., & SELTO, F. H. (2001). Communicating and controlling strategy: An empirical study of the effectiveness of the balanced scorecard. *Journal of management accounting research*, 13(1), p. 47–90. ISSN 1558-8033.

MERRIAM-WEBSTER'S Collegiate Dictionary (2022). *Merriam-Webster Incorporated*. [cit. 2023-06-09] Dostupné online: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/knowledge?src=search-dict-box>

MATOSKOVA, J. (2016). Measuring Knowledge. *Journal of Competitiveness*, 8(4), p. 5–29. ISSN 1804-1728.

MCIVER, D., LEGNICK-HALL, C. A., LENGNICK-HALL, M. L. (2013). Understanding Work and Knowledge Management from a Knowledge-in-Practice perspective. *The Academy of Management Review*, 38(4), p.10–29. ISSN 0363-7425.

MCIVER D., WANG, X., (2016) Measuring knowledge in organizations: a knowledge-in-practice approach. *Journal of Knowledge Management*, 20(4), p. 637–652. ISSN 1367-3270.

MURPHY, DAVID & DUGGAN, MARIA & JOSEPH, STEPHEN. (2012). Relationship-Based Social Work and Its Compatibility with the Person-Centred Approach: Principled versus Instrumental Perspectives. *British Journal of Social Work*. 43(4), p. 703–719. ISSN 0045-3102.

NEELY, A. D., ADAMS, C., & KENNERLEY, M. (2002). *The performance prism: The scorecard for measuring and managing business success*. London: Prentice Hall Financial Times. ISBN 978-0273653349.

NEELY, A., ADAMS, C. AND CROWE, P. (2001). „The performance prism in practice“. *Measuring Business Excellence*, 5(2), p. 6–13. ISSN 1368-3047.

NONAKA, I., TAKEUCHI, H.(1996). *The knowledge Creating Company – How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*. London: Oxford University Press. ISBN 978-0195092691.

OZHORN, B., DIKMEN, I., BIRGONUL, M. T. (2005). Organizational memory formation and its use in Construction. *Building Research and Information*. 33(1), p. 67–79. ISSN 0961-3218.

PITT AND MACVAUGH (2008). Knowledge Management for New Product Development July 2008. *Journal of Knowledge Management*, 12(4), p.101–116. ISSN 1367-3270.

- RASULA, J., BOSILJ, V.M VUKSIC, M., STEMBERGER, I., (2012). The Impact of Knowledge Management on Organisational Performance. *Economic and Business Review*, 14(2), p.147–168. ISSN 1580-0466.
- RILEY, S. M., MICHAEL, S. C., & MAHONEY, J. T. (2017). Human capital matters: Market valuation of firm investments in training and the role of complementary assets. *Strategic Management Journal*, 38(9), p.1895–1914. ISSN 0143-2095.
- SAVITZ, A. (2006). *The Triple Bottom Line*. San Francisco: Jossey-Bass. ISBN 978-0787979072.
- SHARMA, G., & BAOKU, L. (2013). Customer satisfaction in Web 2.0 and information technology development. *Information technology & people*, 26(4). ISSN 0959-3845.
- SLAPER, T. F., & HALL, T. J. (2011). The triple bottom line: What is it and how does it work. *Indiana business review*, 86(1), p. 4–8. ISSN 0019-6541.
- ŠIMÚTH, J. (2020). *Včelia materská kašička*. Veda SAV. ISBN 978-80-224-1843-0.
- SVEIBY, K. E. (1997). *The New Organizational Wealth: Managing and Measuring Knowledge-based Assets*. San Francisco: Berret-Koehler. ISBN 978-1576750148.
- WIIG, K. M., JOOSTE, A. (2003). Exploiting Knowledge for Productivity Gains. In: HOLSAPPLE, C. W. (eds) *Handbook on Knowledge Management*. Berlin: Springer, p. 289–308. ISBN 978-3-540-20019-2.
- WRIGHT, S. (1921). Systems of mating. I. The biometric relations between parent and offspring. *Genetics*, 6 (2), p. 111–123. ISSN 0016-6731.

Mgr. Jozef Šimúth, PhD.

AMBIS vysoká škola, a.s., Katedra ekonomie a managementu
Lindnerova 575/1, 180 00 Praha 8, Czech Republic
Email: jozef.simuth@ambis.cz

Ing. Andrea Zacharová, M.B.A, PhD.

Vysoká škola manažmentu
Email: azacharova@vsm.sk

ETHICAL REGULATION OF FOOD PRODUCTION AND MARKETING AS ONE OF THE CHALLENGES FOR THE EDUCATION OF AGRICULTURAL AND AGRI-FOOD EXPERTS

Eva Pechočiaková Svitačová

ABSTRACT

The quality and quantity of food to ensure the quality of life of the population is primarily the responsibility of entrepreneurs engaged in agriculture, agri-food and business. In their activities, entrepreneurs should also employ ethics, which, as one of the regulatory mechanisms, should regulate the production and sale of food to improve the quality of life of the population while respecting the requirement of sustainability. First, an argument is made for the need for ethical regulation of agricultural business and agri-food industry in Slovakia based on a qualitative analysis of theoretical sources in the field of ethics, applied ethics, sociology and other social sciences and humanities, and using knowledge from the field of economics and management of agriculture and food industry. Given the lack of ethics programmes in these areas of the economy to fulfil this role, the need to implement ethics and applied ethics in the education of professionals for these areas of the economy is explained, with the aim to provide safe and quality food to the population and thus a better quality of life.

Keywords: agriculture, agri-food education, ethics, moral competences, moral profile, institutionalizing ethics

JEL Classification: : Q13, J24

ABSTRAKT

Za kvalitu a množstvo potravín pre kvalitný život obyvateľstva sú zodpovedné predovšetkým podnikateľské subjekty zaoberajúce sa poľnohospodárstvom, agropotravinárstvom či obchodným podnikaním. Na tieto činnosti by sa mali pripravovať aj pomocou etiky, ktorá ako jeden z regulačných mechanizmov by mala regulovať výrobu a predaj potravín s cieľom zlepšiť kvalitu života obyvateľstva a zároveň rešpektovať požiadavku udržateľnosti. Na základe kvalitatívnej analýzy teoretických zdrojov z oblasti etiky, aplikovanej etiky, sociológie a niektorých ďalších sociálnych a humanitných vied, ale aj vďaka poznatkom z oblasti ekonomiky a manažmentu poľnohospodárstva a potravinárstva je najprv zdôvodnená potreba etickej regulácie podnikania v poľnohospodárstve a agropotravinárstve na Slovensku. Vzhľadom na nedostatok etických programov v týchto oblastiach hospodárstva, ktoré by plnili túto úlohu, je zdôvodnená potreba implementovať etiku a aplikovanú etiku do edukácie odborníkov pre uvedené oblasti hospodárstva. S cieľom zabezpečiť bezpečnú a kvalitnú výživu obyvateľom, a tak kvalitnejší život.

Kľúčové slová: *poľnohospodárstvo, agropotravinárske vzdelávanie, etika, morálne kompetencie, morálny profil, inštitucionalizácia etiky*

JEL classification: : Q13, J24

INTRODUCTION

Ensuring proper and healthy nutrition of the population is one of the basic requirements of any economically and culturally advanced society. Even in the 21st century, it is not guaranteed that the inhabitants of our world have safe, healthy and high-quality nutrition. Not all of them have access to safe and healthy food that would satisfy all their vital functions, enable them to lead a quality life and, at the same time, prevent some of the diseases that would be caused by poor nutrition.

There are several reasons why some populations are not able to benefit from a healthy diet, which is intended to ensure the normal functioning of the body in adults and normal physical and mental development in children. Some societies have considerable problems in ensuring sufficient, safe and good quality food production for their populations. Food is not equally distributed around the world (the so-called food problem), but the reasons for poor human nutrition include the consumption of poor quality and unhealthy food, poor eating habits, etc., which can be linked to the development of a consumption and consumer culture that is driven primarily by economic logic.

The problem of production, distribution and marketing of food has been an issue in every era, but it is particularly acute today, when the free movement of goods brings with it the risk of the uncontrolled spread of any products, including poor-quality and unsafe goods. The responsibility for unsafe and poor-quality food also falls heavily on the shoulders of businesses and their employees in individual countries. Some of them, consciously or unconsciously, prioritize profit in the production, distribution and sale of food over fulfilling their task of providing consumers (clients, customers) with quality products that will satisfy their needs in the long term and ensure healthy nutrition and development.

In order to make the production and sale of safe and healthy food the norm in today's societies, there is a need to regulate the production and marketing of food through ethical standards, along with other measures (political decisions, legal regulation, etc.). This obviously implies, among other things, improving the training of future professionals for the production, distribution and marketing of food, which can be achieved, among other things, by means of ethics.

In order to effectively avoid the production and sale of unsafe and unhealthy food, our effort is to justify the need for the implementation of ethics, and certain types of applied ethics, in the education of future experts in production, marketing and business, especially in the fields of agriculture and agri-food. We consider this as one of the ways to promote ethical regulation of food production, marketing and sales. The knowledge that students will gain through such a change or innovation in the curricula of secondary schools and in the curricula of higher education institutions will enable them to fulfil their individual professional roles more responsibly in various business entities in the above-mentioned areas of the economy to benefit consumers, i.e. all people in society.

I ETHICAL REGULATION OF THE PRODUCTION AND SALE OF FOOD TO ENSURE FOOD SAFETY AND QUALITY

One of the problems in today's consumer society, which is also critically addressed by ethics, is the promotion of economic growth and thus consumption, which raises, among other things, the question of how to ensure human life and development in such a society through the safe and healthy nutrition of the popu-

lation. Despite the wide range of food¹ on the market, some food does not meet the requirements of food law, within the EU (*European Union, 2002*), and also the ethical requirements for quality and safety. Food quality and safety are priorities for ensuring the health of the population and for gaining consumer confidence.

We incline to the view of *K. Kopeck*, who states that there is zero risk of compromising quality and safety in food production. However, it is possible to limit and minimize it legislatively by meeting ethical requirements. As he states: “The consumer demands a commitment to quality from the whole food chain (grower – breeder – post-harvest centres – processing industry – hypermarkets – retailers). It is no longer enough to follow the law to gain a reputation, but ethical commitments are increasingly being demanded for food in particular” (*Kopeck, 2015*).

Poor-quality and unhealthy food is, for example, food produced from poor-quality ingredients, using poor technological processes, food that is stored and distributed incorrectly (e.g. food that is incorrectly labelled when sold), etc.

It is important to realize that the problems associated with the production, distribution and marketing of food are not only the concern of professionals in the agri-sector or in the food industry or in agri-sector services, but also of politicians, sociologists, ethicists, etc. In particular, the accumulation of food scandals (sprinkling salt instead of table salt in food from Poland, *listeria* contaminated products from the German meat producer Wilke, the Czech alcohol scandal, excessive amounts of pesticides with significant toxic properties in vegetables, etc.) have contributed to the increased interest in the consideration of ethics in connection with the production and marketing of food all over the world. They revealed some of the problems and risks associated with the production, sale and consumption of food regarding the health of the population and the environment.

However, the production, sale and, in particular, consumption of food can also be compromised as a result of wrong policy decisions. We currently have a problem with cheap Ukrainian wheat in Slovakia, but also in some neighbouring

¹ Food means substances or products intended for human consumption, or which are reasonably expected to be consumed by humans, including beverages, chewing gums, all substances, including drinking water, which are intentionally added to food during its production, preparation or processing, additives intended for sale to consumers and food for particular nutritional purposes, including dietetic food for special medical purposes provided by specific regulation (*Slov-Lex, 1995*).

countries. Due to the presence of pesticides, heavy metals and other substances harmful to health in wheat of Ukrainian origin, Slovakia has introduced controls on the import of this wheat. From an ethical point of view, it has reacted correctly; the political solution to the problem should definitely consider the safety of citizens, and the state should guarantee them access to quality food. Although the import of wheat from Ukraine can be considered as a friendly gesture towards this state, which is facing war with Russia, this gesture may have negative consequences for the health and nutrition of the population. In addition, the government has banned the import of certain other selected agricultural products and foodstuffs from Ukraine and originating from Ukraine from 19 April 2023 (*see more in Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR, 2023*).

In any case, we must agree that there are also some poor-quality and even unsafe foods on our market, which not only undermine the confidence of consumers and the public in food producers and sellers, but also endanger the reputation of some businesses and threaten competition (unfair competition). Above all, however, they endanger and harm people's health. *J. Golian* even states that the lack of ethics of producers makes food a weapon (*Polnoinfo.sk, 2012*). He considers the current legislation on food hygiene and safety to be sufficient, but the problem, according to him, is that producers often do not comply with the legislation. He believes that new food related cases show that there is a lack of ethics on the part of producers.

F. W. A. Brom (2002) sees the main problem in the fact that in the global market for food and other agricultural products the distance between the consumer and the farmer has increased. This is alienating business participants and causing a reduction in consumer confidence in food safety. But this is just one of the reasons why it is becoming an increasingly urgent challenge in agriculture, agri-food and food marketing to ensure safe and quality food production.

Food safety and quality are two basic requirements that food must meet. Food safety² is mandatory, covering the production and storage of food as well as its handling in a way that prevents illness from food, and is defined by official national and supranational institutions. It is important to recognize that harmful che-

² In addition to food safety, food security is considered to have a broader meaning, encompassing food sufficiency (the existence of a sufficient supply) and food affordability.

micals in the soil and food or in the air are the main causes of current diseases of civilization. Thus, food safety policy aims to ensure the free movement of safe and healthy food, a high level of health and consumer protection, and at the same time to unify the requirements for the production and marketing of food (*Ellefson and Zach, 2013*).

However, quality enforcement does not have a clear definition; it is a less exact concept, a more subjective and relative term. Quality consists of sensory and analytical characteristics, as well as maintaining chemical, physical and microbial standards. It is possible to define a framework of objective criteria to distinguish quality food from lesser quality food (for more details see *Centrum rozvoja znalostí o potravinách n. o., n.d.*). In the EU, food quality is associated with the region of origin or traditional recipes (or both). The quality systems applied in each country also have their own criteria. Not all safe food can be considered to be of good quality either, as even prolonged consumption of officially safe but poor-quality food can be risky. This is one of the reasons for ethical regulation of food production and sales.

In food safety research, experts in different fields (e.g. food safety, nutrition, food processing) are involved, and different stakeholders (e.g. consumers, food companies, public authorities, researchers) are jointly consulting. “In bottom-up hazard control performed by food companies and top-down hazard control performed by food safety authorities, there is a common responsibility and interest in preventing public health problems related to the food chain and a common investment in the food chain safety” (*Thomopoulos et al., 2022, p. 2*).³

The main task of the ethical regulation of human action is to promote the development of individual’s own powers and abilities in such a way that the possibility of equal development of all other human individuals is respected. But this is certainly not possible through unhealthy and improper nutrition, which threatens further development of an individual and has a negative impact on the sustainability of life.

We assume that both in production and marketing it is important to understand first the goal or purpose of doing business in agriculture and agri-food, which is the same as in other forms of business – to make a profit based on meeting the needs of people. Business entities are interested in achieving such a goal with the

³ For more details see more in *Thomopoulos et al., 2022*.

least possible cost and often using limited resources (natural, material, financial, human, information). However, they should not ignore ethical requirements.

Ethical criteria in food production are customer-oriented (quality and health safety of food, safe production technologies). We incline to the opinion that “Health and convenience are mega-trends on today’s European food markets” (*Horská and Sparke, 2007, p. 350*). One product group that reflects both are functional foods.⁴ These food products offer an additional health-related benefit next to their nutritional value (*Horská and Sparke, 2007*). Not only the functional food category, but basically all foods must meet the requirement for a healthy diet, i.e. as a minimum they should not harm people’s health. As already mentioned above, even the existing legislation (*Slov-Lex, 1995*) is currently unable to fully prevent poor-quality food from appearing on our shelves.

Also, *Kopec* emphasizes that the ethical requirements relate to the food chain workers (respect for human rights, safe working environment, health care, opportunity for qualification growth, social justice, fair reward), the market (fair market rules, respect for contracts and agreements), the environment (protection from pollution, care for biodiversity) and the global sustainable development of production (*Kopec, 2015*). Like all activities in the economy, activities in the above-mentioned areas of business cannot only be the subject to efficiency or profitability requirements, but must also meet other value criteria. Professionals in these fields have the responsibility of nourishing people; their role is to provide them with food and nutrition – probably the most fundamental need for every person’s life, as it enables them to survive, to ensure physical and mental health and consequently healthy development.

In our society, moral regulation is not yet considered to be a very effective regulatory mechanism, but some stakeholders in advanced societies, including some business stakeholders, are able to assess its importance. They keep in mind that “economy is a means to human ends, not an end in itself” (*Nussbaum, 2010, p. 10*). However, morality in business has gradually become the focus of several areas of applied ethics, especially business ethics, managerial ethics, marketing ethics, but also environmental ethics and agricultural ethics.

⁴ Functional foods are processed foods having disease-preventing and/or health-promoting benefits in addition to their nutritive value (*Arihara, 2014*).

At the end of the 20th century, systematic thinking about the values and norms associated with the food system, agriculture, resource management, as well as food processing, distribution, trade and consumption came to be referred to as agricultural ethics. “Agricultural ethics incorporates elements of philosophical ethical analysis with concerns about particular issue areas that arise in connection with the food system” (*Burkhardt et al., 2005, p. 1*).

Agricultural ethics, but also some other types of applied ethics, are concerned with morality in agriculture and agri-food, and are intended to fulfil several functions, including regulatory. If we think “ethically” but also “economically”, the benefit of such regulation is that it reduces the number of misleading and cheating practices and, most importantly, improves the quality of people’s nutrition and thus their quality of life. Last but not least, respect for ethical standards improves the image, as well as the “reputation” of a given business entity on the market, in society and in the eyes of the public, which gives it a certain competitive advantage.

We can agree that “ethical issues have always been important in agriculture. Agricultural ethics includes elements of philosophical ethical analysis with an interest in specific problem areas that arise in the context of the food system” (*Burkhardt et al., 2005, p. 1*). However, as is also stated, it must be said that ethics has not always had an explicit place in the structure of organizations dealing with agricultural management, decision-making, education and research (*Burkhardt et al., 2005*).

In this respect, the institutionalization of ethics appears to be an appropriate solution in the business of agriculture and agri-food. In this way, ethics can be made a natural part of the corporate culture. Ethics programmes do not provide specific how-to instructions to professionals, and ultimately to all members of the enterprise, company, etc. in these sectors, but use moral standards to draw attention to ethical values and to guide the activities of the business entity (enterprise, company, etc.) internally and externally in accordance with them.

“The most direct strategy for institutionalizing ethics is for everyone in the food system to begin to include some consideration of ethics in the actions, decisions, and policies they create or support. This strategy means that farmers, scientists, research administrators, regulators, and decision makers at the highest

levels routinely would reflect on the ethical rightness or wrongness of their own actions and decisions, as well as those of others; engage in debate as appropriate; and, ultimately, try to act ethically” (*Burkhardt et al., 2005, p. 9*).

Some businesses in developed countries have already decided to institutionalize ethics in their organization and thus promote moral orientation and moral decision-making among their employees. They are setting up *ethics programmes*⁵ to improve performance, productivity, reduce risks and costs through moral standards. Their role is also to eliminate unethical behaviour of employees, strengthen the reputation and goodwill of the company, increase international recognition, etc.⁶ Their main mission is to prevent unethical profit making in business, help organizations solve problem situations, promote ethical self-reflection among employees, etc. For example, *M. Kaptein (2015)* but similarly *N. S. Majluf and C. M. Navarrete (2011)* consider ethics programmes as a formal system of control in organizations. By monitoring behaviour and controlling how ethical standards are followed in the company, they should aim to eliminate unethical behaviour and generally promote ethical business.

The establishment of a code of ethics, or the introduction of any ethical programme into business organizations, shows that they consider ethics to be an important part of their corporate culture. Unfortunately, in Slovakia (for example compared to the USA) we do not often encounter ethical programmes in business, and the problem is that their compliance is not monitored. For example, one of the ethical programmes is the code of ethics, whose role is to regulate behaviour in accordance with accepted ethical standards, whereas we believe that the nature of many ethical codes is largely declarative. Organizations are mainly concerned with the visibility of their own value preferences; codes of ethics are a set of moral requirements, norms, principles, and there is often no feedback on the extent to which they are considered in practice, thus to what extent they are effective.

⁵ The basic forms of institutionalization of ethics in companies or ethics programs in companies and other types of organizations are ethics codes, ethics leitmotif, ethics ombudsperson, ethics commission, ethics roundtables, ethics seminar, ethics workshop, ethics hotlines, ethics audit, etc. (*for more details see e.g. Remišová, 2011; Navrátilová, 2018 et al.*).

⁶ Processed according to *Johnson and Abramov, 2004*

But the problem is that in Slovakia, ethics programmes in these areas of the economy are rare or too sporadic. This can be attributed to the fact that business entities are not sufficiently aware of their tasks or do not have the necessary skills to develop them.

We can only find, for example, an older code of ethics – *the Code of Ethics of LESY SR* (2004), the Belgian Code of Ethics (2014),⁷ which is published on its website by the Slovak Chamber of Agriculture and Food, *the Code of Ethics of the Slovak Association of Plant Protection*, or *the Code of Ethics of the Soil Consultant*, or the so-called *Professional and Ethical Code of the Nutritional Consultant*. In addition, some enterprises, companies, and other organizations have developed their own codes of ethics in the above-mentioned areas of the economy. These include, for example, Hamé (business name: Orkla Foods Slovensko s.r.o.), Agrofert, a.s. etc.

One of the reasons why individual entities do not seek to regulate food production and marketing, and ultimately the entire business process, through codes of ethics and other ethical programmes may be the lack of knowledge about ethics and the absence of moral competencies among the professionals in a given organization. Therefore, we believe that one of the other solutions to regulate the production and marketing of food and ultimately the overall business of agriculture and agri-food, through ethical standards, is a higher quality education of agricultural and agri-food professionals, which would include knowledge of ethics and applied ethics.

2 METHODS

The training of future agricultural and agri-food professionals through ethics is one of the challenges for the education of professionals in the fields of agriculture and agri-food. We assume that in order to ensure the quality of life of the population, it is important to ensure safe and healthy nutrition of the population, which requires, among other things, ethical regulation of food production. The production and sale of safe and quality food is unfortunately not the norm. This is confirmed, in particular, by the accumulation of food related scandals (sprinkling salt instead of table salt in food from Poland, *listeria* contaminated products from

⁷ For more details see *LESY SR, 2004; SPPK, 2014*

the German meat producer Wilke, the Czech alcohol scandal, excessive amounts of pesticides with significant toxic properties in vegetables, etc.). They revealed some of the problems and risks associated with the production, sale and consumption of food in relation to the health of the population and the environment.

Our effort is to react to these problems and to propose a change in the education of future professionals in the fields of agriculture and agri-food in order to address them and, if possible, to prevent them from occurring in the future. In this way, we believe that the production and sale of poor-quality and unsafe food can be avoided to some extent, so that the trust of consumers and the general public in food producers and sellers is not undermined, the reputation of certain businesses is not jeopardized and competition is not threatened (unfair competition). Most importantly, human health must not be harmed or put at risk.

In our opinion, the problems associated with the production, distribution and marketing of food should not only be dealt with by experts in agriculture or the food industry or in agri-services, but also by politicians, sociologists, educators, ethicists, etc., all of whom should bear in mind that food safety and quality are two of the basic requirements that food must meet in order to ensure a healthy nutrition for the population. In view of these requirements, it is also necessary to address the ethical regulation of food production, marketing, and sales, which implies some changes or innovations in the education of future experts in these areas of the economy.

In the context of the need for ethical regulation of activities in these areas of the economy, we will look at the problem of the institutionalization of ethics in agriculture and agri-food, and precisely in this context we will draw attention to the need to improve the training of future professionals in these fields, also through ethics. We assume that the implementation of ethics in the education of future experts is an important prerequisite for the formation of their moral profile, which is related to the creation of codes of ethics and other ethical programmes in organizations in the above-mentioned areas of the economy, through which the ethical regulation of activities in individual organizations is implemented.

However, the main focus is on the acquiring of moral competences and overall – on the formation of the moral profile of these experts by means of ethics and applied ethics. The development of codes of ethics and other ethical programmes,

which should, among other things, regulate the production and sale of safe and quality food, also presupposes the acquirement of some knowledge of ethics and, in particular, of applied ethics. In this context, we introduce ethics and the main types of applied ethics and justify the need to include them in the education of future graduates of those secondary schools and universities that focus on the training of professionals for the fields of agriculture and food.

3 IMPLEMENTATION OF ETHICS IN THE EDUCATION OF FUTURE EXPERTS IN AGRICULTURE AND AGRI-FOOD FOR THE PURPOSE OF ETHICAL REGULATION OF FOOD PRODUCTION AND MARKETING

In the context of the need to regulate activities and processes in the aforementioned areas of the economy using ethics, we have outlined the problems with the institutionalization of ethics in organizations. In our opinion, these are largely related to the insufficient training of professionals who should be involved in their development, implementation and control, among other things. In this context, attention should be paid to the education of future professionals who will be involved in the production and marketing of food. Together with ethics, future experts should also learn about some other humanities and social sciences in the education process.⁸ We agree that an education model that disregards the arts and humanities can be dangerous, reducing the quality of life for all of us and also the health of our democracies.

By implementing ethics as a human science in education, experts in all areas of the economy, and therefore also in agriculture and agri-food, can acquire the moral competences that should be part of professional competences.

Moral competences are considered to be the capacity of individuals to reach moral judgments based on their internal principles and then to act in accordance

⁸ In this regard, we incline to *M. C. Nussbaum*, who in her book *Not for Profit* rejects the idea that education is primarily a tool for economic growth. She argues that “economic” thinking and decisions do not always lead to a better quality of life. “With the rush to profitability in the global market, values precious for the future of democracy, especially in an era of religious and economic anxiety, are in danger of getting lost” (2010. p. 6).

with them (*Lind and Nowak, 2004*). Moral competences are considered by *D. Melé*, in the context of managerial ethics, who pays particular attention to character and virtues in leadership (for more details see *Melé, 2012a*). According to him, moral competences in leadership are nothing more than moral virtues⁹, which encourage people's trust and willingness to follow the leader. They include, for example, justice, honesty, persistence, generosity, humility (*Melé, 2012b*).

We agree that in the management profession, these competences or virtues are important prerequisites for managers to make fair, responsible, honest and similar decisions in specific situations. *Melé* considers the key moral competence for leadership to be the moral competence of *willingness to serve*. This is the willingness to serve others, in the sense of unselfishness and self-sacrifice. As he states, developing a willingness to serve requires sensitivity to the authentic needs and legitimate expectations of the people around, considering their well-being, professional and human development (*Melé, 2012a*). We suggest that moral competences, among other competences, are important, not only for managers but also for other employees in agriculture and agri-food.

Another moral competence, *responsibility*, is also considered, along with *justice*¹⁰, as a moral principle, and also as a moral virtue. Responsibility applies not only to the performance of tasks within a given job, but to all initiatives that concern people, as well as nature and the environment. According to *R. Kolářský (2011)*, people cannot fulfil their moral obligations to others and to themselves without behaving responsibly towards the Earth's nature. Similarly, *A. Schweitzer* states that "Ethics is a responsibility towards all living beings extended in such a way that it does not end anywhere" (*Schweitzer, 1986, p. 354*). According to him, we should show equal respect to every life. It is the respect for life that must lead us to take responsibility for our actions, to be aware of our own choices and to justify the necessity of this action considering the consequences (for more details see *Schweitzer, 1986*).¹¹

⁹ Moral virtue is a certain gained (developed) and stable disposition of a member of the human species or a character trait of an individual that allows them to act morally right (*Kuna, 2010*).

¹⁰ The virtue ethicists consider justice to be a supreme moral virtue and justify this by arguing that, in the absence of universally accepted and superior principles of justice, people acting based on various and contradictory ideals of life would constantly come into conflict (see more in *Palovičová, 2003*).

¹¹ In addition to *A. Schweitzer* see e.g., *Skolimovski, 1996; Leopold, 1999; Jonas, 1997; Mravcová, 2020*; and others.

On the basis of justice, these experts should act justly, while the question is whether the just character of individuals is a sufficient condition to ensure social order. Certainly, justice presupposes a politically and legally organized social life, but at the same time it is necessary to realize that its creators are human beings. It is therefore desirable that justice is part of their moral profile.

Furthermore, moral competences include, for example, moral sensitivity, which can be understood as a way of interpreting a situation, accepting roles and also the ability to have empathy with the actor (*Morales-Sanchez and Cabello-Medina, 2013*). Also on this basis, professionals should recognize, for example, the potential consequences of individual decisions and actions for other people (e.g. damage to health, reputation, etc.) and take into account moral values in their decision-making.

Moral competences, as well as other competences, are acquired during lifetime, some of them through education in schools, through ethics and applied ethics, but also, for example, from sociology, psychology, etc. Nevertheless, their formation is influenced by the activity and effort of each person to acquire them. The question arises, however, as to what extent, if at all, these disciplines are represented in education in schools that train professionals in the agricultural and food sector. We have already outlined above some of the main reasons for implementing ethics and, in particular, applied ethics in the teaching and curricula of schools training agricultural and agri-food professionals. For example, the concept of corporate social responsibility,¹² one of the fundamental concerns of *business ethics*, encourages professionals in these areas of the economy to be responsible towards consumers and customers, but also towards market partners, competitors and the community, as well as to the nature and the environment. In addition to the standard topics covered in applied ethics, regarding the training of professionals in these areas of the economy, attention is drawn to respect for moral standards in the planning and implementation of the production of food for the population, feed for livestock, and by-products for the food and light industries. The knowledge gained from applied ethics encourages them, for example, to give preference to organic production instead of intensive industrial

¹² The concept of corporate social responsibility is characterized by three pillars: economic, social and environmental (*for more details see e.g. Crane et al., 2008*).

agriculture, which is friendlier to human health, nature and the environment. By avoiding fertilizers, pesticides, stimulants, antibiotics and genetically modified organisms, such production has a much more positive impact on improving the quality of life.

Not only business ethics but also some other types of applied ethics encourage future experts in agriculture and agri-food to minimize damage to nature and the environment in the very establishment of production, the location of production units, but especially in the use of all material and energy inputs for manufacturing and in the process of production. For example, by taking care to recycle as much as possible, returning materials and energy to natural cycles, sensibly handling non-recyclable waste, etc., the material needs of both customers and final consumers can be met in this way. *Environmental ethics*, *ecological ethics*, but also *bioethics*, *economic ethics*, etc. can also contribute to this, assuming that future professionals are familiar with them. These types of applied ethics will enable them to be aware that the strategy of economic reproduction is beginning to threaten the reproduction of natural ecosystems, and that human-made wealth is associated with the devastation of nature's wealth. Consequently, this should motivate them to protect nature and the environment, which have not only utilitarian but also existential value for people.

Another applied ethics aspect that cannot be overlooked with regard to shaping the moral competences of professionals in agriculture and agri-food, especially those involved in the process management in them, is *managerial ethics*. It is one of the types of professional ethics, it defines the moral requirements for the profession of managers and sets the ethical standard in general as well as with respect to specific managerial specializations. Also referred to as management ethics, it justifies the need for humane management and the values that should be accepted by every performer of this profession, provides them with models of behaviour, etc. (for more details see *Bednár, 2019; Dytrt and Němec, 2018*; and others).

Specifically, we would like to point out that the training of future experts who will deal with the marketing of agri-food commodities of agricultural primary production enterprises, as well as the marketing of the food processing industry, should also include knowledge of *marketing ethics*. The inclusion of this applied ethics in the training of these experts could also to some extent prevent various

unethical practices in advertising, promotion, etc., from appearing so frequently on the market.

Marketing is described as a social and managerial process in which individuals and groups obtain what they need and want through the production and exchange of products and values (*Kotler and Armstrong, 1992*). Its basic characteristic is customer orientation in an attempt to influence the demand for products, while the aim of marketing is to satisfy customer needs and achieve market advantage. In the fulfilment of these objectives, we observe a number of morally questionable situations, mainly in the effort to maximize profit. Collectively, this involves manipulating customers and consumers, undermining fair competition and damaging nature and the environment.

There are special impulses for marketing ethics in the global market environment, where unethical marketing is linked to the emergence of multinational corporations, the expansion of brands,¹³ the expansion of some retail chains in a globalized world, and thus the threat of choice, the overflowing multinational concerns, etc. Unethical marketing is also applied in the market for counterfeits (imitations). The OECD has long monitored the trade in counterfeit products and a document dealing with this trade states that the most commonly traded food products are fats/oils, fish/fish products, fruit and vegetables, but also dairy products, meat/meat products, honey, alcoholic beverages and cigarettes.¹⁴ They are usually more affordable for the population, but both safety and quality are an issue. Marketing ethics also draws attention to this, but above all it helps to resolve the moral dilemmas concerning the sale of counterfeit products, as neither the safety nor the quality of these products is guaranteed.

Moral problems in marketing in the above-mentioned areas of the economy appear already in market research, but especially in communication in product development, pricing and distribution. It is therefore not enough for entities involved in marketing simply to respect the rights of consumers as defined by the Consumer Protection Act (*Slov-Lex, 2007; Slov-Lex, 2001; and others*). They should also respect the moral requirements relating to attitudes towards con-

¹³ Regarding the fact that the quality of products is often ignored, while the emphasis is on the brand and about other unethical practices of the advertising industry, see *Kleinová, 2005*.

¹⁴ See more in *Stránský, 2021*.

sumers, but also towards the state, competition and the promotion of pointless consumption, which promotes a consumer culture, etc. Marketing ethics points out that all marketers are responsible for choosing which people's needs are to be met, with what priority and also with what products, with a view to developing their quality of life. We are convinced that, by familiarizing themselves with it, professionals can avoid some unethical and controversial marketing strategies (planned outdated production, pyramid schemes, subliminal advertising, etc.) as well as other unethical practices that harm consumers. misleading advertising, misleading pricing, inadequate or incorrect labelling of products, fictitious price discounts or fictitious opportunities to win, the possibility of returning purchased goods, etc.), but also practices that harm other business participants, society, the environment and nature as a whole.

For example, unethical advertising can encourage people to waste food (e.g. to buy short shelf-life food without consideration, to buy poor-quality food, etc.). For example, in some companies wishing to establish themselves in the market through advertising and/or public relations, we encounter the so-called "greenwashing".¹⁵ Such companies declare that they are acting in an environmentally friendly way, despite the fact that their results show the opposite. This should not be the case especially in functional foods, which are specifically designed to promote health.

Even though advertising is regulated by the Act on Advertising, which requires that advertising should not be disseminated in violation of good morals and also regulates the environmental aspects of advertising, we continue to see unethical advertising that negatively influences consumer behaviour. For example, as was revealed in relation to the impact of advertising on purchase decision-making through a survey focused on the perception of food advertising by Slovak consumers, the majority of replies are dominated by statements of a negative nature, namely that advertising encourages unnecessary consumption and manipulates people (*Ábelová and Kádeková, 2011*).

¹⁵ Regarding greenwashing, several techniques are used. These include wrong direction (emphasizing philanthropic actions in an attempt to divert attention away from problematic environmental/social goals when, for example, employees have much worse working conditions than companies declare.) For more details on other techniques, see, e.g., *Jones, 2015*.

The role of marketing ethics is to apply moral requirements to the decision-making of marketing managers and basically to all their activities (market research, pricing, distribution, etc.). They also have a responsibility for the quality of the products on the market and are expected to promote the sale of products that are safe and healthy and whose packaging contains true information on ingredients, dates of manufacture, consumption, etc. They also have a responsibility not to promote self-interested consumption for the purposes of profit. This would require excessive and at the same time unnecessary use and damage to natural resources (particularly flora and fauna) or excessive use of non-biotic components of the environment and, last but not least, it would contribute to the development of consumerism and consumer culture. On the contrary, marketing ethics should encourage them to consume responsibly and in a sustainable way (e.g. green purchasing...).

Together with the above-mentioned types of applied ethics, some other types of applied ethics could also participate in the formation of the moral competences of professionals in agriculture and agri-food and, in general, in the formation of their ethical profile. The problem is not only the low trust of the population in ethical regulation, but also the lack of space in the curricula of schools, the lack of willingness on the part of the school authorities to include ethics in the curricula, etc. In this context, there is a need to educate both future and current professionals at least by means of courses in ethics and applied ethics or by other irregular forms of education.

CONCLUSION

Among the problems, or even threats, that concern people living in today's societies is the consumption, including the consumption of food that does not meet the necessary safety and quality requirements. Therefore, all steps that lead to the protection of healthy and safe food production are welcome. One of these is the regulation of food production and marketing through ethical standards. Although many agricultural and food professionals do not yet consider such regulation of activities to be effective, it has nevertheless been our effort to justify the need for it. We referred to the servility of both sectors of the economy in relation to the population, which must have access to safe and healthy food.

In this context, we first drew attention to ethical programmes, and in particular to codes of ethics. They represent an effort to institutionalize ethics in all areas of the economy, although in comparison with abroad they have not yet been sufficiently established in our country in agriculture and food processing, but also in other areas of the economy. One of the reasons for this is that we do not yet seem to have enough professionals who are aware of the need for ethical regulation of activities in agriculture and agri-food. At the same time, most of them do not have the necessary skills, especially moral skills, which are a prerequisite to participate in the development of codes of ethics, other ethical programmes as well as skills for the implementation of all professional activities in accordance with ethical standards.

In this context, and in general in connection with the implementation of all activities in the above-mentioned areas of the economy, we have come to the conclusion that it would be appropriate to implement ethics and, in particular, some types of applied ethics in the training of professionals for the above-mentioned areas of the economy. This would enable them not only to view individual tasks, goals and ways of their implementation in terms of good and evil, consider ethical values in their decision-making, but also form moral competences that would become a necessary part of their moral as well as professional profile.

Together with the knowledge that the future professionals would acquire in their education through vocational subjects, ethics can help them produce and place on the market safe and quality food. The implementation of ethics, and in particular some types of applied ethics, in the educational process will help professionals in these business areas respect ethics as a regulatory mechanism in the production, sale and consumption of food so that the quality of life of the population is improved while respecting the requirement of sustainability. At the same time, the knowledge gained in ethics and applied ethics can significantly help them develop some ethical programmes for organizations, including codes of ethics. Also, by using them they will be able to produce safe and quality food that will enable businesses to make a profit and gain a competitive advantage in the market and at the same time provide healthy food for the people, which is an important prerequisite for a good life. However, all of this presupposes curricula innovation in secondary schools and also in higher education.

Finally, we would like to add that knowledge of ethics can be a valuable contribution for policy makers in the development of food safety policies at national and international level.

ACKNOWLEDGEMENTS

The paper is the outcome of the research project VEGA 1/0245/21 “Implementation of the New EU Food Strategy in the Food Chain in Slovakia” solved at the Institute of Marketing, Trade and Social Studies, Faculty of Economics and Management, Slovak University of Agriculture in Nitra.

REFERENCES

- ÁBELOVÁ, V. & Z. KÁDEKOVÁ (2011). Vnímanie reklamy potravinárskych produktov. *Nové trendy v marketingu. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Trnava: UCM, pp. 349–353. ISBN 978-80-8105-335-1.
- ARIHARA, K. (2014). Functional Foods. *Encyclopedia of Meat Sciences*, pp. 32–36. ISBN 978-0-12-384734-8. DOI: <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-384731-7.00172-0>
- BEDNÁR, M. (2019). *Vybrané kapitoly z manažérskej etiky*. Košice, Šafárik Press. ISBN 978-80-8152-767-8.
- BROM, F.W.A. (2002). *Food safety: science and ethics. Background paper for the FAO expert consultation on “food safety: science and ethics”*. [online]. [cit. 2023-04-18]. Available at: https://www.academia.edu/212807/Food_safety_science_and_ethics
- BURKHARDT, J., G. COMSTOCK, P.G. HARTEL, P.B. THOMPSON, M.J. CHRISPEELS, C.C. MUSCOPLAT & R. STREIFFER (2005). Agricultural ethics. *Cast*, 29. [online]. [cit. 2023-04-19]. Available at: https://www.cast-science.org/wp-content/uploads/2018/12/ethics_ip.pdf
- Centrum rozvoja znalostí o potravinách n. o. *Bezpečnosť a kvalita potravín*. [online]. [cit. 2023-04-15]. Available at: <https://www.opotravinach.sk/sciences/view/Bezpe%C4%8Dnos%C5%A5%20a%20kvalita%20potrav%C3%ADn>
- CRANE, A., A. MCWILLIAMS, D. MATTEN, J. MOON & D. SIEGEL (2008). *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 9780199211593.

- DYTRT, Z. & M. NĚMEC (2018). Manažerská etika: základ odpovědného managementu. *Manažment podnikania a vecí verejných: vedecko-odborný časopis*. Bratislava: Slovenská akadémia manažmentu, 13(7), p. 1–12. ISSN 2453-8167.
- ELLEFSON, W. & L. ZACH (2013). *Improving Import Food Safety*. New Jersey: Wiley-Blackwell. ISBN 978-0-8138-0877-2.
- European Union (2002). Regulation (EC) No 178/2002 of the European Parliament and of the Council of 28 January 2002. Brussels: The Official Journal of the European Union. [online]. [cit. 2023-04-18]. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=celex%3A32002R0178>
- HORSKÁ, E. & SPARKE, K. (2007). Marketing attitudes towards the functional food and implications for market segmentation. *Agricultural Economics (AGRIC-ECON)*, 53(8), p. 349–353. ISSN 0139-570X. DOI: <https://doi.org/10.17221/1148-AGRIC-ECON>
- JOHNSON, K.W. & I.Y. ABRAMOV (2004). *Business Ethics. A Manual for Managing a Responsible Business Enterprise in Emerging Market Economies*. Pennsylvania: DIANE Publishing Company. ISBN 9780756741877.
- JONAS, H. (1997). *Princíp odpovědnosti. Pokus o etiku pro technologickou civilizaci*. Praha: OIKOYMENH ISBN 8086005062.
- JONES, E. (2015). Socially Responsible Marketing. In: *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Consumption and Consumer Studies*. New Jersey: John Wiley & Sons, Ltd., pp. 523–524. ISBN 978-0-470-67284-6.
- KAPTEIN, M. (2015). The effectiveness of ethics programs: The role of scope, composition, and sequence. *Journal of Business Ethics*, 132(2), pp. 415–431. ISSN 0167-4544. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-014-2296-3>
- KLEINOVÁ, N. (2005). *Bez loga*. Praha: ARGO. ISBN 80-7203-671-8.
- KOLÁŘSKÝ, R. (2011). *Filosofický význam současné ekologické krize*. Praha: Filo-sofia. ISBN 9788070073612.
- KOPEC, K. (2015). Etika managementu jakosti potravin, zvláště ovoce a zeleniny. In: *Společnost pro výživu*. [online]. [cit. 2023-04-01]. Available at: <https://www.vyzi-vaspol.cz/etika-managementu-jakosti-potravin-zvlaste-ovoce-a-zeleniny/>
- KOTLER, P. & ARMSTRONG, G. (1992). *Marketing*. Bratislava: SPN. ISBN 80-08-020423.
- KUNA, M. (2010). *Úvod do etiky cnosti*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška.

ISBN 978-80-8084-605-3.

LEOPOLD, A. (1999). *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. Praha: Abies. ISBN 8088699134.

LESY SR (2004). *Etický kódex lesov SR, š.p.* Banská Bystrica: Lesy Slovenskej republiky, š.p. [online]. [cit. 2023-04-15]. Available at: <http://charta.transparency.sk/Kodexy/lesy.pdf>

LIND, G. & NOWAK, E. (2004). Kohlberg's Unnoticed Dilemma – The External Assessment of Internal Moral Competence? ZIZEK, B., GARZ, D. and E. NOWAK, (eds.) *Moral development and citizenship education*. Rotterdam: SENSE PUBLISHERS, 9, p. 139–154. ISBN 978-94-6300-079-6.

MAJLUF, N.S. & C.M. NAVARRETE. (2011). A two-component compliance and ethics program model: An empirical application to Chilean corporations. *Journal of Business Ethics*, 100(4), p. 567–579. ISSN 0167-4544. DOI <https://doi.org/10.1007/s10551-010-0696-6>.

MELÉ, D. (2012a). *Management ethics. Placing ethics at the core of good management*. London: Palgrave Macmillan. ISBN 978-0-230-36156-0.

MELÉ, D. (2012b). Moral Competencies of the Manager. In: *Management Ethics, IESE Business Collection*. London: Palgrave Macmillan, pp. 129–155. ISBN 978-0-230-36156-0. DOI: https://doi.org/10.1057/9780230361560_6

Ministerstvo pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR (2023). *Vláda schválila zákaz dovozu niektorých potravinárskych komodít z Ukrajiny*. [online]. [cit. 2023-04-24]. Available at: <https://www.mpsr.sk/aktualne/vlada-schvalila-zakaz-dovozu-niektorých-potravinárskych-komodit-z-ukrajiny/18671>

MORALES-SÁNCHEZ, R. & C. CABELLO-MEDINA. (2013). The role of four universal moral competencies in ethical decision-making. *Journal of Business Ethics*, 11(4), p. 717–734. ISSN 0167-4544. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-013-1817-9>

MRAVCOVÁ, A. (2020). Environmentálne občianstvo v kontexte súčasného vývoja a bezprostredného ohrozenia. *Filozofia*, 75(10), p. 845–860. ISSN 0046-385X. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2020.75.10.3>

NAVRÁTILOVÁ, D. (2018). *Priemyselná a inžinierska etika*. Prešov: STU v Košiciach. ISBN 978-80-553-3216-1.

NUSSBAUM, M.C. (2010). Not for Profit. Why Democracy Needs the Humani-

- ties. Princeton: Princeton University Press. ISBN 9780691173320.
- PALOVIČOVÁ, Z. (2003). Etika cnosti a etika pravidiel. Komplementarita, či alternatívy? *Filozofia*, 58(6), pp. 396–408. ISSN 0046-385X.
- Polnoinfo.sk (2012). *Chýbajúca etika výrobcov robí z potravín zbraň*. [online]. [cit. 2023-04-15]. Available at: <https://polnoinfo.sk/chybajuca-etika-vyrobcev-robi-z-potravin-zbran/>
- REMIŠOVÁ, A. (2011). *Etika a ekonomika*. Bratislava: Kalligram. ISBN 978-80-8101-402-4.
- SCHWEITZER, A. (1986). *Kultúra a etika*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- SKOLIMOVSKI, H. (1996). Ekologická etika a posvátnosť života. KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R. & I. MÍCHAL (eds.) *Závod s časem. Texty z morální ekologie*. Praha: Torst, p. 135–152. ISBN 80-85368-81-1.
- SLOV-LEX, PRÁVNÝ A INFORMAČNÝ PORTAL. (1995). *Zákon č. 152/1995 Z. z., Zákon Národnej rady Slovenskej republiky o potravinách*. [online]. [cit. 2023-04-11]. Available at: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1995/152/20220721>
- SLOV-LEX, PRÁVNÝ A INFORMAČNÝ PORTAL. (2001). *Zákon č. 147/2001 Z. z., Zákon o reklame a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. [online]. [cit. 2023-04-13]. Available at: <https://www.slov-lex.sk/vyhľadavanie-pravnych-predpisov?text=147%2F2001>
- SLOV-LEX, PRÁVNÝ A INFORMAČNÝ PORTAL (2007). *Zákon č. 250/2007 Z. z., Zákon o ochrane spotrebiteľa*. [online]. [cit. 2023-04-11]. Available at: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2007/250/vyhlasene_znenie.html
- SPPK. (2014). *Belgický etický kódex*. [online]. [cit. 2023-04-21]. Available at: <http://sppk.sk/clanok/226>
- STRÁNSKÝ, R. (2021). Zpráva o zemědělských politikách a globální obchod s padělkou – nové publikace OECD. eAGRI: Ministerstvo zemědělství. [online]. [cit. 2023-04-14]. Available at: <https://eagri.cz/public/web/mze/ministerstvo-zemedelstvi/zahranicni-vztahy/mezinarodni-organizace/zprava-o-zemedelskych-politikach-a.html>
- THOMOPOULOS, R., P. BISQUERT, B. VAN DER BURG E. ENGEL (2022). Good practices and ethical issues in food safety related research. *Global Pediatrics*, 2, 100016. ISSN 2667-0097. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gped.2022.100016>

doc. Mgr. Eva Pechočiaková Svitačová, PhD.

Institute of Marketing, Trade and Social Studies

Faculty of Economics and Management

Slovak University of Agriculture in Nitra

Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovakia

Email: eva.svitacova@uniag.sk

DODRŽOVÁNÍ PÉČE ŘÁDNÉHO HOSPODÁŘE, ZEJMÉNA LOAJALITY A DALŠÍ PRAVIDLA CHRÁNÍCÍ OBCHODNÍ SPOLEČNOSTI PŘED PROTIPRÁVNÍMI A NEETICKÝMI JEDNÁNÍMI

OBSERVATION OF DUE DILIGENCE,
PARTICULARLY LOYALTY AND OTHER
RULES PROTECTING BUSINESS
COMPANIES FROM ILLEGAL AND
UNETHICAL PRACTICES

Jan Ondřej

ABSTRAKT

Článek je věnován problematice předcházení protiprávním a dalším neetickým činům v rámci příslušné obchodní společnosti ze strany volených orgánů společnosti, zejména orgánů statutárních. Taková jednání mohou ohrozit prosperitu, případně i existenci dané obchodní společnosti. Členové volených orgánů obchodních společností mají řadu povinností, které pokud budou dodržovány, snižují či eliminují riziko protiprávních jednání, které mohou poškozovat zájmy dané obchodní společnosti. Mezi povinnostmi statutárních a jiných volených orgánů patří zejména povinnost vykonávat funkci člena orgánu s péčí řádného hospodáře, její součástí je také nezbytná loajalita. Z požadavku loajality vyplývá povinnost člena voleného orgánu upřednostňovat zájmy obchodní společnosti před zájmy svými vlastními. Nezbytná loajalita je významná pro posouzení toho, zda člen voleného orgánu nejedná v rozporu se zájmy dané společnosti. V případě porušení povinnosti péče řádného hospodáře vzniká dané osobě povinnost hradit újmu vzniklou v důsledku porušení. Pro předcházení porušování povinností osob v postavení

příslušných volených orgánů je významná kontrola ze strany společníků (akcionářů) a také provádění kontroly ze strany kontrolních orgánů, pokud jsou zřízeny.

Klíčová slova: protiprávní jednání, péče řádného hospodáře, loajalita, kontrola

JEL Classification: K22

ABSTRACT

The article discusses the prevention of illegal and other unethical acts within a commercial company by its elected bodies, especially the statutory bodies. Such acts may threaten the prosperity or even the existence of the company. Members of the elected bodies of a company have a number of obligations which, if complied with, reduce or eliminate the risk of illegal acts which may harm the interests of the company. The duties of statutory and other elected bodies include, in particular, the obligation to perform the duties of a member of the body with due care and diligence, which also includes the necessary loyalty. The requirement of loyalty implies the duty of a member of an elected body to put the interests of the company before their own interests. Necessary loyalty is relevant for assessing whether a member of an elected body is acting contrary to the interests of the company. In the event of a breach of the duty of care, the person concerned is liable to pay the damages resulting from the breach. Control by the shareholders is important to prevent breaches of the duties by members of the elected bodies, as is the exercise of control by the supervisory bodies, if they exist.

Keywords: *infringement of rules, illegal practice, due diligence, loyalty, controlling mechanisms*

JEL Classification: K22

ÚVOD

Článek je věnován problematice dodržování péče řádného hospodáře, zejména loajalita z hlediska předcházení protiprávním a jiným neetickým jednáním v obchodní společnosti ze strany statutárních a jiných volených orgánů. Porušení právních předpisů ze strany zejména volených orgánů může mít i trestněprávní důsledky. V praxi jsou častější důsledky soukromoprávní. Jedná se o případy porušení z hlediska občanského práva, obchodního apod.

Vedle čistě právní roviny však nelze zapomínat na hledisko zejména etické. Porušení etických pravidel statutárními a jinými volenými orgány může ohrozit příslušnou právnickou osobu někdy s podobnými nebo i většími důsledky. Jejich porušení může ohrozit ekonomickou stabilitu příslušné obchodní společnosti, vést k ekonomickým ztrátám, v krajním případě i k zániku dané společnosti.

Odpovědnost za řádné fungování dané obchodní společnosti mají především orgány příslušných obchodních společností. V obchodních společnostech je významná i úloha společníků (akcionářů), kteří zásadním způsobem ovlivňují chod dané společnosti. Významné jsou v této souvislosti i kontrolní oprávnění, které mají společníci ve vztahu k orgánům společnosti.

I ZÁKONNÁ PRAVIDLA PRO ZAJIŠŤOVÁNÍ SOULADU (COMPLIANCE) V PRÁVNICKÝCH OSOBÁCH (OBCHODNÍCH SPOLEČNOSTECH)

V právnických osobách může docházet a dochází k **porušení právních předpisů** a dále k **jednání v rozporu se zájmy** příslušné obchodní společnosti. Závažné jsou zejména případy chování, které může být způsobeno zejména osobami v postavení statutárních a jiných orgánů.

K předcházení porušení právních předpisů a dalších pravidel příslušné právnické osoby (obchodní společnosti) slouží tzv. **compliance programy**. Rozumí se jimi dodržování právních norem právnickými osobami a dále vytvoření a dodržování příslušných vnitřních norem, a to jak právních, tak i etických (Bohuslav 2014, s. 20). Podobně T. Moravec a L. Andreisová uvádějí, že „*podstatou programu compliance je zajištění souladu mezi vykonávanou podnikatelskou či jinou činností a obecně závaznými právními i jinými předpisy a etickými předpisy a etickými standardy.*“ (MORAVEC, ANDREISOVÁ, 2021, s. 220). Vedle zajišťování dodržování právních předpisů se jedná i o nástroj tzv. podnikatelské etiky chránící jak dotčené podnikatele (obchodní korporace), tak jejich jednotlivé členy, zaměstnance i třetí strany (MORAVEC, ANDREISOVÁ, 2021, s. 220). Pojem compliance – dodržování (splnění) není přímo obsažen v právních předpisech České republiky. Je však používán v mezinárodních smlouvách a v dalších dokumentech.

Pokud jde o **právní předpisy**, samotný zákon o obchodních korporacích č. 90/2012 Sb. (zkratka ZOK) obsahuje řadu ustanovení, která pokud jsou využívána, mohou přispět k **předcházení porušování právních a dalších pravidel**. Mezi základní povinnosti, které mají členové statutárních a jiných orgánů je **povinnost péče řádného hospodáře**.

2 PÉČE ŘÁDNÉHO HOSPODÁŘE A NEZBYTNÁ LOAJALITA

Členové volených orgánů obchodních společností mají **řadu povinností**, které pokud budou dodržovány, snižují či eliminují riziko protiprávních jednání, které mohou poškozovat zájmy dané obchodní společnosti. V jiných případech může takové jednání porušovat i další právní předpisy a vést tak ke vzniku právní odpovědnosti dané právnické osoby. Takové jednání může ve svých důsledcích vést ke snížení příjmů dané právnické osoby a ohrožovat tak ekonomickou existenci dané právnické osoby (obchodní společnosti).

Mezi povinnosti statutárních a jiných **volených** orgánů patří zejména povinnost vykonávat funkci člena orgánu s péčí **řádného hospodáře**. Dále se jedná o různé případy **informační povinnosti**. Významná je povinnost dodržovat **zákaz konkurenčního jednání** apod. S tím také souvisí nutnost tyto osoby v postavení příslušných volených orgánů **kontrolovat** ze strany společníků a důležité je rovněž provádění efektivní kontroly ze strany kontrolních orgánů, pokud jsou zřízeny.

Pro zajištění řádného fungování společnosti je nezbytné, aby **členové volených orgánů** jednali s **péčí řádného hospodáře**. V obecnosti je péče řádného hospodáře upravena v § 159 občanského zákoníku, podle kterého, „*kdo přijme funkci člena voleného orgánu, zavazuje se, že jí bude vykonávat s nezbytnou loajalitou i s potřebnými znalostmi a pečlivostí*“. Součástí **péče řádného hospodáře** je také **nezbytná loajalita**. V této souvislosti je nutno poznamenat, že do účinnosti občanského zákoníku č. 89/2012 Sb. a zákona o obchodních korporacích č. 90/2012 Sb. (účinnost k 1. 1. 2014) byl vztah péče řádného hospodáře a povinnost loajality **nejasný**. Do té doby účinný obchodní zákoník č. 513/1991 Sb. obsahoval v § 194 odst. 5 pouze povinnost řádného hospodáře, povinnost loajality zde výslovně vyjádřena nebyla. Byly zde rozdílné názory nauky, jak však konstatuje L. Novotná Krtoušová (2019, s. 25), převládající část nauky i judikatura dovozovaly, že povinnost loajality je součástí povinnosti péče řádného hospodáře.

Dle názoru autorů komentáře k občanskému zákoníku se ustanovení § 159 vztahuje i na členy voleného orgánu právnické osoby veřejného práva a na společníky veřejné obchodní společnosti a na komplementáře komanditní společnosti, kteří jsou statutárním orgánem (§ 106 a 125 ZOK), *přestože nejsou do své funkce voleni* (Petrov, J., Výtisk, M., Beran, V., 2019, s. 219). Člen voleného orgánu

společnosti musí jednat s **péčí řádného hospodáře**. Na ustanovení občanského zákoníku navazuje právní úprava v zákonu o obchodních korporacích č. 90/2012 Sb. (ZOK). Ve smyslu § 52 odst. 1 ZOK „*při posouzení, zda člen voleného orgánu jednal s péčí řádného hospodáře, se vždy přihlédnou k péči, kterou by v obdobné situaci vynaložila jiná rozumně pečlivá osoba, byla-li by v postavení člena obdobného orgánu obchodní korporace*“.

V případě porušení povinnosti jednat s péčí řádného hospodáře však může být sporné, zda se jedná o porušení **zákonné** či **smluvní povinnosti** (Lasák, J., Dědič, J., Pokorná, J., Čáp, Z. a kol., 2021, s. 359). Podle jednoho názoru se vychází z toho, že *právní poměr mezi právnickou osobou a členem voleného orgánu vzniká dnem vzniku funkce člena voleného orgánu, nemůže jít o odpovědnost za porušení smluvní povinnosti podle § 2913* (Švestka, J., Dvořák, J., Fiala, J., 2020, s. 485). Jedná se o případy zákonné odpovědnosti založené na zavinění. Opačný názor je obsažen v komentáři k občanskému zákoníku Lavický, P. a kol. z roku 2014, s tím že se jedná o smluvní odpovědnost, která je objektivní a nezkoumá se zavinění. Lze souhlasit s názorem, že „*v praxi nebude z hlediska odpovědnosti za újmu zásadní, zda porušení povinnosti jednat s péčí řádného hospodáře je porušením zákonné nebo smluvní povinnosti, s tím, že porušení povinnosti jednat s péčí řádného hospodáře je spojeno minimálně s nevědomou nedbalostí*“ (Lasák, J., Dědič, J., Pokorná, J., Čáp, Z. a kol., 2021, s. 360). Tím se v podstatě rozdíl mezi smluvní a zákonnou odpovědností stírá.

Z hlediska posouzení toho, zda člen voleného orgánu jedná **úmyslně** v rozporu se zájmy dané právnické osoby, případně i v rozporu s právními předpisy je **významný požadavek loajality**. Z požadavku loajality vyplývá povinnost člena voleného orgánu upřednostňovat zájmy obchodní společnosti před **zájmy svými vlastními** (Moravec, T., Andreisová, L., 2021, s. 146). V této souvislosti lze souhlasit s L. Novotnou Krtoušovou, že „*povinnost loajality by měla být spíše nahlížena v jejím negativním aspektu, tedy jako zákaz vykonávat funkci v jiném zájmu než zájmu společnosti. Aktivní prosazování zájmu společnosti by mělo být ponecháno na uvážení statutárního orgánu a mělo by být posuzováno v rámci povinnosti péče, nikoliv na pozadí obecné loajality*“ (2019, s. 29). Občanský zákoník však vymezuje loajalitu jako **nezbytnou** nikoli jako plnou loajalitu. Z pojetí nezbytné loajality lze dospět k závěru, že neznamená, že by členové volených orgánů měli žít

výhradně danou společností. V krajních případech např. odložit odjezd na plánovanou dovolenou nebo jí přerušit, případně předčasně ukončit. Podle Nejvyššího soudu „*povinnost loajality stíhá člena orgánu především při výkonu funkce, tedy při plnění povinností a výkonu práv plynoucích ze vztahu mezi ním a společností, založeného povoláním do funkce. Současně však nelze přehlížet, že osoba povoláná do funkce člena orgánu je členem orgánu po celou dobu od vzniku funkce do jejího zániku, takřkajíc „24 hodin denně, 7 dní v týdnu. Člen orgánu by neměl bez dobrého důvodu dělat nic, co zjevně odporuje zájmům společnosti, ani tehdy, když zrovna neplní povinnosti spojené s výkonem funkce.“* (Nejvyšší soud, 2019). **Povinnost loajality** ze které vyplývá povinnost při výkonu funkce vždy upřednostňovat zájmy obchodní korporace před svými vlastními, před zájmy svých blízkých apod. je vyjádřena ve starší i novější judikatuře českých soudů (Lasák, J., Dědič, J., Pokorná, J., Čáp, Z. a kol., 2021, s. 370). Například podle usnesení Nejvyššího soudu České republiky, „*jednal neloajálně takový jednatel společnosti s ručením omezeným, který za společnost jakožto dlužníka sám sobě uhradil promlčenou pohledávku v řádu milionů korun*“ (Nejvyšší soud, 2014).

Dodržování požadavku **loajality** znamená, že člen orgánu příslušné právnické osoby jedná v souladu s jejími zájmy. Nedodržování tohoto požadavku naopak může být na újmu zájmů dané právnické osoby, jejich společníků a i zaměstnanců, s důsledky civilněprávními, ale i trestněprávními. Povinná loajalita je výrazem stálého zřetele a důrazu na zájmy obchodní společnosti. Jednatel je povinen vykonávat svou působnost s péčí řádného hospodáře, jako by pečoval o svůj majetek. Takovým jednáním není, když podle usnesení Nejvyššího soudu z 16. 8. 2006 jednatel „*svým povinností, vykonávat činnost jednatele s péčí řádného hospodáře nedostál, neboť v rozporu se zájmy a obchodními závazky společnosti N. C., s. r. o., odčerpával část jejích peněz pro své soukromé účely, čímž současně způsobil, že společnost N. C., s. r. o., nemohla pro nedostatek peněz dostát svému závazku vyplývajícimu z čl. 1 Smlouvy o prodeji uzavřené dne 7. 7. 2003 (viz výše). Došlo tak k tomu, jak vyplývá ze shora popsanych skutkových zjištění, že ani alespoň částku 408.494,49 Kč poškozené společnosti P. M., s. r. o., nevyplatil, tyto prostředky použil ke škodě této společnosti k úhradě zcela jiných závazků přímo nesouvisejících s předmětným vozidlem a k osobní spotřebě*“ (Nejvyšší soud, 2006). Jednatel byl odsouzen za trestný čin zpronevěry. **Porušení povinnosti loajality**, při

kteřé dochází k upřednostňování vlastních finančních zájmů před zájmy obchodní společnosti vede často k trestněprávnímu postihu viz výše. Jiným případem, kdy byl jednatel uznán trestným činem zpronevěry je usnesení Nejvyššího soudu z 22. 3. 2006 podle kterého *svým povinnostem vykonávat svou činnost jednatele s péčí řádného hospodáře nedostál, neboť z prostředků společnosti E., s. r. o., B., si v rozporu se zájmy této společnosti a mimo pravidla o vedení účetnictví z majetku této společnosti odčerpал část prostředků pro své soukromé účely, když uhradil pojistné na pojištění právní ochrany a havarijní pojištění na motorové vozidlo, které bylo výhradně jeho majetkem. Tím naplnil znak přivlastnění si cizí věci ve smyslu ustanovení § 248 odst. 1 tr. zák.*(Nejvyšší soud, 2006).

Povinnost loajality zahrnuje i **povinnost mlčenlivosti** (Moravec, T., Andreisová, L., 2021, s. 158). Případy, kdy jsou zájmy obchodní korporace v rozporu se zájmy člena voleného orgánu, upravuje ZOK v ustanoveních o **střetu zájmů** (§ 54 ZOK). Je zde obsaženo obecné pravidlo, ze kterého vyplývá, „že je vyloučeno, aby člen voleného orgánu jednal za obchodní korporaci v situacích, kdy jsou jeho zájmy v rozporu se zájmy obchodní korporace“ (Lasák, J., Dědič, J., Pokorná, J., Čáp, Z. a kol., 2021, s. 371).

Podle § 54 ZOK „dozví-li se člen voleného orgánu obchodní korporace, že může při výkonu jeho funkce dojít ke střetu jeho zájmu se zájmem obchodní korporace, informuje o tom bez zbytečného odkladu orgán, jehož je členem a kontrolní orgán, byl-li zřízen, jinak nejvyšší orgán. Člen kontrolního orgánu informuje kontrolní orgán, je-li jeho jediným členem informuje nejvyšší orgán. To platí obdobně pro možný střet zájmů osob členovi orgánu obchodní korporace blízkých nebo osob jim ovlivněných nebo ovládaných“. Notifikační povinnost **vzniká členovi každého voleného orgánu obchodní korporace**, není důležité, zda se jedná o orgán obligatorní nebo fakultativní. **Informační povinnost však nedopadá** na členy **nejvyššího orgánu obchodní korporace**.

Podle J. Lasáka (2021, s. 402), pokud člen voleného orgánu **poruší** notifikační (informační) povinnost podle § 54 **nesmí obchodní korporaci** v otázkách, které se týkají střetu zájmů **zastupovat** podle § 437 odst. 1 OZ.

Pravidlo o střetu zájmů je v **souladu** s povinností **loajality** (Lasák, J., Dědič, J., Pokorná, J., Čáp, Z. a kol., 2021, s. 402). Člen voleného orgánu obchodní korporace má povinnost informovat obchodní korporaci o možném střetu zájmů

a zároveň má povinnost upřednostňovat zájmy obchodní korporace před zájmy vlastními.

Podle § 54 odst. 4 ZOK může **kontrolní** nebo **nejvyšší orgán** na vymezenou dobu pozastavit člena voleného orgánu při střetu zájmů výkon jeho funkce. Ustanovení o pozastavení výkonu funkce volenému orgánu obchodní korporace však **není považováno za příliš praktické**. Důvodem je to, že členu orgánu, jemuž je pozastaven výkon funkce **nepodléhá** (Lasák, J., Dědič, J., Pokorná, J., Čáp, Z. a kol., 2021, s. 409) **pěči řádného hospodáře**. Může se tudíž chovat i nelojálně, tudíž v rozporu se zájmy obchodní korporace. Může upřednostňovat vlastní zájmy před zájmy obchodní korporace, např. koupí nemovitostí, o které by mohla mít zájem i obchodní korporace. Pokud by mu naopak **nebyl** pozastaven výkon funkce, je **povinen** i nadále **jednat loajálně** a sledovat nejlepší zájmy obchodní korporace (Lasák, J., Dědič, J., Pokorná, J., Čáp, Z. a kol., 2021, s. 409).

Jedním z projevů **povinnosti loajality** člena **statutárního orgánu** obchodní společnosti je také **povinnost zdržet se takového konkurenčního jednání**, které by bylo na újmu dané společnosti (**zákaz konkurence**) (Moravec, T., Andreisová, L., 2021, s. 147). **Zákaz konkurence** je upraven v **ZOKu** u jednotlivých obchodních korporací.

Ve veřejné obchodní společnosti bez svolení všech ostatních společníků nesmí společník podnikat v předmětu podnikání společnosti, a to ani ve prospěch jiných osob, ani zprostředkovávat obchody společnosti pro jiného. Společník **nesmí být ani členem statutárního** nebo **jiného orgánu jiné obchodní korporace s obdobným předmětem podnikání**, ledaže se jedná o koncern (§ 109 ZOK). Společenská smlouva může **zákaz konkurence upravit odlišně** (§ 109 odst. 2 ZOK), tj. může i zrušit zákaz konkurence.

Komanditní společnost nemá zvláštní úpravu **zákazu konkurence**, **použijí se tudíž ve smyslu § 119 ZOK ustanovení o v. o. s.**

Ve společnosti s ručením omezeným je **zákaz konkurence upraven ve vztahu k jednatelem**. „*Jestliže neurčí společenská smlouva jinak, jednatel nesmí:*

- a) podnikat v předmětu činnosti nebo podnikání společnosti, a to ani ve prospěch jiných osob, ani zprostředkovávat obchody společnosti pro jiného,*
- b) být členem statutárního orgánu jiné právnické osoby s obdobným předmětem*

činnosti nebo podnikání nebo osobou v obdobném postavení, ledaže se jedná o koncern, nebo

- c) *účastnit se na podnikání jiné obchodní korporace jako společník s neomezeným ručením nebo jako ovládající osoba jiné osoby se stejným nebo obdobným předmětem činnosti nebo podnikání“ (§ 199 ZOK).*

V **akciové společnosti**, pokud jde o zákaz konkurence, člen představenstva **nesmí podnikat v předmětu činnosti společnosti**, a to ani ve prospěch jiných osob, ani zprostředkovávat obchody společnosti pro jiného (§ 441 odst. 1 ZOK). Člen představenstva **nesmí být členem statutárního orgánu jiné právnické osoby** se stejným nebo obdobným předmětem činnosti nebo osobou v obdobném postavení, ledaže se jedná o koncern (§ 441 odst. 2 ZOK). Člen představenstva se **nesmí účastnit na podnikání jiné obchodní korporace jako společník s neomezeným ručením** nebo jako ovládající osoba jiné osoby se stejným nebo obdobným předmětem činnosti (§ 441 odst. 3 ZOK). Stanovy mohou upravit zákaz konkurence odchylně (§ 441 odst. 4 ZOK). Stejná úprava se v monistickém uspořádání akciové společnosti týká **členů správní rady**.

3 KONTROLA ČINNOSTI STATUTÁRNÍCH A JINÝCH VOLENÝCH ORGÁNŮ

Osoby v postavení statutárních, jiných volených orgánů, případně dalších orgánů mají povinnost dodržovat povinnost péče řádného hospodáře a nezbytnou loajalitu. Je to povinnost těchto orgánů, kterou mohou dodržovat, ale mohou jí i porušovat. Z toho důvodu je nutná **kontrola jejich činnosti**, ze strany společníků (akcionářů) nebo ze strany **kontrolních orgánů**, pokud jsou vytvořeny.

3.1 POSKYTOVÁNÍ INFORMACÍ

Z hlediska **kontroly** ze strany společníků (akcionářů) mají význam **ustanovení o poskytování informací**. Ve veřejné obchodní společnosti může „*každý společník nahlížet do všech dokladů společnosti a kontrolovat tam obsažené údaje; to platí obdobně pro společníkova zástupce, bude-li zavázán ke stejné mlčenlivosti jako společník a společnosti tuto skutečnost doloží*“ (§ 107 ZOK).

Také ve společnosti s ručením omezeným je právo na informace o společnosti jedno z nejdůležitějších práv společníka. Tyto informace jsou předpokladem pro výkon jeho dalších práv, např. předkládat návrhy a protinávhrhy na valné hromadě apod. Společnost s ručením omezeným nemá povinnost vytvářet dozorčí radu (viz níže) a z toho důvodu vedle práva na informace, mají **společníci přímé právo kontroly jednatelů** (Černá, S., Štenglová, I., Pelikánová, I. a kol, 2015, s. 319). Podle § 155 ZOK „společník má právo na valné hromadě i mimo ni požadovat od jednatelů informace o společnosti, nahlížet do dokladů společnosti, kontrolovat údaje obsažené v předložených dokladech a další práva na informace určená společenskou smlouvou; to platí obdobně pro společnickova zástupce, bude-li zavázán alespoň ke stejné mlčenlivosti jako společník a společnosti tuto skutečnost doloží“.

Právo na informace mají všichni společníci bez ohledu na velikost jejich podílů. Mohou se seznamovat s originály dokladů a jsou oprávněni prověřovat správnost údajů v těchto dokladech (Lasák, J., Dědič, J., Pokorná, J., Čáp, Z. a kol., 2021, s. 852). Považuje se za užitečné vytvářet chráněné informační systémy, ve kterých mohou společníci sami vyhledat dané informace. Práva společníků a jimi zmocněných osob však nemohou být tak široká, aby zahrnovala i odnášení dokladů společnosti z jejich sídla, případně místa, kde jsou uloženy (Lasák, J., Dědič, J., Pokorná, J., Čáp, Z. a kol., 2021, s. 852). Podle usnesení Nejvyššího soudu „společník je povinen při výkonu svého práva nahlížet do dokladů společnosti dostatečně určitě vymezit, do jakého dokladu má zájem nahlédnout, lze souhlasit jen potud, že navrhovatel je povinen vymezit takové doklady do té míry určitě, aby bylo rozhodnutí, kterým mu soud právo k nahlížení do dokladů přízná, vykonatelné. To však neznamená, že by musel společník pojmenovat každou jednotlivou listinu, jejíž zpřístupnění se domáhá. Zakládá-li ustanovení § 122 odst. 2 obč. zák. právo společníka nahlížet do dokladů společnosti a kontrolovat tam obsažené údaje, nelze toto právo, jehož účelem je nepochybně umožnit společníkovi získávat informace o činnosti společnosti, omezovat tak, že může nahlížet jen do konkrétních dokladů, jejichž existence je mu známa. Společník se tak může např. domáhat, aby mu společnost umožnila nahlédnout do všech smluv, které uzavřela v určitém období s hodnotou plnění vyšší než 100.000,- Kč apod.“

Právo společníka na poskytování informací a zpřístupnění dokladů společnosti **není zcela neomezené**, ale zahrnuje pouze ty doklady a informace, které jsou

potřebné k tomu, aby společník získal rozumný přehled o záležitostech společnosti. Mezi takové informace nepochybně patří zejména informace o rozsahu a základní struktuře majetku společnosti a o významnějších smlouvách, týkajících se nakládání s tímto majetkem. Přitom právo na zpřístupnění dokladů společnosti nesmí společník stejně jako jakékoli jiné právo vykonávat šikanujícím způsobem, tj. takovým způsobem, který by společnost omezoval v činnosti, případně ji způsoboval nepřiměřené náklady. Na druhou stranu ani společnost nesmí postupovat šikanujícím způsobem při odepření tohoto práva (Nejvyšší soud, 2011).

Jednatelé mohou poskytnutí informace podle § 155 zcela nebo zčásti odmítnout jen tehdy, pokud: a) jde o utajovanou informaci podle jiného právního předpisu, jestliže společníci nesplňují zákonné podmínky pro jejich získání, b) je požadovaná informace veřejně dostupná (§ 156 odst. 1 ZOK).

Společník má ale právo na informace, které tvoří obchodní tajemství společnosti. „Pouze ve výjimečných případech může být poskytnutí informace obsahující obchodní tajemství odepřeno. Například v případech nepřátelského chování společníka proti společnosti, účast na konkurenční společnosti apod“ (Lasák, J., Dědič, J., Pokorná, J., Čáp, Z. a kol., 2021, s. 320). Právo na informace ve společnosti s ručením omezeným omezeno může společník požadovat i mimo valnou hromadu.

Právo na informace, tak umožňuje společníkovi kontrolovat činnost jednatelů ve společnosti s ručením omezeným. Tato kontrolní činnost je v případě společnosti s ručením významným oprávněním společníka, z toho důvodu, že dozorčí rada se zřizuje jen někdy, není obligatorním orgánem. V menších společnostech není zpravidla vůbec zřizována. Společník tak může např. kontrolovat, jakým způsobem bylo naloženo s prostředky obdrženy za prodej určitých věcí např. nemovitostí. V rozsudku Nejvyššího soudu z 15. 4. 2020 bylo konstatováno, že Nejvyšší soud považuje za zcela zjevné, že se dovolatelka svým požadavkem domáhá toho, aby jí společnost poskytla informace o osudu plnění, jež společnost obdržela za prodej specifikovaných nemovitostí, tj. o tom, kde toto plnění skončilo a jak s ním společnost nyní nakládá (jak je spravuje), případně i o tom, že společnost dosud žádné protiplnění za tyto nemovitosti neobdržela, když i taková informace by

mohla vypovídat o stavu a struktuře jmění společnosti a jejich případných nárocích za dalšími osobami, společníkovi tudíž právo na ni svědčí. (Nejvyšší soud, 2020)

Na základě poskytnutých informací, tak lze odhalovat aktivity jednatelů, které nemusí být v souladu se zájmy obchodní společnosti a mohou být i porušením právních předpisů.

V **akciové společnosti** se místo práva na informace mluví o **právu na vysvětlení**. „*Akcionář je oprávněn požadovat a obdržet na valné hromadě od společnosti vysvětlení záležitostí týkajících se společnosti nebo jí ovládaných osob, je-li takové vysvětlení potřebné pro posouzení obsahu záležitostí zařazených na valnou hromadu nebo pro výkon jeho akcionářských práv na ní*“ (§ 357 ZOK). **Na rozdíl od společnosti s ručením omezeným nemůže akcionář požadovat vysvětlení mimo valnou hromadu.**

Stanovy mohou určit, že každý akcionář má pro přednesení své žádosti přiměřené časové omezení.

Akcionář může žádost podle odstavce 1 podat písemně. Stanovy mohou určit omezení rozsahu žádosti, žádost musí být podána po uveřejnění pozvánky na valnou hromadu a před jejím konáním (§ 357 ZOK).

3.2. DOZORČÍ RADA

Kontrolní činnost ve vztahu k jednatelům i stavu celé společnosti vykonávají především její společníci. V případě zřízení dozorčí rady to znamená, že část kontrolní činnosti na ní společníci přenesli, rozsah tohoto přenesení i vzájemnou součinnost však **musí společníci upravit ve společenské smlouvě** (Lasák, J., Dědič, J., Pokorná, J., Čáp, Z. a kol., 2021, s. 999). V tomto smyslu podle § 201 odst. 1 ZOK společnost zřídí dozorčí radu, určí-li tak společenská smlouva nebo jiný právní předpis. Dále podle § 201 odst. 2 ZOK „*neurčí-li společenská smlouva jinak, dozorčí rada: a) dohlíží na činnost jednatelů, b) nahlíží do obchodních a účetních knih, jiných dokladů a účetních závěrek a kontroluje tam obsažené údaje, c) podává žalobu podle § 159 a d) podává jednou ročně zprávu o své činnosti valné hromadě*“.

Dozorčí rada tak může na základě společenské smlouvy vykonávat i další kontrolní činnost, která není přímo vymezená ve výše uvedeném ustanovení zákona.

Co se týče její činnosti, většinou se bude jednat o **následnou kontrolu** aktivit jednatelů. Společenská smlouva může upravovat i **preventivní kontrolu** např. předběžný souhlas dozorčí rady s některými právními jednáními jednatelů, např. převody majetku společnosti. (Lasák, J., Dědič, J., Pokorná, J., Čáp, Z. a kol., 2021, s. 999)

V **akciové společnosti** s dualistickým vnitřním uspořádáním se dozorčí rada zřizuje **povinně** (obligatorně). Podle § 447 odst. 1 ZOK „*je dozorčí rada oprávněna nahlížet do všech dokladů a záznamů týkajících se činnosti společnosti a kontrolovat, zda jsou účetní zápisy vedeny řádně a v souladu se skutečností a zda se podnikatelská či jiná činnost společnosti děje v souladu s právními předpisy a stanovami*“.

Ve srovnání se společnostmi s ručením omezeným jsou zákonná oprávnění **dozorčí rady** v akciové společnosti **komplexnější**. Mimo jiné dozorčí rada má oprávnění kontrolovat „*zda se podnikatelská či jiná činnost společnosti děje v souladu s právními předpisy a stanovami*“. Na základě toho může i zjišťovat, zda se představenstvo a jeho jednotliví členové nedopouštějí jednání, které by mohly být podvodem, zpronevěrou apod.

4 DŮSLEDKY PORUŠENÍ PÉČE ŘÁDNÉHO HOSPODÁŘE

Ten, kdo porušil povinnosti péče řádného hospodáře, má povinnost **hradit újmu vzniklou v důsledku porušení**. Této osobě může vzniknout i **trestněprávní odpovědnost** člena orgánu z důvodu porušování povinnosti při správě cizího majetku podle § 220, případně § 221 trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. **Trestněprávně** může být porušitel péče řádného hospodáře odsouzen i za zpronevěru, podvod apod.

Dále může vzniknout **povinnost uhradit reflexní škodu** na podílu společníkům nebo členům podle § 213 OZ (Lasák, J., Dědič, J., Pokorná, J., Čáp, Z. a kol., 2021, s. 373). Může být také **odvolán (diskvalifikován)** ve smyslu § 63 a násl. ZOK.

Další povinností osoby, která porušila povinnost **péče řádného hospodáře**, je, že **vydá obchodní korporaci prospěch**, který v souvislosti s takovým svým jednáním získala. Není-li vydání prospěchu možné, nahradí ho **povinná osoba obchodní korporaci v penězích** (§ 53 odst. 1 ZOK). Vznikla-li porušením péče řádného hospodáře obchodní korporaci **újma**, může ji obchodní korporace vypořádat podle **smlouvy uzavřené s povinnou osobou**; pro účinnost smlou-

vy se vyžaduje souhlas nejvyššího orgánu obchodní korporace přijatý alespoň dvoutřetinovou většinou hlasů všech společníků (§ 53 odst. 3 ZOK).

Jestliže **jednatel poruší** své povinnosti při výkonu funkce, vzniká mu nejen povinnost nahradit **majetkovou újmu** ale i **nemajetkovou újmu**.

4 SPOLEČNICKÁ ŽALOBA

Členové orgánů, kteří porušili povinnost péče řádného hospodáře, vždy neuhradí škodu **dobrovolně** nebo není uzavřena **smlouva s povinnou osobou**. Důležitou úlohu tak může sehrát společnická žaloba, kterou se společníci mohou **domáhat náhrady způsobené újmy**.

Ve veřejné obchodní společnosti je každý společník oprávněn domáhat se u soudu za společnost proti **jinému společníkovi** náhrady újmy, kterou společnosti způsobil, nebo splnění jeho případné povinnosti plynoucí ze smlouvy o vypořádání újmy podle § 53 odst. 3 ZOK. Jiný společník je povinen nahradit společnosti újmu zejména v případě, že jako statutární orgán porušil svou povinnost jednat s příslušnou péčí a z toho důvodu vznikla společnosti újma (Lasák, J., Dědič, J., Pokorná, J., Čáp, Z. a kol., 2021, s. 636).

Ve **společnosti s ručením omezeným** každý společník je oprávněn **domáhat** se za společnost **náhrady újmy proti jednateři** nebo splnění jeho případné povinnosti plynoucí z dohody podle § 53 odst. 3 ZOK a v těchto řízeních společnost zastupovat; to platí obdobně pro následný výkon rozhodnutí. Podobně lze společnickou žalobu podat také, jestliže způsobil společnosti újmu člen dozorčí rady, byla-li zřízena (§157 odst. 2, písm. a) ZOK). Význam společnické žaloby spočívá v tom, že jestliže jednatel způsobil škodu společnosti porušením péče řádného hospodáře, nebude jí sám logicky vymáhat. Směřuje-li žaloba proti členům orgánů, nazývá se také derivativní žaloba a jejím účelem je chránit investory před škodlivým jednáním členů orgánů ve vztahu ke společnosti (Lasák, J., Dědič, J., Pokorná, J., Čáp, Z. a kol., 2021, s. 859).

V nauce (Lasák, J., Dědič, J., Pokorná, J., Čáp, Z. a kol., 2021, s. 858) se poukazuje na omezenost významu společnické žaloby, protože její úspěch závisí na dostatku informací o vnitřních rozhodovacích procesech ve společnosti, které nemusí vždy společník mít.

Také v akciové společnosti může být podána **akcionářská žaloba, kterou však může podat pouze kvalifikovaný akcionář**. Ve smyslu § 365 odst. 1 ZOK se jedná o akcionáře společnosti, jejíž základní kapitál je vyšší než 100 000 000 Kč, kteří mají akcie, jejichž souhrnná jmenovitá hodnota dosáhne alespoň 3 % základního kapitálu, požívají zvláštních práv stanovených tímto zákonem.

ZÁVĚR

Jedna ze základních povinností statutárních a jiných volených orgánů obchodních společností je dodržování péče řádného hospodáře. Za součást péče řádného hospodáře se považuje i povinnost dodržovat nezbytnou loajalitu. Z požadavku loajality vyplývá povinnost člena voleného orgánu upřednostňovat zájmy obchodní společnosti před zájmy svými vlastními. Pokud není nezbytná loajalita dodržována, může to vést a vede k porušení právních předpisů, v každém případě k porušení zájmů dané obchodní společnosti. V praxi jsou důsledkem ekonomické ztráty, v krajním případě to může vést k zániku dané obchodní společnosti. Porušení loajality má důsledky soukromoprávní, povinnost k náhradě škody i nemajetkové újmy apod. Jedná se však i o důsledky trestněprávní, kdy členové statutárních a jiných orgánů jsou odsouzeni za činy v rozporu s trestním zákoníkem. Dodržování nezbytné loajality členy orgánů společností je jejich povinností. Je však nezbytné, aby byli kontrolováni ze strany společníků (akcionářů) nebo příslušných kontrolních orgánů. Tím tak působit na členy orgánů obchodních společností, aby plnili své povinnosti. Kontrola může být prováděna preventivně nebo následně. V reakci na případné porušení povinností orgány společnosti mohou společníci podat žalobu na osobu či osoby, které se v postavení orgánů společnosti porušení dopustili.

ODKAZY V TEXTU A BIBLIOGRAFICKÉ CITACE

BOHUSLAV, L. (2014). Jak nastavit compliance programy. *Právní rádce*, č. 6, s. 20. ISSN 1210-4817.

ČERNÁ, S., ŠTENGLOVÁ, I, PELIKÁNOVÁ, I. a kol. (2015). *Právo obchodních korporací*. 1. vydání. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7478-735-5.

LASÁK, J., DĚDIČ, J., POKORNÁ, J., ČÁP, Z. a kol. (2021). *Zákon o obchodních korporacích. Komentář*. Vyd. 2. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7598-881-2.

MORAVEC, T., ANDREISOVÁ, L. (2021). *Obchodní společnosti pohledem Corporate Governance*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-271-1217-3.

NOVOTNÁ KRTOUŠOVÁ, L. (2019). *Odpovědnost členů statutárních orgánů právnických osob*. Praha: Wolters Kluwer ČR. ISBN 978-80-7598-039-7.

PETROV, J., VÝTISK, M., BERAN, V. (2019). *Občanský zákoník. Komentář. 2. vydání*. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-747-7.

ŠVESTKA, J., DVOŘÁK, J., FIALA, J. (2020). *Občanský zákoník. Komentář. Svazek I. Vyd. 2.* Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7598-656-6.

Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 27 Cdo 2708/2018 z 15. 4. 2020.

Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 8 Tdo 222/2006 z 22. 3. 2006.

Usnesení Nejvyššího soudu, sp. zn. 8 Tdo 940/2006 z 16. 8. 2006.

Usnesení Nejvyššího soudu České republiky sp. zn. 29 Cdo 3704/2009 z 22. 2. 2011.

Usnesení Nejvyššího soudu České republiky sp. zn. 29 Cdo 2974/2012 z 26. 2. 2014.

Rozsudek Nejvyššího soudu, sp. zn. 27 Cdo 2695/2018 z 25. 4. 2019.

Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky, sp. zn. 27 Cdo 2708/2018 z 15. 4. 2020.

(OZ) Občanský zákoník č. 89/2012 Sb.

(ZOK) Zákon o obchodních korporacích č. 90/2012 Sb.

Obchodní zákoník č. 513/1991 Sb.

prof. JUDr. Jan Ondřej, CSc., DSc.

AMBIS vysoká škola, a.s., Katedra bezpečnosti a práva

Lindnerova 575/1, 180 00 Praha 8, Česká republika

Email: jan.ondrej@ambis.cz

SANKCIONOVÁNÍ MLADISTVÝCH PACHATELŮ – 20 LET ÚČINNOSTI ZSM

SANCTIONING OF JUVENILE OFFENDERS – 20 YEARS OF EFFECTIVENESS OF JJA

Bronislava Coufalová

ABSTRAKT

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů vstoupil dne 1. 1. 2023 již do dvacátého roku své účinnosti. Jak se doposud ukazuje, tak zásadní problém v otázce sankcionování mladistvých netkví v nedostacích právní úpravy jako takové, ale v jejím využívání ze strany české aplikační praxe. Cílem tohoto příspěvku je navázat na monografii autorů Ščerby a Coufalové z roku 2016 a zjistit, zda rozhodnutí českých soudů pro mládež v otázce sankcionování mladistvých pachatelů zaznamenala od roku 2015 nějaký výraznější posun ve smyslu přiklonění se k aplikaci ustanovení § 3 odst. 2 ZSM, které stanoví, že trestní opatření lze použít pouze tehdy, jestliže zvláštní způsoby řízení a opatření, zejména obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení protiprávním činům, by zřejmě nevedly k dosažení účelu tohoto zákona.

Klíčová slova: zákon o soudnictví ve věcech mládeže, mladistvý pachatel, opatření, provinění, sankcionování, soud pro mládež

JEL Classification: K3

ABSTRACT

Act No. 218/2003 Coll., on the liability of young people for unlawful acts and on the youth justice system and on amendments to certain acts, entered its twentieth year of existence on 1 January 2023. As it appears so far, the fundamental problem in the issue of sanctioning juveniles does not lie in the shortcomings of the legislation as such, but in its use by the Czech application practice. The aim of this paper is to follow up on the monograph by Ščerba and Coufalová from 2016 and to determine whether the decisions of Czech youth courts on the issue of sanctioning juvenile offenders have seen any significant shift since 2015 in the sense of leaning towards the application of the provisions of Section 3(2) of the JJA, which provides that punitive measures

may only be applied if special management methods and measures, in particular those restoring broken social relations and contributing to the prevention of unlawful acts, would not seem to achieve the purpose of this Act.

Keywords: *Juvenile Justice Act, juvenile offender, measure, offense, sanctioning, juvenile court*

JEL Classification: K3

ÚVOD

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže, dále jen „ZSM“), vstoupil dne 1. 1. 2023 již do dvacátého roku své účinnosti. Zavedení specifické právní úpravy vztahující se k delikventní mládeži bylo logickým vyústěním potřeby zvláštního přístupu k této kategorii pachatelů, a to nejen ve vztahu k podmínkám vzniku a zániku trestní odpovědnosti, ale zejména pak co do možností následného sankcionování jakožto následku protiprávního jednání. ZSM navíc reflektuje i potřebu odlišného postupu v rámci trestního procesu oproti dospělým pachatelům. ZSM tedy představuje lex specialis vůči hmotněprávní úpravě aplikované na dospělé pachatele a kodifikované v zákoně č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších právních předpisů (dále jen „TrZ“) i procesněprávní úpravě provedené zákonem č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších právních předpisů, což je výslovně stanoveno v § 1 odst. 3 ZSM.

Právní úprava ZSM se vztahuje na dvě kategorie delikventů, a to mladistvé¹ a děti mladší patnácti let². Následující text pak bude věnován výlučně jen skupině mladistvých pachatelů, a to zejména z toho důvodu, že tato kategorie osob již dosáhla věkové hranice pro vznik trestní odpovědnosti a lze tedy zkoumat a hodnotit účinnost primárních trestněprávních předpisů.

¹ Mladistvým se podle § 2 odst. 1 písm. c) ZSM rozumí ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku; má se za to, že mladistvým je i ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok věku, ale u něhož není možné bez důvodné pochybnosti určit, že v době spáchání provinění překročil osmnáctý rok věku.

² Podle § 2 odst. 1 písm. b) ZSM se dítětem mladším patnácti let rozumí ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovršil patnáctý rok věku. Tyto osoby nejsou s ohledem na § 25 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník ve znění pozdějších právních předpisů, z důvodu nedostatku věku trestně odpovědné.

Odborná literatura se problematice sankcionování mladistvých pachatelů po přijetí ZSM, a i v následujících letech věnovala v poměrně hojně míře. Kromě komentovaných znění ZSM (*Hrušáková a Žatecká, 2015; Šámal a kol., 2004*) byla vydána i monografie s názvem *Trestání delikventní mládeže (Hulmáková, 2013)*. Škálu odborných článků pak obohacovali autoři jako *Kovářová (2006), Sotolář (2004; 2006; 2013)* a *Válková (2013), Ščerba (2005; 2015), Kratochvíl (2017)* apod. Nutno však podotknout, že se všechny tyto odborné statě věnovaly otázkám zákonné právní úpravy jednotlivých opatření (výchovných, ochranných, trestních), možnostem jejich využití a zlepšení de lege ferenda, popř. představovaly zahraniční právní úpravy, které by mohly být vzorem pro budoucí legislativu v oblasti sankcionování mladistvých. Ojedinělou výjimku pak v tomto směru představuje odborný výstup Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (*Scheinost a kol., 2015, s. 117*), který však není zaměřen výlučně na mladistvé pachatele provinění.

Hlavním východiskem ZSM je koncepce restorativní justice, která se promítá zejména do ustanovení § 3 odst. 1 ZSM. Systém sankčních opatření pak spočívá na třech pilířích, a to odklonech,³ alternativách k potrestání⁴ a opatřeních⁵. Vzájemný vztah je vymezován ustanovením § 3 odst. 2 ZSM, který stanoví subsidiaritu trestních opatření. Pokud se týká sankčních opatření v podobě opatření, pak se jednotliví autoři shodují v tom, že trestní opatření je možné kombinovat s výchovnými a ochrannými opatřeními, čímž je umožněno příslušným způsobem individualizovat sankce podle potřeb konkrétního pachatele. Lze tedy říci, že rozhodnutí soudu, by mělo obsahovat nejen sankční prvky, kterými soud reaguje na provinění mladistvého, ale současně musí řešit i jeho aktuální situaci a problémy a napomoci jeho dalšímu pozitivnímu vývoji tak, aby se v budoucnu vyvaroval páchání další protiprávní činnosti.

³ V řízení proti mladištvému lze využít podmíněného zastavení trestního stíhání podle § 307 a násl. TŘ, narovnání podle § 309 a násl. TŘ, podmíněného odložení podání návrhu na potrestání podle § 179g a násl. TŘ a rovněž specifického odklonu, který je upraven výlučně pro mladištvé, a to odstoupení od trestního stíhání podle § 70 a násl. ZSM.

⁴ Upuštění od uložení trestního opatření podle § 11 a 12 ZSM a podmíněné upuštění od uložení trestního opatření podle § 14 ZSM.

⁵ výchovná, ochranná a trestní opatření – viz § 10 odst. 1 ZSM

Členové Katedry trestního práva Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci obohatili v roce 2016 plejádu odborných statí věnujících se problematice mladistvých pachatelů o monografii s názvem Efektivita sankcionování mladistvých (Ščerba a Coufalová, 2016, s. 320). Jak již bylo zmíněno výše, odborná literatura se věnovala a věnuje problematice sankcionování mladistvých spíše na teoretické úrovni a konkrétní výstupy z aplikační praxe opomíjí, což bylo jedním z faktorů vedoucích ke zpracování publikace a i tohoto výstupu. Jedním z cílů zmíněné publikace bylo zhodnotit tu část právní úpravy ZSM, která se týká sankcionování mladistvých pachatelů. Nejednalo se při tom jen o kritické zkoumání efektivy přijaté právní úpravy, ale zejména o aplikaci specifických ustanovení ZSM ze strany českých soudů pro mládež⁶. Za tímto účelem byl proveden empirický výzkum, který se primárně zaměřil na efektivitu postihu mladistvých s ohledem na prevenci recidivy. Autoři vycházeli z předpokladu, že okolnost, že se pachatel podrobil určité sankci, dopustil nové trestné činnosti, sice nemůže vést k přímému závěru o tom, že daná sankce nebyla, resp. není efektivní, protože spektrum vlivů vedoucích či přispívajících ke spáchání trestné činnosti je pochopitelně široké a různorodé a působení na pachatele v rámci určité sankce v řadě případů jednoduše není způsobilé tyto faktory eliminovat, či alespoň redukovat. I přesto však lze odvrácení pachatele od další trestné činnosti považovat za hlavní účel trestněprávního sankcionování, které nastupuje v případech, kdy již selhaly jiné prostředky zaměřené na prevenci kriminality jako takové a kdy již tedy došlo ke spáchání trestné činnosti. Míru recidivy tak je třeba považovat za velmi významný (ne-li ten nejvýznamnější) ukazatel efektivy sankcionování (nejen) mladistvých pachatelů (Ščerba a Coufalová, 2016, s. 16). Analýza právní úpravy ZSM uskutečněná i s ohledem na vybrané zahraniční právní úpravy vyústila v závěr o kvalitě daného právního předpisu, který odpovídá současným trendům v přístupu k sankcionování mladistvých pachatelů, byť má i svá problematická místa (Ščerba a Coufalová, 2016, s. 303–308). K poněkud jinému závěru však autoři dospěli v rámci vyhodnocení empirického výzkumu. V této rovině bohužel konstatovali, že způsob sankcionování mladistvých pachatelů se příliš neliší od způsobu sankcionování pachatelů dospělých. Navzdory zákonnému principu

⁶ Podle § 4 ZSM soudnictví ve věcech mladistvých a ve věcech posuzování činů jinak trestných spáchaných dětmi mladšími patnácti let vykonávají soudy pro mládež.

subsidiarity trestního opatření (§ 3 odst. 2 zák. mládeže) představuje právě uložení trestního opatření jednoznačně nejčastější formu reakce soudů pro mládež na spáchané provinění. Skladba jednotlivých druhů ukládaných trestních opatření se přitom nijak zásadně neliší od skladby druhů trestů, které soudy ukládají dospělým pachatelům (*Ščerba a Coufalová, 2016, s. 304*).

V rámci výše zmíněné odborné publikace byly analyzovány statistické údaje z let 2008 – 2014. Jak již bylo uvedeno, zásadní problém v otázce sankcionování mladistvých netkví v nedostatcích právní úpravy jako takové, ale v jejím využívání ze strany české aplikační praxe. Monografie poukázala na celou řadu nedostatků, kterých by se měly české soudy pro mládež vyvarovat. Mám za to, že sedm let po vydání této publikace je dost dlouhá doba na to, aby praxe českých soudů v otázce ukládání jednotlivých sankcí s ohledem na zásady, na kterých je ZSM vybudován, byla opět podrobena analýze. Cílem tohoto příspěvku je zjistit, zda rozhodnutí českých soudů pro mládež v otázce sankcionování mladistvých pachatelů zaznamenala od roku 2015 nějaký výraznější posun ve smyslu příklonění se k aplikaci ustanovení § 3 odst. 2 ZSM, které stanoví, že trestní opatření lze použít pouze tehdy, jestliže zvláštní způsoby řízení a opatření, zejména obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení protiprávním činům, by zřejmě nevedly k dosažení účelu tohoto zákona. Stejně tak budou zkoumány i trendy ve vývoji kriminality mladistvých pachatelů s akcentem na nejčastěji páchané trestné činy a sankce za ně ukládané. Předkládaný příspěvek vychází ze statistických údajů z let 2015–2021, které byly získány ze statistických listů (*Přehledy statistických listů, 2021*). Ke dni odevzdání příspěvku nebyly zveřejněny údaje za rok 2022.

I TRENDY VE VÝVOJI KRIMINALITY A SANKCIONOVÁNÍ MLADISTVÝCH

Nejen v rámci sledovaného období (viz tabulka č. 1), ale i z dlouhodobého hlediska (*Scheinost a kol., 2021, s. 61*) pokračuje trend poklesu počtu stíhaných, obžalovaných a odsouzených osob, byť mezi jednotlivými léty může docházet k nepatrnému navýšování. Z níže uvedené tabulky (tabulka č. 1) vyplývá, že k poměrně výraznému snížení celkového počtu stíhaných, obžalovaných a odsouzených mladistvých pachatelů došlo v letech 2020 a 2021. Příčiny tohoto poklesu lze najít ve dvou směrech. Předně byl přijat zákon č. 333/2020 Sb., na jehož základě

došlo k navýšení škod ve smyslu ustanovení § 138 TrZ a tím i k dekriminalizaci bagatelní majetkové trestné činnosti.⁷ Další důvod pak zcela jednoznačně tkví v opatřeních přijímaných v souvislosti s pandemií Covid-19. Tato vedla mimo jiné k uzavření škol a celkovému výraznému omezení fyzického kontaktu mezi osobami. Stejný jev, tj. pokles celkového počtu stíhaných, obžalovaných a odsouzených osob v letech 2020 a 2021, se vyskytl i u dospělých pachatelů, přičemž příčiny jsou stejné jako v případech mladistvých. Celkově lze shrnout, že mezi léty 2015 a 2021 došlo k poklesu celkového počtu odsouzených mladistvých pachatelů o 19,3% (271 osob). U dospělých odsouzených se jednalo o 24,4% (15651 osob).

Tab. 1» Počet stíhaných, obžalovaných a odsouzených osob

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Počet stíhaných osob celkem	43835	42655	39188	38186	37305	35052	32916
Stíhání mladiství	2248	2062	2094	2107	2075	1833	1630
Počet obžalovaných osob celkem	39452	38431	35121	33832	32965	30941	28912
Obžalování mladiství	1846	1674	1728	1779	1667	1457	1334
Počet odsouzených osob celkem	65569	61423	55705	54448	55594	48558	49647
Odsouzení mladiství	1403	1312	1231	1278	1321	1110	1132

Zdroj: <https://cslav.justice.cz/InfoData/přehledy-statistických-listu.html>

Tab. 2» Uložená výchovná, ochranná a trestní opatření

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Výchovná opatření	218	217	171	189	219	145	150
	15,5%	16,5%	13,9%	14,8%	16,6%	13,1%	13,3%
Ochranná výchova	12	23	13	17	11	15	6
Upuštění a podmíněné upuštění od uložení trestního opatření (§ 11, § 12, § 14 ZSM)	180	146	157	150	175	103	117
	12,8%	11,1%	12,8%	11,7%	13,2%	9,3%	10,3%
Trestní opatření	997	990	922	970	1007	821	823
	71,1%	75,5%	74,9%	75,9%	76,2%	74%	72,7%

Zdroj: <https://cslav.justice.cz/InfoData/přehledy-statistických-listu.html>+vlastní procentuální výpočty

Srovnáme-li počty jednotlivých opatření, která byla ve sledovaném období soudy pro mládež ukládána mladistvým odsouzeným, pak je již na první pohled zcela evidentní, že stěžejní sankcí bylo vždy trestní opatření. Procentuální podíl těchto opatření (uvedeno vždy v daném sloupci kurzívou) se stabilně pohyboval nad hranicí 70%. Nadto je třeba si uvědomit, že uvedené údaje představují pouze počty uložených trestních opatření jakožto hlavní sankce, tj. bez údajů o uložených trestních opatřeních s hlavní sankcí. Ukládání výchovných opatření se pohybovalo v rozmezí 13,1% (v roce 2020) – 16,6% (v roce 2019), přičemž údaje za jednotlivá léta mají kolísavou tendenci. Vzhledem k tomu, že statistické údaje uvádí pouze celkový počet uložených výchovných opatření, nelze zjistit, zda tato byla ukládána jako samostatná sankce, nebo společně s trestním opatřením. Z ochranných opatření jsou uvedeny v tabulce č. 2 pouze údaje týkající se počtu uložených ochranných výchov. Ve srovnání s ostatními opatřeními je podíl ochranné výchovy na sankcionování mladistvých odsouzených zcela nepatrný. Alternativy k uložení trestního opatření v podobě upuštění a podmíněného upuštění od uložení trestního opatření byly soudy využity průměrně v 11,6% případech.

2 ZPŮSOBY SANKCIONOVÁNÍ VYBRANÝCH DELIKTŮ

Níže uvedené statistické údaje mají za cíl zjistit, zda soudy přistupují k sankcionování vybraných deliktů jinak, pokud se jedná o dospělého pachatele a jinak, pokud jde o mladistvého pachatele. Na tomto místě je třeba podotknout, že podstatným faktorem ovlivňujícím výběr samotného druhu trestněprávní sankce je bezesporu i recidiva, která je v rámci diskuzí o efektivitě trestní politiky spojována s otázkou, zda určité sankce mají větší vliv na předcházení recidivního jednání pachatelů než jiné. Skutečnost, zda se v konkrétním případě jedná o pachatele – recidivistu, však nelze z dostupných statistických údajů vyčíst. Tyto obsahují pouze počet recidivistů z celkového počtu odsouzených pachatelů, a to bez rozdílu, zda se jedná o dospělé či mladistvé. V daném směru se pak jeví jako neúčinnější způsob zjišťování recidivujících mladistvých údaje, které jsou obsaženy v Rejstříku trestů. Nicméně přístup do něj je velmi striktně omezován podmínkami, které zpracovatel článku nebyl způsobilý naplnit. Druhou možností je pak uskutečnění empirického výzkumu, jehož realizace je však mimořádně časově

i finančně náročná. Z tohoto důvodu není otázka recidivy a rozdílů mezi sankcionováním prvopachatelů a recidivujících pachatelů zahrnuta a analyzována.

Kritériem výběru jednotlivých trestných činů/provinění je pak jejich četnost páchaní v rámci celkové kriminality u těchto dvou kategorií pachatelů. Vzhledem ke skutečnosti, že ve sledovaném období docházelo k odsouzení osob za trestné činy podle tzv. staré právní úpravy, tj. podle trestního zákona účinného před rekodifikací trestního práva hmotného, zahrnují shromážděné údaje počty jednotlivých deliktů, jejichž skutkové podstaty byly upraveny v zákoně č. 140/1961 Sb. trestní zákon (dále jen „tr. zákon“), stejně tak i v TrZ. Konkrétně se jedná o tyto delikty: krádež (§ 247 tr. zákona, § 205 TrZ), loupež (§ 234 tr. zákona, § 173 TrZ), ublížení na zdraví (§ 221 tr. zákona, § 146 TrZ), výtržnictví (§ 202 tr. zákona, § 358 TrZ), nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy (§ 187 tr. zákona, § 283 TrZ), maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání (§ 171 tr. zákona, § 337 TrZ), porušování domovní svobody (§ 238 tr. zákona, § 178 TrZ) a pohlavní zneužití (§ 242 tr. zákona, § 187 TrZ).

Tabulky č. 3 a 4 obsahují údaje o celkovém počtu spáchání vybraných osmi trestných činů/provinění v daném roce. V následujících tabulkách (č. 5–12) jsou pak již uvedeny počty hlavních sankcí, které byly za tyto vybrané delikty soudy ve sledovaném období uloženy, a to včetně jejich procentuálního podílu na sankcionování daného typu deliktu, který je vždy uváděn kurzívou.

Tab. 3» Počty mladistvých pachatelů odsouzených za vybraná provinění

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Krádež	524	474	405	403	359	295	276
Loupež	136	129	97	105	114	111	145
Ublížení na zdraví	143	114	117	130	149	107	148
Výtržnictví	232	212	213	218	279	223	241
Nedovolená výroba a držení ...	72	93	91	81	118	62	56
Maření výkonu ...	76	58	62	64	57	54	79
Porušování domovní svobody	139	134	99	113	100	70	76
Pohlavní zneužití	111	119	137	163	147	127	127

Zdroj: <https://cslav.justice.cz/InfoData/přehledy-statistických-listu.html>

Tab. 4» Počty dospělých pachatelů odsouzených za vybrané trestné činy

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Krádež	13462	11710	10721	10172	10197	8256	7863
Loupež	871	782	699	677	672	615	663
Ublížení na zdraví	2241	2364	2169	2206	2159	1806	1841
Výtržnictví	4563	4468	4172	4203	4222	3456	3328
Nedovolená výroba a držení ...	2028	2147	2158	2216	2358	2142	2242
Maření výkonu ...	7763	7143	6723	7230	8112	7643	8592
Porušování domovní svobody	3128	2721	2322	2160	2191	1821	2176
Pohlavní zneužití	228	228	198	185	215	155	195

Zdroj: <https://cslav.justice.cz/InfoData/přehledy-statistických-listu.html>

K nejčastěji páchaným proviněním ze strany mladistvých pachatelů patří dlouhodobě krádež. Zatímco v roce 2015 bylo za provinění krádeže odsouzeno 37,3% mladistvých, v roce 2021 se jednalo již jen o 24,4%. Tento pokles byl způsoben primárně změnou TrZ, ke které došlo přijetím novely č. 333/2020 Sb. Na základě této novelizace došlo s účinností od 1.10.2020 k navýšení hranice výše škod způsobených trestným činem, kdy např. škodou nikoli nepatrnou se rozumí škoda nejméně 10 000 Kč (před novelizací se jednalo o škodu nejméně 5 000 Kč). Tato změna se pak nutně musela promítnout do všech trestných činů, u kterých je následek v podobě škody znakem skutkové podstaty. Jak již bylo zmíněno výše, opatření přijatá v důsledku pandemie Covid-19 rovněž výrazným způsobem ovlivnila počty spáchaných deliktů. Výrazný podíl na spáchaných proviněních má i výtržnictví. V roce 2019 (v tomto roce byl zaznamenán největší počet odsouzených mladistvých za sledované období) tvořil jeho podíl na celkové kriminalitě mladistvých 21,1%. V roce 2020, kdy byl naopak nejmenší počet odsouzených mladistvých, pak představovalo výtržnictví 20,1%. Z násilných trestných činů se mladiství dopouštějí ve větší míře ublížení na zdraví a loupeže. Největší podíl mělo ublížení na zdraví na celkové kriminalitě v roce 2021, kdy za něj bylo

odsouzeno 13,1% mladistvých pachatelů. Rok 2021 pak byl i rokem, kdy došlo ve sledovaném období k největšímu počtu odsouzených za provinění loupeže, a to ve 12,8% případů. Porušování domovní svobody představovalo podíl na celkové kriminalitě mladistvých v rozmezí 6,3% (rok 2020) až 10,2% (rok 2016). Lze konstatovat, že podíl tohoto provinění má spíše klesající tendenci. Z trestných činů proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti se mladiství dopouštějí nejčastěji provinění pohlavního zneužití. Ve sledovaném období byl největší počet odsouzených za tento delikt zaznamenán v roce 2018, kdy jeho podíl činil 12,8%. Mezi léty 2015 až 2018 procentuální podíl pohlavního zneužití mírně stoupal (z 79% v roce 2015 na 12,8% v roce 2018), v následujících letech pak došlo k poklesu v průměru na 11,2%.

Ke komparaci byly vybrány jen ty tresty/opatření, které jsou ze strany soudů ukládány jako tresty hlavní nejčastěji. V daném srovnání tedy absentuje např. domácí vězení, vyhoštění apod., jejichž procentuální podíl na sankcionování vybraných deliktů je minimální. Výjimku ve smyslu výše uvedeného pak představuje zařazení peněžitého trestu, resp. peněžitého opatření. K danému výčtu byl tento druh sankce zařazen mimo jiné z důvodu dlouhodobé apelace ze strany Nejvyššího státního zastupitelství na státní zástupce, aby tito častěji navrhovali uložení peněžitého trestu jako vhodné formy sankce pro odsouzené pachatele, stejně jako z důvodu legislativních změn, ke kterým v posledních letech došlo⁸ a které mohly mít vliv na ukládání tohoto trestu a naplňování ustanovení § 39 odst. 8 TrZ.⁹

2.1 KRÁDEŽ

Krádež patří dlouhodobě k nejčastěji páchaným trestným činům i proviněním. Zatímco v letech 2015 až 2018 bylo nejčastěji ukládaným trestem za spáchání trestného činu krádeže podmíněné odsouzení, v následujících dvou letech jeho místo zaujal nepodmíněný trest odnětí svobody, který měl od počátku sledované-

⁸ Např. zákon č. 333/2020 Sb., 220/2021 Sb.

⁹ Získal-li nebo snažil-li se získat pachatel trestným činem majetkový prospěch, přihlédne k tomu soud při stanovení druhu trestu a jeho výměry; jestliže to nevylučují jeho majetkové nebo osobní poměry, uloží mu s přihlédnutím k výši takového majetkového prospěchu některý z trestů, který ho postihne na majetku (§ 66 až 72), a to jako trest samostatný nebo vedle jiného trestu. Soud zejména zváží uložení peněžitého trestu.

ho období (s výjimkou v roce 2017) stoupající tendenci. Třetí místo stabilně zaujímal trest obecně prospěšných prací. Vzrůstající tendenci mělo rovněž ukládání peněžitého trestu, a to z 0,8% v roce 2015 až na 4,6% v roce 2021.

Tab. 5» Sankcionování trestného činu/provinění krádeže podle § 205 (§ 247) TrZ

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Nepodmíněný trest odnětí svobody	4046	3707	3354	3398	3466	3088	3201
	30,1%	31,7%	31,3%	33,4%	34%	37,4%	40,7%
Trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody	38	20	20	20	19	19	12
	7,3%	4,2%	4,9%	5%	5,3%	6,4%	4,3%
Podmíněné odsouzení	5342	4462	3966	3623	3459	2624	2260
	39,7%	38,1%	37%	35,6%	33,9%	31,8%	28,7%
Trestní opatření podmíněného odsouzení	209	200	147	168	161	129	110
	39,9%	42,2%	36,3%	41,7%	44,8%	43,7%	39,9%
Podmíněné odsouzení s dohledem	1003	848	838	789	774	590	492
	7,5%	7,2%	7,8%	7,8%	7,6%	7,1%	6,3%
Trestní opatření podmíněného odsouzení s dohledem	36	38	35	25	20	26	20
	6,9%	8%	8,6%	6,2%	5,6%	8,8%	7,2%
Obecně prospěšné práce	2390	2060	1749	1710	1730	1343	1238
	17,8%	17,6%	16,3%	16,8%	17%	16,3%	15,7%
Trestní opatření obecně prospěšných prací	115	90	102	79	74	57	49
	21,9%	19%	25,2%	19,6%	20,6%	19,3%	17,8%
Peněžitý trest	112	123	353	328	392	367	361
	0,8%	1,1%	3,3%	3,2%	3,8%	4,4%	4,6%
Peněžité opatření	0	1	0	3	1	2	6
	0%	0,2%	0%	0,7%	0,3%	0,7%	2,2%

Zdroj: [https://cslav.justice.cz/InfoData/přehledy-statistických-listu.html+vlastní procentuální výpočty](https://cslav.justice.cz/InfoData/přehledy-statistických-listu.html+vlastní%20procentuální%20výpočty)

Provinění krádeže pak bylo primárně sankcionováno trestním opatřením podmíněného odsouzení, následovalo trestní opatření obecně prospěšných prací. Třetí nejčastěji ukládanou sankcí bylo trestní opatření podmíněného odsouzení

s ohledem. I v případě mladistvých pachatelů lze zaznamenat nárůst, i když ne nijak výrazný, počtu ukládaných peněžitých opatření.

2.2 LOUPEŽ

Tab. 6» Sankcionování trestného činu/provinění loupeže podle §234 tr. zákona a § 173 TrZ

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Nepodmíněný trest odnětí svobody	473	415	377	352	339	311	327
	54,3%	53,1%	53,9%	52%	50,4%	50,6%	49,3%
Trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody	25	18	19	18	19	23	23
	18,4%	14%	19,6%	17,1%	16,7%	20,7%	15,9%
Podmíněné odsouzení	284	277	242	251	246	229	268
	32,6%	35,4%	34,6%	37,1%	36,6%	37,2%	40,4%
Trestní opatření podmíněného odsouzení	65	66	45	62	59	49	68
	47,8%	51,2%	46,4%	59%	51,8%	44,1%	46,9%
Podmíněné odsouzení s dohledem	127	94	83	74	80	84	89
	14,6%	12%	11,9%	10,9%	11,9%	13,7%	13,4%
Trestní opatření podmíněného odsouzení s dohledem	22	23	19	12	26	23	20
	16,2%	17,8%	19,6%	11,4%	22,8%	20,7%	13,8%
Obecně prospěšné práce	0	1	3	2	1	1	1
	0%	0,1%	0,4%	0,3%	0,1%	0,2%	0,2%
Trestní opatření obecně prospěšných prací	2	0	0	0	0	0	0
	1,5%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Peněžítý trest	0	0	1	1	3	1	3
	0%	0%	0,1%	0,1%	0,4%	0,2%	0,5%
Peněžité opatření	0	0	0	0	0	0	0
	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%

Zdroj: <https://cslav.justice.cz/InfoData/přehledy-statistických-listu.html>+vlastní procentuální výpočty

Za spáchání trestného činu loupeže ukládaly soudy ve sledovaném období primárně nepodmíněný trest odnětí svobody. Ten představoval (až na výjim-

ku v roce 2021) více než poloviční podíl na všech ukládaných trestech za loupež. Nicméně lze konstatovat, že i jeho ukládání mělo slabě klesající tendenci. Naopak v případě mladistvých pachatelů ukládaly soudy za provinění loupeže nejčastěji trestní opatření podmíněného odsouzení, jehož podíl se pohyboval v rozmezí 44,1% v roce 2020 až 59% v roce 2018. Druhým nejčastěji ukládaným trestem za loupež pak bylo podmíněné odsouzení, třetí místo pak zaujalo podmíněné odsouzení s dohledem. V případě mladistvých pachatelů loupeže se pak na druhém a třetím místě co do počtu ukládaných sankcí v jednotlivých letech poměrně pravidelně střídalo trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody s trestním opatřením podmíněného odsouzení s dohledem. V letech 2017 a 2020 byl procentuální podíl obou těchto sankcí stejný. Zvláštností vyplývající ze shromážděných statistických údajů je pak ukládání trestu/trestního opatření obecně prospěšných prací. Prakticky v každém roce sledovaného období (s výjimkou v roce 2015) došlo k uložení alespoň jednoho trestu obecně prospěšných prací. Trestní opatření obecně prospěšných prací pak bylo uloženo celkem dvakrát, přičemž obě tyto sankce byly uloženy v roce 2015. S ohledem na nemožnost uložení tohoto typu sankce¹⁰ za trestný čin/provinění loupeže pak vyvstává otázka, zda se jedná o údaj chybně do statistik zanesený nebo skutečně došlo ze strany českých soudů k uložení tohoto typu sankce mimo zákonná ustanovení pro jejich ukládání.

2.3 UBLÍŽENÍ NA ZDRAVÍ

Největší podíl na sankcionování ublížení na zdraví mělo v případě dospělých i mladistvých pachatelů podmíněné odsouzení, resp. trestní opatření podmíněného odsouzení. Na druhém místě pak soudy přistoupily k ukládání obecně prospěšných prací, resp. trestního opatření obecně prospěšných prací. Třetím nejčastěji ukládaným trestem byl v letech 2015–2017 nepodmíněný trest odnětí svobody, nicméně v následujícím období jeho místo zaujal peněžitý trest, jehož ukládání se ve sledovaném období zvýšilo z původních 2% až na 14,3%. V přípa-

¹⁰ Trest obecně prospěšných prací lze podle § 62 odst. 1 TrZ uložit pouze pachateli, který se dopustil přečinu, tj. jakéhokoli nedbalostního trestného činu anebo úmyslného trestného činu, na který trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let. Trestný čin loupeže je však již v ustanovení § 173 odst. 1 TrZ zločinem (§ 14 odst. 3 TrZ).

dě provinění ublížení na zdraví pak bylo třetí nejčastěji ukládanou sankcí trestní opatření podmíněného odsouzení s dohledem.

Tab. 7» Sankcionování trestného činu/provinění ublížení na zdraví podle § 221 tr. zákona a §146 TrZ

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Nepodmíněný trest odnětí svobody	187	239	197	179	210	173	223
	8,3%	10,1%	9,1%	8,1%	9,7%	9,6%	12,1%
Trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody	1	1	1	2	2	5	7
	0,7%	0,9%	0,9%	1,5%	1,3%	4,7%	4,7%
Podmíněné odsouzení	1630	1601	1448	1475	1345	1044	1009
	72,7%	67,7%	66,8%	66,9%	62,3%	57,8%	54,8%
Trestní opatření podmíněného odsouzení	65	51	57	61	67	48	65
	45,5%	44,7%	48,7%	46,9%	45%	44,9%	43,9%
Podmíněné odsouzení s dohledem	141	181	131	139	132	135	134
	6,3%	7,7%	6%	6,3%	6,1%	7,5%	7,3%
Trestní opatření podmíněného odsouzení s dohledem	11	7	7	11	13	10	15
	7,7%	6,1%	6%	8,5%	8,7%	9,3%	10,1%
Obecně prospěšné práce	231	268	232	201	220	200	198
	10,3%	11,3%	10,7%	9,1%	10,2%	11,1%	10,8%
Trestní opatření obecně prospěšných prací	19	15	20	21	28	19	23
	13,3%	13,2%	17,1%	16,2%	18,8%	17,8%	15,5%
Peněžitý trest	44	69	148	206	227	245	264
	2%	2,9%	6,8%	9,3%	10,5%	13,6%	14,3%
Peněžité opatření	0	0	0	1	1	0	0
	0%	0%	0%	0,8%	0,7%	0%	0%

Zdroj: <https://cslav.justice.cz/InfoData/přehledy-statistických-listu.html>+vlastní procentuální výpočty

2.4 VÝTRŽNICTVÍ

Tab. 8» Sankcionování trestného činu/provinění výtržnictví podle §202 tr. zákona a § 358 TrZ

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Nepodmíněný trest odnětí svobody	418	441	410	390	444	380	422
	9,2%	9,9%	9,8%	9,3%	10,5%	11%	12,7%
Trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody	4	6	4	5	7	9	9
	1,7%	2,8%	1,9%	2,3%	2,5%	4%	3,7%
Podmíněné odsouzení	3045	2812	2479	2478	2389	1823	1600
	66,7%	62,9%	59,4%	59%	56,6%	52,7%	48,1%
Trestní opatření podmíněného odsouzení	94	92	97	103	123	86	104
	40,5%	43,4%	45,5%	47,2%	44,1%	38,6%	43,2%
Podmíněné odsouzení s dohledem	312	349	273	304	292	263	238
	6,8%	7,8%	6,5%	7,2%	6,9%	7,6%	7,2%
Trestní opatření podmíněného odsouzení s dohledem	18	16	12	14	25	21	19
	7,8%	7,5%	5,6%	6,4%	9%	9,4%	7,9%
Obecně prospěšné práce	563	603	524	440	464	421	442
	12,3%	13,5%	12,6%	10,5%	11%	12,2%	13,3%
Trestní opatření obecně prospěšných prací	40	40	35	32	52	43	45
	17,2%	18,9%	16,4%	14,7%	18,6%	19,3%	18,7%
Peněžitý trest	141	200	421	525	554	513	550
	3,1%	4,5%	10,1%	12,5%	13,1%	14,8%	16,5%
Peněžitá opatření	0	0	3	0	1	0	0
	0%	0%	1,4%	0%	0,4%	0%	0%

Zdroj: <https://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html+vlastni+percentuální+výpočty>

Podmíněné odsouzení zaznamenalo ve sledovaném období, s výjimkou v roce 2021, více než poloviční procentní podíl na všech ukládaných hlavních sankcích. Nicméně je třeba konstatovat, že ukládání tohoto druhu trestu vykazuje postupně klesající tendenci. Mezi léty 2015 až 2017 byl druhým nejčastěji ukládaným hlavním trestem trest obecně prospěšných prací, nicméně v letech následujících

jeho místo zaujal trest peněžité, jehož ukládání výrazným způsobem od počátku sledovaného období vzrostlo až na 16,5%. Nepodmíněný trest odnětí svobody byl sice po celé období až čtvrtou nejčastěji ukládanou sankcí, nicméně tento od roku 2018 vykazuje mírně stoupající tendenci, kdy se četnost jeho ukládání blíží procentuálnímu podílu ukládání trestu obecně prospěšných prací.

I u mladistvých pachatelů bylo nejčastější sankcí trestní opatření podmíněného odsouzení, které bylo průměrně uloženo v 43,2% případů. Na rozdíl od dospělých pachatelů však stabilně druhé místo zaujalo trestní opatření obecně prospěšných prací, jehož ukládání v průběhu sledovaného období střídavě kolísalo. Následovalo ukládání trestního opatření podmíněného odsouzení s dohledem. Peněžité opatření nebylo, až na výjimku v letech 2017 a 2019, soudy pro mládež ukládáno.

2.5 NEDOVOLENÁ VÝROBA A JINÉ NAKLÁDÁNÍ S OMAMNÝMI A PSYCHOTROPNÍMI LÁTKAMI A S JEDY

Trest podmíněného odsouzení patřil ve sledovaném období k nejčastěji ukládaným trestům za trestný čin nedovolené výroby a jiného nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy. Ve třech sledovaných letech (2015, 2017 a 2019) dokonce přesáhl hranici 50%. Druhé místo co do četnosti zaujímal po celé období nepodmíněný trest odnětí svobody, který se pohyboval v rozmezí 26,6%–30,3%. Třetím nejukládanějším trestem bylo podmíněné odsouzení s dohledem, které bylo uloženo v průměru v 13,3% procentech případů. Stoupající tendenci mělo ukládání peněžitého trestu, a to z 0,6% v roce 2015 až na 6,6% v roce 2021.

Rovněž u mladistvých pachatelů bylo nejčastěji ukládanou sankcí trestní opatření podmíněného odsouzení, které se pohybovalo v rozmezí 30,6% až 56,8%. Trestní patření obecně prospěšných prací a trestní opatření podmíněného odsouzení s dohledem se pak v průběhu sledovaného období dělily střídavě o druhé a třetí místo. Trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody bylo na rozdíl od dospělých pachatelů ukládáno ve zcela nepatrné míře, resp. ve 4 sledovaných letech (2016, 2017, 2019, 2021) soudy k jeho uložení vůbec nepřistoupily.

Tab. 9» Sankcionování trestného činu/provinění nedovolené výroby podle § 283 (§ 187) TrZ

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Nepodmíněný trest odnětí svobody	583	650	575	648	648	622	658
	28,7%	30,3%	26,6%	29,2%	27,5%	29%	29,3%
Trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody	1	0	0	1	0	1	0
	1,4%	0%	0%	1,2%	0%	1,6%	0%
Podmíněné odsouzení	1074	1072	1085	1043	1200	972	1022
	53%	49,9%	50,3%	47,1%	50,9%	45,4%	45,6%
Trestní opatření podmíněného odsouzení	33	41	43	46	40	19	23
	45,8%	44,1%	47,3%	56,8%	33,9%	30,6%	41,1%
Podmíněné odsouzení s dohledem	262	273	292	300	312	298	308
	12,9%	12,7%	13,5%	13,5%	13,2%	13,9%	13,7%
Trestní opatření podmíněného odsouzení s dohledem	4	9	9	4	14	3	4
	5,6%	9,7%	9,9%	4,9%	11,9%	4,8%	7,1%
Obecně prospěšné práce	81	100	99	94	77	88	91
	4%	4,7%	4,6%	4,2%	3,3%	4,1%	4,1%
Trestní opatření obecně prospěšných prací	8	8	8	11	12	12	5
	11,1%	8,6%	8,8%	13,6%	10,2%	19,4%	8,9%
Peněžitý trest	12	17	79	97	115	134	148
	0,6%	0,8%	3,7%	4,4%	4,9%	6,3%	6,6%
Peněžitá opatření	0	0	0	1	3	0	1
	0%	0%	0%	1,2%	2,5%	0%	1,8%

Zdroj: [https://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html+vlastni procentuální výpočty](https://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html+vlastni%20percentualni%20vypocty)

2.6 MAŘENÝ VÝKONU ÚŘEDNÍHO ROZHODNUTÍ A VYKÁZÁNÍ

Trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání byl v případě dospělých pachatelů v letech 2015–2017 primárně sankcionován podmíněným odsouzením. V následujících letech však první místo zaujal nepodmíněný trest odnětí svobody, byť i ukládání tohoto druhu trestu mělo ve sledovaných letech 2018 –

2021 klesající tendenci. Obdobný jev lze pak vysledovat i na pozici třetí nejčastěji ukládané hlavní sankce. Zatímco v letech 2015–2017 přistupovaly soudy k ukládání obecně prospěšných prací, od roku 2017 výrazným způsobem narostl počet ukládaných peněžitých trestů, přičemž od roku 2018 již převládalo v aplikační praxi ukládání právě tohoto druhu trestu nad trestem obecně prospěšných prací.

Tab. 10» Sankcionování trestného činu/provinění maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání podle § 171 tr. zákona a § 337 TrZ

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Nepodmíněný trest odnětí svobody	2294	2233	1999	2203	2407	2236	2530
	29,6%	31,3%	29,7%	30,5%	29,7%	29,3%	29,4%
Trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody	19	18	19	16	18	17	20
	25%	31%	30,6%	25%	31,6%	31,5%	25,3%
Podmíněně odsouzení	2905	2490	2021	2159	2325	2057	2218
	37,4%	34,9%	30,1%	29,9%	28,7%	26,9%	25,8%
Trestní opatření podmíněného odsouzení	19	16	12	24	18	20	25
	25%	27,6%	19,4%	37,5%	31,6%	37%	31,6%
Podmíněně odsouzení s dohledem	409	311	301	318	313	316	340
	5,3%	4,4%	4,5%	4,4%	3,9%	4,1%	4%
Trestní opatření podmíněného odsouzení s dohledem	2	1	2	1	1	1	1
	2,6%	1,7%	3,2%	1,6%	1,8%	1,9%	1,3%
Obecně prospěšné práce	1391	1227	1062	1036	1207	1239	1326
	17,9%	17,2%	15,8%	14,3%	14,9%	16,2%	15,4%
Trestní opatření obecně prospěšných prací	17	17	13	14	17	8	18
	22,4%	29,3%	21%	21,9%	29,8%	14,8%	22,8%
Peněžitý trest	426	547	1030	1190	1425	1416	1693
	5,5%	7,7%	15,3%	16,5%	17,6%	18,5%	19,7%
Peněžitě opatření	1	0	1	0	0	0	1
	1,3%	0%	1,6%	0%	0%	0%	1,3%

Zdroj: <https://cslav.justice.cz/InfoData/přehledy-statistických-listu.html>+vlastní procentuální výpočty

Zatímco v roce 2015 byly mladiství pachatelé potrestáni trestním opatřením nepodmíněného odnětí svobody stejně jako trestním opatřením podmíněného odsouzení (v obou případech se jednalo o procentuální podíl ve výši 25 %), v následujících dvou letech převládlo ukládání trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody nad podmíněným odsouzením. V letech 2016 a 2017 bylo trestní opatření podmíněného odsouzení dokonce až v pořadí třetí nejčastěji ukládanou sankcí (na druhém místě bylo trestní opatření obecně prospěšných prací). V následujících letech opět převládlo, s výjimkou roku 2019, kdy opět statistické údaje vykazují stejný podíl na ukládaných sankcích, ukládání trestní opatření podmíněného odsouzení nad nepodmíněným.

2.7 PORUŠOVÁNÍ DOMOVNÍ SVOBODY

Trestný čin porušování domovní svobody byl ve sledovaném období nejčastěji sankcionován uložením trestu podmíněného odsouzení, přičemž jeho ukládání mělo (až na výjimku v roce 2018) klesající tendenci. Zatímco v roce 2015 představoval procentuální podíl tohoto trestu 48,4%, v roce 2021 se již jednalo jen o 35,7%. Druhé místo pak zaujal nepodmíněný trest odnětí svobody, jehož ukládání naopak zaznamenalo vzrůst, a to z 28,4% v roce 2015 až na 34,1% v roce 2021. Třetím nejčastěji ukládaným trestem byly obecně prospěšné práce, které byly průběrně ukládány ve 12,4% případů trestného činu porušování domovní svobody. Pozitivním trendem se pak stalo ukládání peněžitého trestu, a to až v podílu 7,2% v roce 2021 z původních 0,6% v prvním sledovaném roce.

V případě mladistvých pachatelů provinění porušování domovní svobody soudy nejčastěji přistupovaly k uložení trestního opatření podmíněného odsouzení, které v letech 2019 a 2020 představovalo dokonce více než poloviční podíl na všech hlavních sankcích. Druhé místo pak zaujalo trestní opatření obecně prospěšných prací, jehož ukládání mělo v jednotlivých letech kolísavou tendenci (pohybovalo se v rozmezí 13%–19,2%). S výjimkou v roce 2021 pak bylo třetí nejčastěji ukládanou sankcí trestní opatření podmíněného odsouzení s dohledem. V roce 2021 třetí příčku naopak zaujalo trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody.

Tab. 11» Sankcionování trestného činu/provinění porušování domovní svobody podle § 238 tr. zákona a § 178 TrZ

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Nepodmíněný trest odnětí svobody	889	835	708	684	692	600	742
	28,4%	31%	30,5%	31,7%	31,6%	32,9%	34,1%
Trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody	8	5	5	4	3	3	6
	5,8%	3,7%	5,1%	3,5%	3%	4,3%	7,9%
Podmíněné odsouzení	1515	1220	970	916	860	692	777
	48,4%	44,8%	41,8%	42,4%	39,2%	36%	35,7%
Trestní opatření podmíněného odsouzení	50	59	38	44	52	38	31
	36%	44%	38,4%	38,9%	52%	54,3%	40,8%
Podmíněné odsouzení s dohledem	249	186	194	161	187	120	155
	8%	6,8%	8,4%	7,5%	8,5%	6,6%	7,1%
Trestní opatření podmíněného odsouzení s dohledem	10	9	10	6	11	5	3
	7,2%	6,7%	10,1%	5,3%	11%	7,1%	3,9%
Obecně prospěšné práce	378	380	286	256	254	228	274
	12,1%	14%	12,3%	11,9%	11,6%	12,5%	12,6%
Trestní opatření obecně prospěšných prací	26	18	19	17	13	11	14
	18,7%	13,4%	19,2%	15%	13%	15,7%	18,4%
Peněžitý trest	18	37	82	94	126	132	156
	0,6%	1,4%	3,5%	4,4%	5,8%	7,2%	7,2%
Peněžitá opatření	0	0	0	0	0	0	2
	0%	0%	0%	0%	0%	0%	2,6%

Zdroj: <https://cslav.justice.cz/InfoData/přehledy-statistických-listu.html>+vlastní procentuální výpočty

2.8 POHLAVNÍ ZENUŽITÍ

Primárním trestem za pohlavní zneužití bylo ve sledovaném období podmíněné odsouzení, které v roce 2020 představovalo dokonce až podíl 90 %. Druhým v pořadí, byť s výrazným odstupem, byl nepodmíněný trest odnětí svobody, který nejvyššího podílu na uložených sankcích dosáhl v roce

2021 (jednalo se o 21,5%). Třetím nejčastějším trestem pak bylo podmíněné odsouzení s dohledem.

Tab. 12» Sankcionování trestného činu/provinění pohlavního zneužití podle § 242+243 tr. zákona a §187 TrZ

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Nepodmíněný trest odnětí svobody	33	40	25	26	40	27	42
	14,5%	17,5%	12,6%	14,1%	18,6%	17,4%	21,5%
Trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody	3	1	1	0	2	2	2
	2,7%	0,8%	0,7%	0%	1,4%	1,6%	1,6%
Podmíněné odsouzení	189	174	165	159	167	140	149
	82,9%	76,3%	83,3%	85,9%	77,7%	90%	76,4%
Trestní opatření podmíněného odsouzení	67	76	95	109	86	71	82
	60,4%	63,9%	69,3%	66,9%	58,5%	55,9%	64,6%
Podmíněné odsouzení s dohledem	20	25	24	14	24	14	19
	8,8%	11%	12,1%	7,6%	11,2%	9%	9,7%
Trestní opatření podmíněného odsouzení s dohledem	6	4	4	8	13	7	6
	5,4%	3,4%	2,9%	4,9%	8,8%	5,5%	4,7%
Obecně prospěšné práce	1	0	0	1	0	1	2
	0,4%	0%	0%	0,5%	0%	0,6%	1%
Trestní opatření obecně prospěšných prací	1	1	0	0	0	1	1
	0,9%	0,8%	0%	0%	0%	0,8%	0,8%
Peněžitý trest	0	0	0	0	0	0	0
	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Peněžitá opatření	0	0	0	0	0	0	0
	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%

Zdroj: <https://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html+vlastni-procentualni-vypocty>

I mladiství pachatelé byli nejčastěji sankcionováni trestním opatřením podmíněného odsouzení, které v každém roce sledovaného období vždy představovalo více než polovinu z ukládaných sankcí. Oproti dospělým však druhé místo patri-

lo trestnímu opatření podmíněného odsouzení s dohledem a teprve za ním pak bylo ukládáno trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody, jehož procentuální podíl nikdy nepřesáhl hranici 3%. V roce 2018 dokonce nebyla tato sankce uložena ani jednomu z odsouzených mladistvých.

3. SROVNÁNÍ ZPŮSOBŮ SANKCIONOVÁNÍ VYBRANÝCH TRESTNÝCH ČINŮ S LÉTY 2008–2014

Jak již bylo zmíněno v úvodu, cílem tohoto příspěvku je zjistit, zda rozhodnutí českých soudů pro mládež v otázce sankcionování mladistvých pachatelů za vybraná provinění zaznamenala od roku 2015 nějaký výraznější posun ve smyslu přiklonění se k aplikaci ustanovení § 3 odst. 2 ZSM, a to ve srovnání se statistickými údaji z let 2008–2014.

V případě provinění loupeže i nadále platí, že tato je primárně postihována trestním opatřením podmíněného odsouzení. Následně pak soudy přistupovaly k ukládání trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody a podmíněného odsouzení s dohledem. V případech dospělých odsouzených opět nedošlo k žádné změně. Nejčastěji ukládaným trestem byl nepodmíněný trest odnětí svobody, následovalo podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem. Struktura ukládaných sankcí vystihuje závažnost tohoto trestného činu, kdy nepřichází do úvahy ukládání jiných alternativních trestů.¹¹ Stejně jako v letech 2008–2014 lze zaznamenat anomálii spočívající v ukládání trestu/trestního opatření obecně prospěšných prací.

V případě provinění krádeže nedošlo oproti letům 2008–2014 k žádné změně na pozici dvou nejčastěji ukládaných opatření, kterými i nadále zůstalo primárně trestní opatření podmíněného odsouzení následované obecně prospěšnými pracemi. Pokud se týká trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody, pak

¹¹ Pojem alternativní trest není v rámci TrZ nikde vymezen. Odbornou literaturou je pak tento pojem definován jako trest nespojený s nepodmíněným odnětím svobody (viz např. ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2023, s. 1011, JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 8. vydání. Praha: Leges, 2022, s. 397). Výhody alternativních trestů spočívají v tom, že s nimi nejsou spojena negativa nepodmíněného trestu odnětí svobody (neodchází k přetřhání vazeb odsouzeného, k jeho izolaci) a rovněž nejsou tolik finančně nákladné jako výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody.

bylo v letech 2015–2021 pokračováno v trendu nastoleném v roce 2013, kdy procentuální podíl ukládání tohoto opatření poklesl a naopak vzrostl podíl podmíněného odsouzení s dohledem (Ščerba a Coufalová, 2016, s. 227). U dospělých odsouzených naopak došlo ke změně v poměru ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a podmíněného odsouzení, kdy první z jmenovaných zaujal v roce 2019 primární pozici. V letech 2008–2018 bylo vždy nejčastěji ukládaným trestem podmíněné odsouzení.

Postih provinění maření úředního rozhodnutí a vykázání vykazuje v první polovině sledovaného období poměrně netypický jev, a to ukládání přísnější sankce než je tomu u dospělých pachatelů tohoto trestného činu. V letech 2015–2017 přistupovaly soudy pro mládež primárně k ukládání trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody. V následujícím období však zaujímá první místo co do četnosti ukládání již trestní opatření podmíněného odsouzení (vyjma roku 2019, kdy podíl obou sankcí byl stejný). U dospělých pachatelů byl pak vývoj přesně opačný. V prvních třech letech sledovaného období převládalo ukládání podmíněného odsouzení a teprve od roku 2018 dochází k sankcionování primárně nepodmíněným trestem odnětí svobody. Při srovnání údajů z let 2008–2014 však zaznameneáme praktickou shodný vývoj (Ščerba a Coufalová, 2016, s. 228–229). Odlišným rysem sankcionování maření úředního rozhodnutí a vykázání oproti letům 2008–2014 však je výrazný nárůst ukládání peněžitých trestů, kdy od roku 2018 již v aplikační praxi převládlo ukládání právě tohoto druhu trestu nad trestem obecně prospěšných prací.

V případě sankcionování trestného činu/provinění nedovolené výroby a jiného nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy se i v nyní sledovaném období potvrdil stejný trend, jako tomu bylo v letech 2008–2014, totiž, že struktura ukládaných trestů dospělým pachatelům tohoto trestného činu je výrazně odlišná od struktury trestních opatření ukládaných mladistvým (Ščerba a Coufalová, 2016, s. 229–230). Zatímco u dospělých pachatelů zaujímá co do četnosti ukládání druhé místo nepodmíněný trest odnětí svobody, trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody bylo ukládáno ve zcela nepatrné míře, popř. k jeho uložení nedošlo ani v jednom případě.

Struktura sankcí ukládaných mladistvým za provinění výtržnictví v období let 2015–2021 se fakticky nijak neodlišuje od období let 2008–2014. Pokud se týká ukládání peněžitého opatření, pak nedošlo k nijak zásadní změně, tak jako tomu bylo v případech ukládání peněžitého trestu dospělým pachatelům, který je od roku 2018 druhým nejčastěji ukládaným trestem za výtržnictví.

U provinění porušování domovní svobody bylo v letech 2015–2020 pokračováno v trendu ukládání trestního opatření podmíněného odsouzení s dohledem jako třetí nejčastěji ukládané sankce za toto provinění. Údaje za rok 2021 však ukázaly na zvýšení četnosti ukládání trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody právě na úkor podmíněného odsouzení s dohledem, což je opakováním situace z let 2008–2012.

Sankcionování provinění ublížení na zdraví nevykázalo pro období let 2015–2021 žádné odlišnosti od údajů sledovaných v letech 2008–2014. I nadále je pořadí ukládaných opatření následující: podmíněné odsouzení, obecně prospěšné práce, podmíněné odsouzení s dohledem. Nicméně v rámci statistických údajů ohledně procentuálního podílu jednotlivých uložených sankcí lze zaznamenat určitý vývoj. Trestní opatření podmíněného odsouzení v období 2015–2021 nikdy nepřesáhlo 50% podíl, tak jako tomu bylo v letech 2012–2014. Výrazným způsobem došlo k poklesu u trestního opatření obecně prospěšných prací. Zatímco v letech 2008–2014 se jeho četnost ukládání pohybovala v rozmezí 14,6%–27,3% (Ščerba a Coufalová, 2016, s. 236), v období let 2015–2021 se jednalo již jen o 9,1%–11,3%. V případě trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody došlo v letech 2020 a 2021 opětovně k nárůstu jeho ukládání, a to až na 4,7%.

Sankcionování pohlavního zneužití statisticky nevykazuje fakticky žádné zásadní odlišnosti v obou sledovaných obdobích. Oproti předchozímu období však docházelo častěji k ukládání nepodmíněného odnětí svobody. Pouze v roce 2018 nebyl statisticky vykázan ani jeden odsouzený mladistvý, kterému by byla tato sankce uložena. Stejně jako tomu je u loupeže, tak i v případě pohlavního zneužití lze v katalogu ukládaných sankcí zaznamenat uložení trestu/trestního opatření obecně prospěšných prací. Znovu si tedy můžeme položit otázku, zda se jedná jen o chybu ve vykazování, nebo zda soudy skutečně v těchto případech porušily zákon.

ZÁVĚR

Jednou z myšlenek, na kterých je ZSM vybudován, je preference zvláštních způsobů řízení a opatření obnovujících narušené sociální vztahy a přispívajících k předcházení protiprávním činům před trestními opatřeními.¹² Trestní opatření tedy představují v systému postihu protiprávního jednání mladistvého tzv. ultima ratio. K jejich ukládání by měly soudy pro mládež přistupovat teprve tehdy, kdy se jako neefektivní a neúčelné jeví vyřizovat trestní věci této kategorie pachatelů prostřednictvím např. odklonů, popř. uložením výchovných či ochranných opatření. S nabytím účinnosti ZSM se po mnoha desítkách let musela česká aplikační praxe vypořádat s potřebou přistupovat k mladistvým delikventům výrazně odlišným způsobem, než jak byla doposud zvyklá. Snad ani zákonodárce sám nemohl očekávat, že orgány činné v trestním řízení participující na trestních řízeních vedených proti mladistvým pachatelům budou schopny téměř okamžitě efektivně využívat a aplikovat specifické postupy, které do právního řádu České republiky ZSM vnesl. Rokem 2023 však ZSM vstoupil již do dvacátého roku své účinnosti. Tento časový horizont se zdá být dostatečně dlouhý na to, aby se česká praxe s novým právním předpisem vypořádala a naplňovala tak cíle, kterých mělo být přijetím nové právní úpravy dosaženo. Bohužel je třeba konstatovat, že tomu tak není. I nadále platí, že provinění mladistvých jsou ve značně míře postihována primárně právě uložením některého z trestních opatření. U řady provinění je jejich postih téměř identický s tím, jaké tresty jsou ze strany soudů ukládány dospělým pachatelům. V případě trestného činu maření úředního rozhodnutí a vykázaní byl po několik let dokonce postih mladistvého v porovnání s dospělým přísnější, neboť byl primárně sankcionován trestním opatřením nepodmíněného odnětí svobody. V rámci vybraných trestných činů se však v tomto směru jednalo o ojedinělý případ. Stejně jako v předchozím sledovaném období, tak i nyní vykazují statistické údaje informace o uloženém trestu/trestním opatření obecně prospěšných prací i u těch činů, za které tuto sankci vzhledem k jejich závažnosti uložit nelze (loupež, pohlavní zneužití). Výrazné změny ve smyslu nárůstu celkového počtu uložení dosáhlo u řady trestných činů (např. u krádeže, výtržnictví či ublížení na zdraví) ukládání peněžitého trestu. Tento trend se však současně

¹² § 3 odst. 2 ZSM

neprojevili u peněžitého opatření, kdy jeho využívání je spíše sporadické. Nicméně je třeba konstatovat, že tento jev je jen logickým vyústěním zákonných podmínek pro ukládání peněžitého opatření mladistvým pachatelům. Peněžité opatření je totiž možné uložit tehdy, je-li mladistvý výdělečně činný nebo jeho majetkové poměry uložení takového trestního opatření umožňují (§ 27 odst. 1 ZSM).

LITERATURA

HRUŠÁKOVÁ, M. a ŽATECKÁ, E. (2015). *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7478-848-2.

HULMÁKOVÁ, J. (2013). *Trestání delikventní mládeže*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-450-6.

KOVÁŘOVÁ, Daniela (2006). Ochranná opatření pro mladistvé. *Právo a rodina*, 8(8), s. 1–4. ISSN 1212-866X.

KOVÁŘOVÁ, D. (2006). Trestní opatření ukládaná mladistvým. *Právo a rodina*, 8(6), s. 1–5. ISSN 1212-866X.

KOVÁŘOVÁ, D. (2006). Výchovná opatření pro mladistvé. *Právo a rodina*, 8(9), s. 1–4. ISSN 1212-866X.

KRATOCHVÍL, V. (2017). Přeměna ochranné výchovy na ústavní výchovu. *Státní zastupitelství*, 15(1), s. 47–49. ISSN 1214-3758.

PŘEHLEDY STATISTICKÝCH LISTŮ, portál Statistika a výkaznictví (2021). Přehled statistický listů. [online]. [cit. 2023-09-11]. Dostupné z: <https://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html>

SCHEINOST, M. a kol. (2021). *Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2020*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. [online]. [cit. 2023-07-11]. ISBN 978-80-7338-196-7. Dostupné z: http://www.ok.cz/iksp/docs/470_Analyza_trendu_kriminality_v_Ceske_republice_v_roce_2020.pdf

SCHEINOST, M. a kol. (2015). *Trestní sankce – jejich uplatňování, vliv na recidivu a mediální obraz v televizním zpravodajství*. Teoretické a trestněpolitické aspekty reformy trestního práva v oblasti trestních sankcí. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. ISBN 978-80-7338-148-6.

SOTOLÁŘ, A. a H. VÁLKOVÁ (2013). Trestní právo mládeže po deseti letech: úspěchy, překážky a výzvy. *Státní zastupitelství*, 11(3), s. 7–16. ISSN 1214-3758.

SOTOLÁŘ, A. (2006). K probačním programům v systému soudnictví ve věcech

mládeže. *Trestněprávní revue*, 5(12), s. 373–378. ISSN 1213-5313.

SOTOLÁŘ, A. (2004). K probačnímu dohledu nad mladistvými a dětmi mladšími patnácti let. *Trestněprávní revue*, 3(12), s. 356-357. ISSN 1213-5313.

ŠÁMAL, P. a kol. (2004). *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. Praha: C. H. Beck. ISBN 80-7179-829-0.

ŠČERBA, F. a B. COUFALOVÁ (2016). *Efektivita sankcionování mladistvých*. Praha: Leges. ISBN 978-80-7502-131-1.

ŠČERBA, F. (2015). K německé právní úpravě sankcionování mladistvých. *Trestní právo*, 19(1), s. 12–19. ISSN 2788-3787.

ŠČERBA, F. (2005). Sankcionování mladistvých. *Kriminalistika*, 38(2), s. 133–143. ISSN 1210-9150.

VYUŽITÁ LEGISLATIVA

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších právních předpisů

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších právních předpisů

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších právních předpisů

JUDr. Bronislava Coufalová, Ph.D.

Katedra trestního práva Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci

Email: bronislava.coufalova@upol.cz

FOUCAULTOVÁ FILOZOFIA A PREČO MÁ SVOJE MIESTO V DEJINÁCH PSYCHOLÓGIE

FOUCAULT'S PHILOSOPHY AND ITS IMPORTANCE IN THE HISTORY OF PSYCHOLOGY

Daniel Lenghart

ABSTRAKT

Michel Foucault významne prispel k rozvoju psychológie predovšetkým svojou analýzou moci, poznania a diskurzu. Jeho kritika tradičného chápania moci viedla k vzniku koncepcie disciplinárnej moci, ktorá skúma spôsoby, akými inštitúcie kontrolujú jednotlivcov prostredníctvom disciplinárnych metód. Foucaultove metódy archeológie a geneológie ponúkajú pohľad na historický vývoj koncepcie psychológie a úlohu expertov pri vzniku poznania. Foucaultova štúdia governmentality ukázala, ako sa psychologické techniky používajú na formovanie a kontrolu jednotlivcov v rôznych kontextoch. Foucaultova práca ovplyvnila aj skúmanie duševného zdravia, identity a konania s dôrazom na vplyv dynamiky moci na diagnostiku, subjektivitu a rozhodovanie. Koncepty bio-moci a biopolitiky poukazujú na reguláciu tela a sexuality. Diskurzívna analýza kriticky skúma, ako jazyk vytvára realitu a ovplyvňuje mocenské vzťahy. Foucaultova filozofia viedla psychológov k prijatiu kontextuálnejších a sociálne inkluzívnejších prístupov, čo ich viedlo k spochybňovaniu esencialistických názorov a k podpore sociálnej spravodlivosti.

Kľúčová slova: Foucault, psychológia, dejiny psychológie, filozofia

JEL Classification: Y90 – Other

ABSTRACT

Michel Foucault has made an important contribution to psychology, especially with his analysis of power, knowledge and discourse. His critique of traditional understandings of power led to the concept of “disciplinary power”, which examines how institutions exert control over individuals through disciplinary practices. Foucault’s archaeological and genealogical methods provided insight into the historical development of psychological concepts and the role of experts in the production of knowledge. His exploration of “governmentality” revealed how psychological techniques are used to shape and control individuals in different contexts. Foucault’s work has also influenced the study of mental health, identity and agency, highlighting the impact of power dynamics on diagnoses, subjectivity and decision-making. Concepts of biopower and biopolitics shed light on the regulation of bodies and sexuality, while discourse analysis critically examines how language constructs reality and influences power relations. Foucault’s ideas have prompted psychologists to adopt more contextual and socially inclusive approaches in order to challenge essentialist views and promote social justice.

Keywords: Foucault, psychology, history of psychology, philosophy

JEL Classification: Y90 – Other

ÚVOD

Foucault zanechal nezmazateľnú stopu v intelektuálnom prostredí svojimi revolučnými teóriami a prenikavými postrehmi. Jeho hlboké poznatky o moci, poznaní a mechanizmoch sociálnej kontroly ovplyvnili rôzne disciplíny a zmenili spôsob, akým chápeme a študujeme ľudské správanie. V psychológii Foucaultove myšlienky vyvolali významnú diskusiu a vydláždili cestu kritickému skúmaniu historických základov tejto disciplíny. Tento článok sa zaoberá filozofiou Michela Foucaulta a prečo by v dejinách psychológie mala mať svoje miesto. Článok rozoberá základné princípy jeho myslenia, ako sú jeho predstavy o moci, diskurze a vzťahu medzi poznaním a sociálnymi inštitúciami. Skúmaním Foucaultových tradičných perspektív a postupov sa snažím osvetliť, ako jeho myšlienky prispeli k pretváraniu obrazu psychologickkej vedy.

1 POCHOPENIE MOCI A POZNANIA

Jeden z Foucaultových kľúčových prínosov pre psychológiu spočíva v jeho kritike tradičného chápania moci a poznania. Tvrdil, že moc nie je len represívnu silou, ale pôsobí aj prostredníctvom rôznych disciplinárnych mechanizmov, ktoré

formujú a kontrolujú správanie jednotlivcov. Foucaultov koncept “disciplinárnej moci” vznikol na základe jeho analýzy inštitúcií, ako sú väznice, školy, nemocnice a azylové domy, kde skúmal, ako sú jednotlivci vystavení disciplinárnym praktikám, ktoré regulujú ich myslenie a konanie (Foucault, 1984). Okrem toho Foucaultove archeologické a genealogické metódy poskytli nový pohľad na historický vývoj psychologických koncepcií a praktík. V rámci svojho archeologického prístupu Foucault skúmal, ako vznikajú a vyvíjajú sa diskurzy a systémy poznania, ktoré formujú spôsob, akým ľudia uvažujú o sebe a svojich skúsenostiach (Foucault, 1972). Prostredníctvom genealógie skúmal zložitú sieť mocenských vzťahov, ktoré sú základom formovania psychologického poznania a vytvárania psychologických disciplín (Foucault, 1975). Foucaultova analýza vied o človeku vrátane psychológie bola obzvlášť dôležitá pre pochopenie úlohy experta a inštitucionalizácie poznania. Spochybnil predstavu o objektívnych, neutrálnych expertoch v tejto oblasti a zdôraznil, ako sú rôzne formy tvorby poznania zakotvené v širších sociálnych a politických kontextoch (Foucault, 1975). Táto kritika mala trvalý vplyv na to, ako výskumníci a odborníci z praxe v psychológii prístupujú k svojej práci a zvažujú etické dôsledky svojich zásahov.

Okrem toho Foucaultovo skúmanie konceptu “governmentality” vrhá svetlo na to, ako sú spoločnosti riadené formálnymi inštitúciami a riadením populácie a jednotlivcov (Foucault, 2007). Tento koncept ovplyvnil chápanie toho, ako vlády a inštitúcie využívajú psychologické techniky a diskurzy na formovanie a kontrolu individuálnych subjektivít (Rose, 1999). Tieto techniky sa často používajú na formovanie a kontrolu myšlienok, správania a emócií jednotlivcov, čo v konečnom dôsledku slúži záujmom tých, ktorí majú moc (Rose, 1999). Vychádzajúc z týchto myšlienok si súčasní psychológovia uvedomujú dôležitosť dynamiky moci a vplyvu širších sociálnych štruktúr na individuálne psychologické procesy. Jednou z oblastí, kde sú Foucaultove postrehy obzvlášť relevantné, je štúdium duševného zdravia a psychiatrie. Tradičné psychiatrické postupy sa často spoliehali na využívanie moci a kontroly nad pacientmi, pričom sa zameriavali na inštitucionalizáciu a podávanie liečby bez ohľadu na autonómiu a agentúru jednotlivca (Foucault, 1988). Súčasní psychológovia však cez prizmu governmentality začali tieto praktiky spochybňovať a spochybňujú ich a snažia sa o prístup, ktorý by bol viac zameraný na pacienta a posilňoval jeho postavenie. Výskumní-

ci napríklad skúmali, ako mocenské vzťahy formujú diagnostický proces a konštrukciu duševných porúch. Tvrdia, že psychiatrické klasifikácie a diagnostické kritériá odrážajú sociálne normy a dynamiku moci a ovplyvňujú jednotlivcov pri vnímaní a prežívaní ich duševných ťažkostí (Bhugra & Bhui, 1999; Bhui, 2002). Uznáním vplyvu moci v psychiatrickom systéme môžu psychológovia kriticky skúmať sociálne a kultúrne faktory, ktoré prispievajú k diagnostikovaniu duševného zdravia, čo umožňuje diferencovanejšie a kontextuálne citlivejšie chápanie psychickej pohody. Okrem toho uplatňovanie psychologických techník a diskurzov v rôznych prostrediach, ako je vzdelávanie, trestné súdnictvo a reklama, tiež upozornilo na to, ako moc pôsobí pri formovaní individuálnych subjektivít. Napríklad vo vzdelávacích inštitúciách možno disciplinárne opatrenia a techniky dohľadu vnímať ako mechanizmy kontroly, ktoré formujú správanie študentov a ich konformitu so sociálnymi normami (Foucault, 1975). Psychológovia poučení foucaultovskými perspektívami sa snažili spochybníť utláčateľské praktiky a podporovať inkluzívnejšie a posilňujúce vzdelávacie prostredie. Okrem toho sa vplyv moci na formovanie individuálnych subjektivít prejavuje aj v spotrebiteľskom správaní a reklame. Neustále vystavovanie sa marketingovým stratégiám a presvedčovacím technikám môže formovať túžby, hodnoty a zmysel pre seba samého jednotlivcov a ovplyvňovať ich spotrebiteľské návyky (Lasch, 1979). Uvedomením si dynamiky moci obsiahnutej v reklame a spotrebiteľskej kultúre môžu psychológovia vyvinúť intervencie, ktoré podporujú kritické myslenie, mediálnu gramotnosť a odolnosť voči manipulatívnym taktikám, čo jednotlivcom umožní prijímať informované rozhodnutia.

2 SUBJEKTIVIZÁCIA, BIOMOC A BIOPOLITIKA

Foucaultovo dielo sa rozšírilo aj na otázky identity a konštrukcie subjektivity. Jeho pojmy „subjektivizácia“ a „technológie seba“ sa použili na skúmanie toho, ako jednotlivci aktívne formujú svoje vlastné identity prostredníctvom praktík sebadisciplíny a sebaopozorovania (Lemke, 2002). To má dôležité dôsledky pre psychologické teórie identity a chápanie konania tvárou v tvár mocenským vzťahom. Aplikácia Foucaultových myšlienok na psychológiu osvetľuje dynamickú povahu formovania identity. Tradičné psychologické teórie často konceptualizujú identitu ako pevnú a stabilnú entitu. Na základe foucaultovskej perspektívy si

však výskumníci uvedomujú, že identita je fluidný a kontinuálny proces, ktorý je hlboko ovplyvnený sociálnymi a inštitucionálnymi silami. Toto poznanie viedlo k diferencovanejšiemu chápaniu toho, ako moc pôsobí pri formovaní individuálnych subjektivít (Bacchi, 2012). Okrem toho Foucaultove myšlienky ovplyvnili aj kritické pohľady na koncept agentúry v psychológii. Konvenčné chápanie agentúry zdôrazňuje individuálnu autonómiu a sebaurčenie. Foucaultova práca však toto poňatie spochybňuje tým, že zdôrazňuje, ako mocenské štruktúry formujú a obmedzujú individuálne rozhodnutia. Pre Foucaulta nie je agency len záležitosťou individuálnej vôle, ale je zložito prepojená s diskurzmi, praktikami a inštitúciami, ktoré riadia naše životy (McNay, 2013). Nejde len o individuálnu autonómiu alebo slobodnú vôľu, ale skôr o spôsoby, akými sú jednotlivci formovaní a obmedzovaní mocenskými vzťahmi (Cohen, 2019). Foucault tvrdí, že agency (agentúrnosť) nie je vrozená alebo pevne stanovená, ale namiesto toho je vytváraná a regulovaná prostredníctvom rôznych mechanizmov moci (Cohen, 2019). Medzi tieto mechanizmy patria disciplinárne praktiky, dohľad a normalizácia určitého správania (Cohen, 2019). Agency je preto vždy situovaná do špecifických historických a sociálnych kontextov a je formovaná prevládajúcimi diskurzmi a mocenskými štruktúrami týchto kontextov (Martin, Waring, 2018). Foucaultovo chápanie agentúry spochybňuje tradičné predstavy o individuálnej agentúre a zdôrazňuje spôsoby, akými moc pôsobí na formovanie a kontrolu jednotlivcov (Hanna, 2013). Psychológovia sa odklonili od esencialistických a deterministických pohľadov na identitu a agency tým, že do svojho výskumu a praxe začlenili foucaultovské poznatky. Osvojili si kontextovo citlivejší a sociálne zakotvený prístup, ktorý uznáva komplexnú súhru medzi mocou, subjektivitou a individuálnym konaním. Táto kritická perspektíva otvorila nové cesty na pochopenie a riešenie sociálnych nerovností, marginalizácie a dynamiky moci (Hook, 2007).

Jedným z Foucaultových kľúčových príspevkov bola jeho koncepcia «biomoci», ktorá sa vzťahuje na mechanizmy, ktorými spoločnosť vykonáva kontrolu nad jednotlivcami a populáciami prostredníctvom regulácie ich tel a správania. Podľa Foucaulta (1984) biomoc funguje prostredníctvom disciplinárnych techník a technológií, ktorých cieľom je produkovať a kontrolovať telá a sexualitu jednotlivcov. Tvrdil, že sexualita nie je len prirodzeným a osobným atribútom, ale je sociálne konštruovaná a regulovaná, čo z nej robí kľúčové miesto mocen-

ských vzťahov a kontroly. Okrem toho sa biopower spája so štúdiom subjektívizácie v psychológii. Walkerdine a Jimenez (2012) skúmali, ako biomoc pôsobí prostredníctvom psychologických procesov na vytváranie poslušných subjektov, ktoré sa prispôsobujú sociálnym normám. Tvrdili, že psychologické praktiky, ako napríklad psychoterapia a svojpomocná literatúra, prispievajú k internalizácii disciplinárnej moci, čo vedie jednotlivcov k regulácii ich správania podľa sociálnych očakávaní. Biomoc v tomto kontexte zahŕňa formovanie subjektivity a sebaregulácie prostredníctvom psychologických mechanizmov, ako je sebazporozovanie, sebadisciplína a sebazdokonaľovanie (Oksala, 2009).

Foucault zaviedol aj pojem „biopolitika“, ktorý sa zameriava na riadenie populácií a riadenie samotného života. V oblasti sexuality sa biopolitika vzťahuje na to, ako spoločenské inštitúcie, ako napríklad lekárske a právne systémy, vykonávajú kontrolu a vplyv nad sexuálnymi praktikami a identitami. Tieto inštitúcie významne formujú normy a vytvárajú disciplinárne mechanizmy, ktoré kontrolujú a regulujú sexuálne správanie. Okrem toho Foucaultova koncepcia biopolitiky osvetľuje, ako moc pôsobí na populáciu (Foucault, 1978). Rose (2006) tvrdí, že biopolitika ovplyvnila vývoj psychologických techník na kontrolu a formovanie správania obyvateľstva. Napríklad vznik psychologického testovania a hodnotenia možno považovať za formu biopolitického zásahu, pretože umožňuje klasifikáciu a kontrolu jednotlivcov na základe ich psychologických charakteristík. Okrem toho má biovláda a biopolitika dôsledky pre sociálnu psychológiu, najmä pre štúdium sociálnej kontroly a konformity. Foucaultova analýza disciplinárnych techník, ako je dohľad a normalizácia, zdôrazňuje, ako moc pôsobí na sociálnej úrovni s cieľom formovať myšlienky, správanie a identity jednotlivcov (Foucault, 1978). Táto perspektíva ovplyvnila chápanie procesov sociálneho vplyvu vrátane konformity, poslušnosti a internalizácie sociálnych noriem (Ciladini, 2001; Milgram, 1974). Zohľadnením toho, ako sú mocenské vzťahy zakotvené v sociálnych štruktúrach, môžu psychológovia lepšie pochopiť, ako sociálne sily formujú správanie a identity jednotlivcov.

Na krízu COVID-19 možno aplikovať koncepcie biomoci a biopolitiky Michela Foucaulta. Biomoc sa vzťahuje na kontrolu a reguláciu obyvateľstva, najmä pokiaľ ide o jeho zdravie a blahobyť. Biopolitika je využívanie politickej moci na riadenie a kontrolu biologického života. V súvislosti s pandémiou COVID-19 vlády

a inštitúcie uplatňovali biopolitiku tým, že zaviedli opatrenia, ako sú lockdowny, testovanie, sledovanie kontaktov a očkovačie kampane, aby zvládli šírenie vírusu a chránili verejné zdravie.

Pojem „biopolitika“ Michela Foucaulta sa vzťahuje na spôsoby, akými vlády a inštitúcie riadia populácie a ich blahobyť. V kontexte krízy COVID-19 môžete tento koncept uplatniť rôznymi spôsobmi, napríklad:

1. Politiky verejného zdravia. Vlády zaviedli politiky na ochranu zdravia a blahobytu obyvateľstva vrátane karanténnych opatrení, testovania a očkovačích kampaní, ktoré odrážajú využívanie biopolitických stratégií na riadenie verejného zdravia.
2. Regulácia tiel. Biopolitika zahŕňa kontrolu a reguláciu jednotlivých tiel v prospech populácie. Opatrenia, ako napríklad sociálny dištanc, príkazy na používanie masiek a cestovné obmedzenia, sú príkladmi toho, ako štáty regulovali a kontrolovali pohyb a správanie jednotlivcov s cieľom zmierniť šírenie vírusu.
3. Systémy zdravotnej starostlivosti. Pridelovanie zdrojov, financovanie a rozhodovanie v rámci systémov zdravotnej starostlivosti počas pandémie je príkladom biopolitických postupov zameraných na zabezpečenie blahobytu obyvateľstva.

3 RENESANCIA DISKURZU

Napriek vyššie uvedeným významným prínosom bolo Foucaultovým najdôležitejším prínosom pre psychológiu opätovné zavedenie pojmu diskurz. Hoci je Foucaultov príspevok k analýze diskurzu významný, je dôležité poznamenať, že tento pojem a koncepcia majú korene v skorších filozofických a lingvistických tradíciách. Súvisiacimi myšlienkami týkajúcimi sa jazyka, komunikácie a konštrukcie významu sa okrem iných zaoberali aj filozofi ako Martin Heidegger (1982) a Jacques Derrida (1982). Podľa Foucaulta sa diskurz vzťahuje na to, ako jazyk a poznanie formujú naše chápanie reality a ovplyvňujú spoločenské mocenské vzťahy (Foucault, 1972). Táto koncepcia hlboko ovplyvnila psychológiu, pretože vrhá svetlo na to, ako sa konštruujú, šíria a využívajú psychologické poznatky na uplatňovanie moci.

Jedným z kľúčových aspektov Foucaultovej koncepcie diskurzu je jeho úloha pri definovaní toho, čo sa v spoločnosti považuje za normálne a nenormálne. Foucault tvrdil, že diskurzy, napríklad tie, ktoré produkujú psychiatrické inštitúcie, zohrávajú kľúčovú úlohu pri vytváraní a presadzovaní sociálnych noriem (Foucault, 1971). Tieto diskurzy určujú, čo sa považuje za duševne zdravé alebo deviantné, a formujú postupy a intervencie, ktoré psychológovia a psychiatri používajú. Okrem toho Foucault zdôrazňoval vzťah medzi diskurzom a mocou, pričom poukazoval na to, ako sa diskurzy môžu využívať na vykonávanie kontroly a dominancie. Tvrdil, že prostredníctvom produkcie diskurzov sa uprednostňujú špecifické vedomostné nároky a spôsoby chápania seba a iných, zatiaľ čo iné sú marginalizované alebo umlčané (Foucault, 1978). Toto poznanie podnietilo kritických psychológov, aby spochybnili autoritu a objektivitu psychologických poznatkov a preskúmali, ako sa môžu používať ako nástroj sociálnej kontroly.

Foucaultova koncepcia diskurzu viedla k prehodnoteniu úlohy jazyka v psychológii. Diskurz nie je len prostriedkom na vyjadrenie už existujúcich myšlienok, ale aktívne formuje a konštruje naše chápanie sveta. Jazyk nie je neutrálny, ale je presiaknutý mocou a ideológiou (Parker, 1992). Toto chápanie ovplyvnilo postmoderné a kritické prístupy v psychológii a podnietilo výskumníkov k analýze diskurzívnych praktík používaných v psychologickom výskume a v klinickom prostredí. Okrem toho jeho koncepcia diskurzu podnietila výskum historických a sociálnych kontextov produkcie psychologického poznania.

V psychológii má diskurz vplyv na pochopenie konštrukcie poznania a dynamiky moci v rámci disciplíny. Diskurzy v psychológii možno chápať ako rámce a systémy poznania, ktoré formujú spôsob chápania a interpretácie duševného zdravia, identity a ľudského správania (Parker, 1992). Napríklad Foucaultova analýza diskurzu psychiatrie odhalila, ako sa psychiatrické poznatky a praktiky využívali na uplatňovanie moci a kontroly nad jednotlivcami považovanými za „duševne chorých“ (Foucault, 1971). Diskurzy psychológie môžu ovplyvňovať to, ako vnímame a kategorizujeme problémy duševného zdravia, formujú diagnostické kritériá, liečebné prístupy a spoločenské postoje k duševnej pohode. Jedným zo spôsobov, ako možno diskurz v psychológii využiť, je kriticky skúmať dominantné naratívy a mocenské štruktúry, ktoré ovplyvňujú psychologický výskum a prax. Analýzou diskurzov prítomných v psychologickej literatúre

a terapeutických prostrediach môžu výskumníci a odborníci z praxe odhaliť skryté predpoklady, predsudky a dynamiku moci, ktoré môžu formovať spôsob, akým sa konštruujú a uplatňujú poznatky (Parker, 1992). Táto kritická analýza diskurzov umožňuje diferencovanejšie pochopenie sociálnych a kultúrnych síl, ktoré ovplyvňujú psychologické teórie a intervencie. Okrem toho môže pochopenie diskurzu v psychológii pomôcť výskumníkovi a odborníkovi z praxe rozpoznať potenciál marginalizovaných hlasov a alternatívnych perspektív, ktoré môžu byť umlčané alebo vylúčené z hlavného prúdu psychologického diskurzu (Parker, 2007). Uznávaním plurality diskurzov a podporovaním vypočutia rôznych hlasov môžu psychológovia lepšie pochopiť ľudskú skúsenosť a podporovať sociálnu spravodlivosť v tejto oblasti.

Okrem toho sa analýza diskurzu môže použiť v psychológii na štúdium toho, ako jazyk a komunikácia formujú konštrukciu identít a vyjednávanie o moci v sociálnych interakciách. Napríklad skúmanie diskurzov súvisiacich s rodovou problematikou môže objasniť, ako sa komunikujú a internalizujú sociálne normy a očakávania, ktoré ovplyvňujú sebavnímanie a správanie jednotlivcov (Butler, 1999). Analýzou diskurzívnych praktík, ktoré prispievajú ku konštruovaniu identít, môžu psychológovia lepšie pochopiť, ako sa v medziľudských a sociálnych kontextoch uskutočňujú a reprodujú mocenské vzťahy.

ZÁVER

Na záver možno povedať, že filozofia Michaela Foucaulta zanechala nezmazateľnú stopu v dejinách psychológie, spochybnila tradičné koncepcie a otvorila nové cesty skúmania. Jeho kritické skúmanie moci, poznania a diskurzu zásadne ovplyvnilo spôsob, akým chápeme a pristupujeme k štúdiu ľudskej mysle a správania. Foucaultova kritika represívnej a normatívnej povahy moci viedla psychológov k tomu, aby spochybňovali zavedené mocenské štruktúry a zvažovali, ako moc pôsobí v psychologických diskurzoch a praktikách. Zdôraznením toho, ako moc formuje poznanie a ovplyvňuje konštrukciu subjektivity, Foucault povzbudil psychológov, aby kriticky analyzovali dominantné naratívy a ideológie, ktoré sú základom ich odboru.

Okrem toho Foucaultov dôraz na historické a sociálne kontexty, v ktorých sa poznatky vytvárajú, podnietil psychológov, aby sa odklonili od univerzalistických

a ahistorických vysvetlení ľudského správania. Jeho pojem „genealógia“ inšpiroval výskumníkov k tomu, aby skúmali komplexnú súhrnu historických, kultúrnych a sociálnych faktorov a ich vplyv na psychologické javy.

Foucaultove poznatky o úlohe diskurzu navyše vyzvali psychológov, aby kriticky preskúmali jazyk a pojmy, ktoré používajú na opis a pochopenie mentálnych procesov. Jeho analýza mocenskej dynamiky obsiahnutej v produkcii a šírení poznatkov viedla k väčšiemu povedomiu o tom, ako môže jazyk formovať a obmedzovať naše chápanie psychologických javov.

Foucaultova filozofia v podstate poskytla psychológom teoretický rámec na skúmanie moci, poznania a diskurzu v kontexte psychológie. Jeho myšlienky naďalej inšpirujú a provokujú výskumníkov, posúvajú hranice disciplíny a obohacujú naše chápanie komplexnej a mnohostrannej povahy ľudskej psychológie.

Foucaultova teória však nie je bez značnej vedeckej kritiky. Foucaultov vzťah ku klasickej nemeckej filozofii a jej kritickému racionalizmu je témou, ktorej sa v literatúre venuje len obmedzená pozornosť. Niektorí bádatelia však skúmali Foucaultovo odmietanie univerzálnej pravdy a jeho odklon od tradície nemeckej klasickej filozofie. Napríklad Golder (2015) rozoberá Foucaultovu politickú teóriu a jeho kritiku univerzálnych práv, pričom zdôrazňuje jeho odklon od racionalistickej tradície. Podobne Best a Kellner (1991) skúmajú Foucaultovu kritiku modernity, ktorá spochybňuje pojem univerzálnych právd. Tieto práce osvetľujú Foucaultov odklon od kritického racionalizmu nemeckej klasickej filozofie a jeho dôraz na mocenské vzťahy a diskurzívne praktiky pri formovaní poznania a pravdy.

Foucaultova filozofická teória čelila kritike rôznych vedcov. Jedna z kritik sa zameriava na nedostatok normatívnych usmernení v jeho diele (Učník, 2018). Kritici tvrdia, že táto absencia normatívnych základov podkopáva etickú a politickú angažovanosť jeho teórie (Učník, 2018). Ďalšia kritika smeruje k Foucaultovmu pojmu agentúry. Kritici tvrdia, že jeho dôraz na diskurzívne praktiky prehliada úlohu individuálneho konania (Caldwell, 2007). Okrem toho niektorí vedci problematizujú Foucaultovo zameranie na páchatela namiesto obete, napríklad pri analýze sexuálnych trestných činov (Taylor, 2009). Okrem toho existujú problémy s interpretáciou Foucaultovho diela, pričom niektorí vedci tvrdia, že z jeho teórií možno vyvodiť duálnu analýzu (Novkov, 2010). Celkovo tieto kriti-

ky zdôrazňujú obavy týkajúce sa normatívnych základov, pôsobenia a zamerania Foucaultovej filozofickej teórie.

Rovnako, Foucaultovo dielo bolo predmetom kritických pohľadov, ktoré poukazujú na jeho potenciálne obmedzenia pri plnom zapojení sa do kritického racionalizmu a integrácie rôznych prístupov k poznaniu (Cohen, 2019). Tieto perspektívy zdôrazňujú dôležitosť spochybňovania predpokladov a interakcie medzi systémami poznania a realitou (Cohen, 2019). Okrem toho vedci skúmali dôsledky Foucaultových teórií v rôznych oblastiach, napríklad v kriminológii (Jouet, 2021), histórii (Leigh, 1968), archeológii (Warren, 1973), sociológii (Matza & Foucault, 1966) a ľudských právach (Jouet, 2021). Niektorí bádatelia skúmali aj Foucaultovu sociálnu ontológiu a jej dôsledky pre organizácie (Al-Amoudi, 2007), neoliberalizmus (Flew, 2015) a aplikáciu jeho metodologickej diskusie v konkrétnych výskumoch (Fadyl et al., 2012). Napriek rozsiahlemu vplyvu Foucaultovho diela sa ozývajú hlasy, aby sa jeho teóriám venovala väčšia pozornosť pri štúdiu informačných a komunikačných technológií (Willcocks, 2006).

REFERENCIE

- BACCHI, C. (2012). Why study problematizations? Making politics visible. *Open Journal of Political Science*, 1, p. 1–8. ISSN 2164-0513.
- BEST, S. and KELLNER, D. (1991). Foucault and the critique of modernity. *Post-modern Theory*. London: Palgrave. p. 34–75. ISBN 978-0-333-48845-4.
- BHUGRA, D. and B. KAMALDEEP (1999). Racism in psychiatry: paradigm lost-paradigm regained. *International Review of Psychology*, 11(2–3), p. 236–243. ISSN 1369-1627.
- BHUI, K. (2002). *Racism and mental health: Prejudice and suffering*. London: Jessica Kingsley Publisher. ISBN 978-1843100768.
- BUTLER, J. (1999). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. England: Routledge. ISBN 978-0415389556.
- CALDWELL, R. (2007). Agency and change: re-evaluating foucault's legacy. *Organization*, 14(6), pp. 769–791. ISSN 1350-5084.
- CILADINI, R. B. (2001). *Influence: Science and Practice*. Boston: Allyn & Bacon. ISBN 978-0321011473.
- COHEN, S. (2019). Discipline and punish: the birth of the prison. *Contemporary*

- Sociology: A Journal of Reviews*, 1(48), pp. 29–31. ISSN 1939-8638.
- DERRIDA, J. (1982). *Margins of Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press. ISBN 978-0226143262.
- FOUCAULT, M. (1971). *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*. New York: New American Library. ISBN 978-0679721109.
- FOUCAULT, M. (1972). *The archeology of knowledge*. New York: Pantheon Books. ISBN 978-0394471181.
- FOUCAULT, M. (1975). *Discipline and punish: The birth of the prison*. New York: Vintage Books. ISBN 978-0394727677.
- FOUCAULT, M. (1978). *The History of Sexuality, Volume 1: An Introduction*. Northwood: Allen Lane. ISBN 978-0394417752.
- FOUCAULT, M. (1984). *The Foucault reader*. New York: Pantheon Books. 978-0394713403.
- FOUCAULT, M. (1984). *The History of Sexuality, Volume 2: The Use of Pleasure*. London: Penguin Books. ISBN 0-394-41775-5.
- FOUCAULT, M. (1988). *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*. Massachusetts: University of Massachusetts. ISBN 978-0870235931.
- FOUCAULT, M. (2007). *Security, territory, population*. New York: St. Martin's Press. ISBN 978-1-4039-8653-5.
- GOLDER, B. (2015). *Foucault and the politics of rights*. Stanford: Stanford University Press. ISBN 978-0804789349.
- HANNA, P. (2013). Reconceptualizing subjectivity in critical social psychology: turning to foucault. *Theory & Psychology*, 23(5), pp. 657–674. ISSN 1461-7447.
- HEIDDEGER, M. (1982). *On the Way to Language*. New York: HarperCollins. ISBN 978-0060638597.
- HOOK, D. (2007). *Foucault, psychology and the analytics of power*. Berlin: Springer. ISBN 978-1-349-28379-8.
- LASCH, C. (1979). *The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations*. New York: W.W. Norton & Company. ISBN 978-0393307382.
- LEMKE, T. (2002). Foucault, governmentality, and critique. *Rethinking Marxism*, 14 (3), 49–63. ISSN 1475-8059.
- MARTIN, G. and WARING, J. (2018). Realising governmentality: pastoral power, governmental discourse and the (re)constitution of subjectivities. *The Sociological*

- Review*, 66(6), pp.1292–1308. ISSN 2059-7932.
- MCNAY, L. (2013). *Foucault and feminism: Power, gender, and the self*. New York: Polity Press. ISBN 978-0-745-66783-6.
- MILGRAM, S. (1974). *Obedience to Authority: An Experimental View*. New York: Harper Colophon Books. ISBN 978-0060129385.
- NOVKOV, J. (2010). Legal archaeology. *Political Research Quarterly*, 64(2), pp. 348–361. ISSN 1065-9129.
- OKSALA, J. (2009). *Foucault on freedom*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0511597923.
- PARKER I. (2007). *Revolution in Psychology: Alienation to Emancipation*. London: Pluto Press. ISBN 978-0745325354.
- PARKER, I (1992). *Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and Individual Psychology*. England: Routledge. ISBN 978-1134549870.
- ROSE, N. (1999). *Powers of freedom: Reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0511488856.
- ROSE. N. (2006). *The politics of life itself: Biomedicine, power, and subjectivity in the twenty-first century*. New Jersey: Princeton University Press. ISBN 978-0691121918.
- TAYLOR, C. (2009). Foucault, feminism, and sex crimes. *Hypatia*, 24(4), pp. 1–25. ISSN 1527-2001.
- UČNÍK, L. (2018). Ethico-political engagement and the self-constituting subject in foucault. *Ethics & Bioethics*, 8(1–2), pp. 63–79. ISSN 2453-7829.
- WALKERDINE, V. and L. JIMENEZ (2012). *Gender, work and community after de-industrialisation: A psychosocial approach to affect*. London: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-349-31973-2.
- JOUET, M. (2021). Foucault, prison, and human rights: a dialectic of theory and criminal justice reform. *Theoretical Criminology*, 26(2), pp. 202–223. ISSN 1362-4806.
- LEIGH, D. (1968). Madness and civilization. a history of insanity in the age of reason. *Journal of Psychosomatic Research*, 12(3), p. 235. ISSN 0022-3999.
- WARREN, N. (1973). The archaeology of knowledge. *Social Science & Medicine*, 7(5), pp. 400–402. ISSN 1879-2987.
- MATZA, D. and FOUCAULT, M. (1966). Madness and civilization: a histo-

ry of insanity in the age of reason. *American Sociological Review*, 31(4), p. 551. ISSN 1939-8271.

AL-AMOUDI, I. (2007). Redrawing foucault's social ontology. *Organization*, 14(4), pp. 543–563. ISSN 1350-5084.

FLEW, T. (2015). Foucault, weber, neoliberalism and the politics of governmentality. *Theory, Culture & Society*, 32(7–8), pp. 317–326. ISSN 1759-6017.

FADYL, J., NICHOLLS, D. and MCPHERSON, K. (2012). Interrogating discourse: the application of foucault's methodological discussion to specific inquiry. *Health: An Interdisciplinary Journal for the Social Study of Health, Illness and Medicine*, 17(5), pp. 478–494. ISSN 1363-4593.

WILLCOCKS, L. P. (2006). Michel foucault in the social study of icts. *Social Science Computer Review*, 24(3), pp. 274–295. ISSN 1552-8286.

Daniel Lenghart

Katedra ekonomie a managementu, AMBIS vysoká škola, a. s.
Linderova 575/1, 180 00, Praha 8
Email: daniel.lenghart@ambis.cz

DISKUSE

STAV DOPRAVY A HOTELNICTVÍ V CESTOVNÍM RUCHU V DOBĚ INFLACE

FOUCAULT'S PHILOSOPHY AND ITS IMPORTANCE IN THE HISTORY OF PSYCHOLOGY

Zdeněk Málek
Pavla Burešová
Květoslava Šustová

ABSTRAKT

Doprava, hotelnictví a cestovní ruch jsou tři důležitá odvětví, která spolu úzce souvisí. Doprava umožňuje lidem cestovat na různá místa za prací, zábavou nebo vzděláním. Hotelnictví poskytuje ubytování, stravování a další služby cestujícím. Cestovní ruch je hospodářská činnost, která využívá dopravu a hotelnictví k nabídce atraktivních destinací a zážitků. Tyto tři odvětví společně tvoří značnou část světového HDP a zaměstnanosti. Článek pojednává o vlivech inflace na oblast dopravy, hotelnictví a cestovního ruchu. Kromě inflace jsou uvedeny další aktuální problémy, které ovlivňují poskytování služeb ve zkoumaném prostředí.

Klíčová slova: doprava, cestovní ruch, hotelnictví, inflace, zaměstnanci.

JEL Classification: R41, Z32

ABSTRACT

Transport, hospitality and tourism are three important industries that are closely related. Transport allows people to travel to different places for work, entertainment or education. The hotel industry provides accommodation, catering and other services to travellers. Tourism is an economic activity that uses transport and hospitality to offer attractive destinations and experiences. Together, these three sectors account for a significant portion of the world's GDP and employment. The article discusses the effects of inflation on the transport, hotel and tourism sectors. In addition to inflation, other current problems that affect the provision of services in the researched environment are outlined.

Keywords: *transport, tourism, hotel industry, inflation, employees*

JEL Classification: *R41, Z32*

ÚVOD

Cestovní ruch je do značné míry ovlivněn úrovní dopravy a služeb a možnostmi jejich využití. O dopravě se velmi často hovoří jako o „páteři cestovního ruchu“, což ukazuje na její význam. Poslední roky byly aktivity v cestovním ruchu tvrdě zasaženy jednak globální pandemií a následně inflací ve většině zemí světa. Také účastníci cestovního ruchu jsou mnohem opatrnější, pokud investují do cestování, které je v současnosti dražší, než tomu bylo v minulosti.

Cestovní ruch je jedním z důležitých odvětví hospodářství. Mnoho zemí světa využívá ke krytí rozpočtového deficitu zisků pocházejících z cestovního ruchu. Proto se turismu někdy říká „továrna bez komína“. Cestovní ruch má však své jedinečné rysy, které toto odvětví odlišují od ostatních. Stejně jako v jiných odvětvích služeb i v cestovním ruchu zákazníci, tedy turisté, přicházejí do destinace, kde jsou služby cestovního ruchu poskytovány. Není snadné uvažovat o turistickém sektoru bez dopravy. Doprava je hlavním prostředkem přepravy cestujících, tedy turistů, na místo, kde jsou poskytovány služby cestovního ruchu. Rozvoj dopravy, vozidel, infrastruktury a využívání nových technologií v tomto sektoru urychluje rozvoj cestovního ruchu (*LinkedIn, 2016*).

Odvětví cestovního ruchu ve své podstatě zasahuje do všech oblastí národního hospodářství. (*Jeřábek, Málek, Šefčík, 2018*)

Velký význam v cestovním ruchu i přes růst cen, hraje kvalita poskytova-

ných služeb. Poptávka zákazníků, ale i jejich ekonomické možnosti, se odráží v požadavku na výběr kvalitních služeb, a to jak v dopravě, ubytování, stravování, ale i v dalších aktivitách, které jsou součástí balíčku služeb v cestovním ruchu. (Málek, Jeřábek, Lukášková, Pitrová, 2017)

I CESTOVÁNÍ A INFLACE

Mezinárodní návštěvníci vloni zvýšili útratu v nejnavštěvovanějších městech světa a byli jedním z klíčových přispěvatelů k jejich oživení, podle žebříčku Top 100 City Destinations Index 2022 (zpráva vydaná 13. prosince od nezávislé společnosti Euromonitor pro průzkum trhu (*Euromonitor International*, 2023)).

Velká pozornost je věnována problematice celosvětově. Výsledky za uplynulý rok nejsou ve všech zemích doposud spočítány. V USA se uvádí, že cestující v roce 2022 utratili více finančních prostředků na místech, které navštívili. Tyto výdaje na „příjezdový“ cestovní ruch – od transkontinentálních a meziregionálních návštěvníků – vzrostly o 112 % ve srovnání s rokem 2021, a to navzdory inflaci. Celosvětově se útrata turistů za cestu při současných cenách roku 2022 zvyšuje o 13 %, přičemž celosvětově průměrná útrata činí 1 331 USD za příjezd. Pro rok 2023 se předpokládá, že celkové výdaje turistů překročí celosvětově 1,4 bilionu dolarů. Výňatky ze zprávy byly před jejím zveřejněním sdíleny s agenturou Bloomberg (*Yahoo!Finance* 2022).

Poptávka po cestování roste navzdory COVID-19 a nyní i inflaci. Co však předpovídaná recese znamená pro dopravní společnosti a hotely a jak se mohou nejlépe připravit při dalším zpomalení růstu ekonomiky?

Oživení a zájem o cestování potvrdilo léto 2022 a to jak poptávka po dopravě, tak i pohostinství. Pokračující návrat rozvoje cestování do roku 2023 však nemusí dopadnout podle očekávání.

Každá firma i člověk jsou konfrontováni s nedávným dopadem inflace. Podle ekonomů však může být na obzoru vzácný scénář definovaný jako stagflace. Odvětví cestovního ruchu se však zatím nemusí znepokojovat – zatím jen inflace cestování nezpomalila (*Travel+Leisure*, 2022).

Kromě úplných vnitrostátních letů se spotřebitelé vracejí k mezinárodní letní dovolené, a to i při nárůstu nákladů až o 42 % (*Travel+Leisure*, 2022). Bohužel narůstají obavy, že by se tato poptávka mohla zpomalit, protože někteří eko-

nomové a finanční lídři nyní předpovídají recesi v ekonomice již v roce 2023 (*Yahoo!Finance 2022*).

Existuje také rostoucí sentiment, kdy můžeme vidět vzácnou kombinaci dvou nebo více čtvrtletí záporného růstu HDP, definovaného jako recese. Tento výsledek v kombinaci s inflací by např. v USA vytvořil staglační prostředí, jaké tu nebylo od 70. let.

Ať už budeme nadále svědky pokračující inflace nebo vstoupíme dále do staglačního období, oba scénáře by mohly otřást předpovídanou cestou k oživení cestovního ruchu, v závislosti na tom, jak se přesně vyvíjejí ekonomické podmínky.

To, co mnozí ekonomové považovali za „přechodné“ období inflace po uvolnění cestovních omezení souvisejících s COVID-19, se změnilo v delší období trvalého zvyšování cen.

1.1. VLIV INFLACE NA CESTOVNÍ RUCH – VYBRANÁ ČTVRTLETÍ

2. čtvrtletí 2021

Inflace se objevuje po dlouhém období, po většinu roku 2021 byla spíše v pozadí pozornosti. Začínají být patrné problémy v některých odvětvích dodavatelského řetězce v mnoha případech vztažené ke COVID-19, považované spíše za přechodný (dočasný) důvod inflace, vytvářející nerovnováhu mezi nabídkou a poptávkou (*ACI Word, 2022*).

4. čtvrtletí 2021

V prosinci 2021 s poklesem nemocných na COVID-19 na konci roku 2021 se v cestovním ruchu předpokládá rekordní poptávka v roce 2022 a návrat k ziskovosti. Domácí rekreační cestování začíná vzrůstat. Letecké společnosti opatrně rozšiřují flotily po COVID-19 o efektivnější letadla a začínají se snažit získat zpět ztracený personál. Ceny cestování jsou ve srovnání s rokem 2020 vyšší, ale zůstávají srovnatelné s úrovní roku 2019 (*ACI Word, 2022*).

1. čtvrtletí 2022

Nová varianta COVID 19 – Omicron zasahuje do cestování v lednu a v jeho důsledku vrcholí další nepředvídaná varianta COVID-19, poptávka po cestování znovu klesá, takže cestovní kanceláře i dopravní společnosti zaznamenávají

pomalý růst poptávky. Rusko-ukrajinský konflikt – 24. února – Rusko napadne Ukrajinu, což ovlivňuje mezinárodní cestování. Již tak zvýšené ceny energií a komodit jsou tlačeny ještě výše vzhledem k přerušení dodávek ruské ropy a plynu a ukrajinských plynů (CNBC, 2022).

2. čtvrtletí 2022

Konec varianty Omicron – duben – Dopad Omicronu je pocíťován po celém světě. Omezení jsou však zrušena a povinnost nošení respirátorů se upravuje, a to i pro mezinárodní cestování.

Turismus a zájem o cestování opět roste začátkem května – dopad ukrajinské války na cestování se zdá být minimální. Američtí turisté se hrnou do Evropy, většina letů i hotelů jsou přes léto plné, a to i přes inflaci. Podle Národního úřadu pro cestovní ruch se cestování v USA a Velké Británii zvyšuje o 1003 % (Shengenvisa 2022).

3. čtvrtletí 2022

Obavy z recese eskalují – 18. července 2022 – Dvě kritické ekonomické zprávy otrásají globálními trhy a předznamenávají potenciální hlavní brzdy pro ekonomiku a cestovní ruch. Červnový index spotřebitelských cen v roce 2022 zrychlil. Za meziroční období končící v červnu 2022 se index spotřebitelských cen pro spotřebitele zvýšil. Rostly zejména ceny potravin a ceny energií (ICAO, 2023).

Spotřebitelské ceny v České republice se meziměsíčně opakovaně navyšovaly. Tento vývoj byl ovlivněn zejména vyššími cenami v oblasti bydlení a v oblasti potravin a nealkoholických nápojů. Meziročně vzrostly spotřebitelské ceny v červnu o 17,2 %, což bylo o 1,2 % více než v květnu (ČSÚ 2022).

Výše uvedené skutečnosti se v plné míře promítají do služeb v cestovním ruchu. Velké množství zaměstnancův cestovním ruchu v době COVID-19 bylo propuštěno nebo přešlo do zaměstnání v jiných oborech. Pokud se má cestovní ruch dostat zpět do kondice bude nezbytné tuto oblast hospodářství posílit pracovními silami a dodat mu dostatečnou atraktivitu. Ztracená důvěra propuštěných zaměstnanců se jen těžce získává zpět, zejména v současnosti, kdy míra jistoty perspektivního rozvoje cestovního ruchu je nejistá, inflace ovlivňuje rozhodování, zda si pořídit základní potřeby nezbytné pro život nebo investovat do zbytečného cestování. To vše se odráží i ve stavu jednotlivých druhů dopravy a hotelnictví.

1.2. DOPRAVA V ROCE 2022

U velkých letišť není neobvyklé, že je zpožděna více než polovina letů. Tisíce pasažérů čekajících na zpožděný let, dlouhé fronty před bezpečnostními kontrolami, zcela zrušené cesty v hlavní letní sezóně roku 2022 se staly realitou mnoha evropských letišť.

Podle červencového žebříčku společnosti Hopper.Inc byla v Evropě nejhorší situace na letišti v belgickém Bruselu, kdy se na tamním letišti zpozdilo 72 % letadel. Nejvíce zrušených letů bylo v německém Frankfurtu, ze kterého 7 % letadel vůbec neodletělo (*Seznam Zprávy, 2022*).

Kromě letecké dopravy patří k významným druhům dopravy využívaných při realizaci aktivit cestovního ruchu doprava silniční. Nedostatek řidičů nákladních vozidel, autobusů a autokarů nadále sužuje evropskou mobilitu i dodavatelské řetězce.

Mezinárodní unie silniční dopravy (IRU) ve své zprávě k této problematice uvádí, že v Evropě bylo v roce 2021 neobsazeno až 425 000 míst řidičů nákladních vozidel, tedy 10 % z celkového počtu. Do konce roku 2022 se předpokládalo, že by nedostatek mohl narůst až na 14 %. Provozovatelům autobusů a autokarů chybí dokonce 17 000 řidičů, tedy 7 % celkové pracovní síly, přičemž se předpokládá, že se do konce roku 2022 se zvýší na 8 % (*IRU, 2022*).

Podrobné údaje uvádí každoroční zpráva IRU (*IRU, 2022*) o nedostatku komerčních řidičů. Zpráva je založena na komplexním průzkumu mezi 744 provozovateli silniční dopravy v 15 evropských zemích. Sleduje ekonomické ukazatele v postkovidové době, demografickou a genderovou dynamiku pátrá po hlavních příčinách problému s nedostatkem řidičů (*Doprava Logistika, 2022*).

Uspokojivý stav není ani na železnici. Po letech omezení souvisejících s pandemií koronaviru se lidé začínají vracet do vlaků. Jenže v pozadí „železničního boomu“ se začíná projevovat tradiční problém – soupravy nebude mít kdo řídit, strojvedoucích totiž opět ubývá. Zatímco na začátku roku 2022 evidoval Drážní úřad více než 10,5 tisíce platných licencí strojvedoucích, k posledními dni stejného roku už to bylo o téměř osm set méně. Za poklesem stojí odchody do penze a jejich nedostatečné nahrazení mladými kolegy. Řada zájemců se strojvedoucím nestane i kvůli přísným odborným zkouškám a náročným zdravotním a psychologickým požadavkům (*DENÍK CZ, 2023*).

Tab. 1» Licence strojvedoucích

Rok	Počet nově vydaných	Počet celkem platných
2022	393	9 732
2021	337	10 509
2020	489	10 321
2019	666	9 995
2018	503	9 431
2017	645	8 933

Zdroj: (DENÍK CZ, 2023)

2 DOPRAVNÍ NÁKLADY A SAZBY

Dopravní systémy na celém světě čelí požadavkům na zvyšování kapacity a snižování nákladů na mobilitu, což je cíl, který se v minulém století neustále zlepšoval. Uživatelé, jako jsou jednotlivci, korporace, instituce nebo vlády, musí vyjednávat nebo nabízet pro mobilitu cestujících a nákladu dostupnou cenu. Kapacita, distribuční systémy, tarify, mzdy, umístění, marketing a také náklady na palivo se v různých geografických oblastech a v čase liší. Existují i další náklady spojené se shromažďováním informací, vyjednáváním a vymáháním smluv a transakcí, často označované jako náklady na podnikání. Obchod zahrnuje i transakční náklady, včetně cel, pojištění a směny měn, které se všichni agenti snaží snížit, protože transakční náklady představují podíl zdrojů spotřebovaných ekonomikou (*Anderson and Wincoop, 2004*). Často se společnosti a jednotlivci musí rozhodnout, jak nasměrovat cestující nebo náklad dopravním systémem. Pro cestující byla tato volba značně rozšířena v souvislosti s rostoucími příjmy a dostupností druhů dopravy. Pro nákladní dopravu výroba lehkého a vysoce hodnotného spotřebního zboží, jako je elektronika, a méně objemné výrobní techniky rozšířily lokační výběr výroby a distribuce. Není neobvyklé, že náklady na dopravu tvoří 10 % celkových nákladů na produkt. Důležitým rozhodnutím je tedy výběr způsobu dopravy pro směrování cestujících a nákladu mezi výchozími a cílovými místy. Závisí to na několika faktorech, jako je povaha zboží, dostupná infrastruktura, původ a destinace, technologie a jejich příslušné vzdálenosti.

To vše společně definuje náklady na dopravu (*Cowie and Ison 2020*). Náklady na dopravu mají významný dopad na strukturu ekonomických činností i na mezinárodní obchod. Empirické důkazy zdůrazňují, že zvýšení nákladů na dopravu o 10 % snižuje objemy obchodu o více než 20 %. Obecná kvalita dopravní infrastruktury může za polovinu kolísání dopravních nákladů. V konkurenčním prostředí, kde je doprava službou, na kterou lze klást nabídku, jsou náklady na dopravu ovlivněny příslušnými sazbami dopravních společností, částí nákladů na dopravu účtovanou uživatelům. Cestovní ruch patří k odvětví, které je rozhodujícím způsobem závislé na dopravě, možnosti jejího využití a její nákladovosti (*Prantice and Prokop, 2016*). Sazby jsou cenami za přepravní služby placené jejich uživateli. Jsou to sjednané peněžní náklady na přesun cestujícího nebo jednotky nákladu mezi konkrétním výchozím bodem a místem určení. Ceny jsou pro spotřebitele známé, protože poskytovatelé přepravních služeb musí tyto informace poskytovat, aby zajistili transakce. Nemusí nutně vyjadřovat skutečné náklady na dopravu, mohou se zvýšit z důvodu různých událostí, například živelních pohrom, havárií trajektů, nedostatku dopravních prostředků (*Cowie and Ison 2020*).

2.1. FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ NÁKLADY NA DOPRAVU

- **Vzdálenost a čas**

Dopady geografie představují zejména vzdálenost a dostupnost cílové destinace. Vzdálenost představuje zpravidla základní podmínku ovlivňující náklady na dopravu. Čas je významným faktorem, protože má svou cenu a je součástí realizace dopravní služby. Zahrnuje čas přepravy, čas objednávky, načasování, dochvilnost a frekvenci (*Doprava Logistika, 2023*).

- **Co je přepravováno**

Různá hospodářská odvětví jako taková vynakládají rozdílné dopravní náklady, protože každé z nich má svou vlastní intenzitu dopravy a požadavky na dopravní prostředky. Jinak budou přepravovány potraviny, jinak výrobky strojírenského průmyslu, jinak zvířata, rozdíl bude i v případech tekutého skupenství přepravovaného zboží. Pro cestující v rámci cestovního ruchu musí být zajištěno pohodlí a vybavení, zejména pokud jde o cestování na dlouhé vzdále-

nosti. Diferenciace úrovně dopravy má podobu segmentace vybavení a úrovně pohodlí během cestování. Například letecká doprava je často ve své nejjednodušší podobě rozdělena na obchodní, ekonomickou a turistickou třídu (*The Geography of Transport Systems, 2022*).

- **Úspory z rozsahu a energie**

Čím větší jsou přepravovaná množství, tím nižší jsou jednotkové přepravní náklady. Úspory z rozsahu nebo možnosti jejich uplatnění jsou zvláště vhodné pro hromadné komodity. I pro přepravu cestujících jsou pro systémy veřejné dopravy výrazné úspory z rozsahu. Jsou však omezeny poptávkou, protože maximální přepravní jednotka, která může být přidělena na trase, nemůže překročit dostupnou poptávku, aniž by to zhoršilo její ziskovost. Dopravní aktivity jsou velkými spotřebiteli energie, zejména ropy. Přibližně 60 % veškeré celosvětové spotřeby ropy připadá na dopravní aktivity. Doprava obvykle představuje asi 25 % veškeré spotřeby energie v ekonomice. Náklady na několik energeticky náročných druhů dopravy, jako je námořní a letecká doprava, jsou zvláště náchylné na kolísání cen energie, protože energie tvoří téměř polovinu jejich provozních nákladů (*The Geography of Transport Systems, 2022*).

- **Prázdné zpětné přepravy**

Mnoho dopravních aktivit zahrnuje prázdná zpětná spojení, protože je neobvyklé, že se časy mezi příletem a zpáteční cestou dokonale shodují. Tak se vytváří nevyvážené toky a prázdné zpáteční cesty. V rámci aktivit cestovního ruchu je trendem využívat návaznosti začínajících a končících pobytových turnusů, což umožňuje značně redukovat prázdné zpětné přepravy.

- **Infrastruktury a režimy**

Efektivita a kapacita druhů dopravy a terminálů přímo ovlivňují náklady na dopravu. Špatná infrastruktura znamená vyšší dopravní náklady, zpoždění a nepříznivé ekonomické důsledky. Vyspělejší dopravní systémy mívají nižší náklady na přepravu, protože jsou spolehlivější, propojenější a zvládnou více výkonů. V cestovním ruchu je příkladem rozvoj individuální silniční dopravy, kdy řada účastníků cestovního ruchu využívá vlastních silničních doprav-

ních prostředků. To umožňuje možnost nezávislosti v cestování, ale zároveň to s sebou nese velké množství povinností a vyšší náklady spojené s realizací přepravy (Vogel, 2012).

- **Konkurence, regulace a dotace**

Doprava, stejně jako většina odvětví hospodářství, zahrnuje složité konkurenční a regulační prostředí. Dopravní služby, které se uskutečňují ve vysoce konkurenčních segmentech, mají tendenci být levnější než v segmentech s omezenou konkurencí (oligopol nebo monopol), (BussinesInfo.cz, 2019).

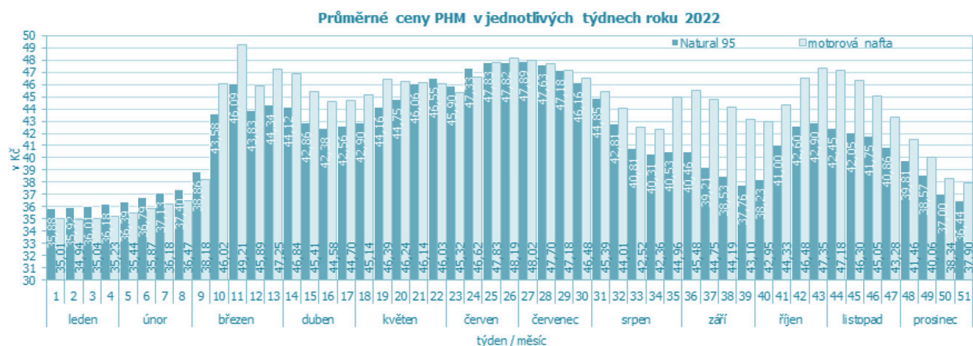
- **Příplatky, daně a mýtné**

Příplatky zahrnují řadu poplatků, často stanovených libovolným způsobem, aby odrážely dočasné podmínky, které mohou ovlivnit náklady převzaté přepravcem. Uskutečňují se také, když je jízdné regulováno, takže provozovatel musí hledat alternativní zdroje příjmů. Nejběžnější jsou palivové příplatky, bezpečnostní poplatky, prémie za geopolitické riziko a další poplatky za zavažadla. Dopravní činnosti jsou často zdaněny, příkladem jsou daně z prodeje vozidel a registrační poplatky. Daně z pohonných hmot jsou nejvýznamnější formou zdanění vybíraného vládami, přičemž příjmy se často používají na pokrytí nákladů na údržbu a investice do infrastruktury. Mýtné se běžně vybírá za použití dopravních prostředků, zejména na úzkých místech, jako jsou mosty a tunely (The Geography of Transport Systems, 2022).

- **Náklady na palivo**

Mobilita je ovlivněna náklady na dopravu. Empirické důkazy o používání osobních vozidel zdůrazňují vztah mezi ročním počtem najetých kilometrů vozidla a náklady na palivo, což znamená, že čím vyšší jsou náklady na palivo, tím nižší je počet najetých kilometrů. Zejména v roce 2022 došlo od konce února k růstu cen, jako přímého důsledku války na Ukrajině a nejasnými predikcemi v zajištění paliva v dalším období. Na mezinárodní úrovni může zdvojnásobení přepravních nákladů snížit zejména obchodní toky (Portál Řidiče, 2022).

Graf 1» Průměrné ceny PHM v jednotlivých týdnech roku 2022

Zdroj: (DENÍK CZ, 2023)

• Terminálové náklady .

Termináloví náklady souvisí zejména s přestoupením cestujících a přeložení jejich zavazadel v rámci realizované přepravy. U dopravních terminálů, jako jsou přístavy a letiště, mohou náklady na terminály zahrnovat různé složky, včetně poplatků za přistavení/bránu, manipulačních poplatků a poplatků za vedení/dopravu.

• Kapitálové náklady

Kapitálové náklady se vztahují na fyzická aktiva dopravy, zejména infrastrukturu, terminály a vozidla. Zahrnují nákup nebo větší zhodnocení dlouhodobého majetku, což může být často jednorázová událost, kterou lze amortizovat i po několik desetiletí. Vzhledem k tomu, že fyzická aktiva mají tendenci se v průběhu času znehodnocovat, je nutné pravidelně investovat do údržby (*Kapitálové výdaje, 2021*). Požadavky mezinárodního obchodu a cestovního ruchu daly podnět k rozvoji specializovaných a zprostředkovatelských firem poskytujících dopravní služby. Jedná se o firmy, které zboží a osoby fyzicky nepřepřavují, ale dokáží usnadňovat seskupování, požadované skladování a manipulaci s nákladem, jakož i složité papírování a finanční a právní transakce spojené s mezinárodním obchodem. Příklady zahrnují zasilatele, celní makléře, sklady, pojišťovací agenty a finanční instituce. V poslední době existuje trend konsolidovat tyto různé mezilehlé funkce. Ros-

toucí podíl celosvětového obchodu organizují nadnárodní korporace, které nabízejí logistické služby „od dveří ke dveřím“. Jsou definovány jako poskytovatelé logistiky třetích stran. V mnoha zemích došlo v roce 2022 k výraznému oživení cestovního ruchu díky odložené poptávce, úsporám domácností a cestovním poukazům. To souvisí i s oživením poptávky po dopravě. Očekává, se že mezinárodní cestovní ruch se zotaví až v roce 2024 nebo 2025, případně ještě později (*E-news*, 2022).

Nejnovější údaje ukazují, že cestovní ruch v mnoha zemích překonal očekávání. Mezinárodní turistické toky v červenci 2022 byly ve vykazujících zemích OECD jen o 19,9 % nižší než v červenci 2019, i když v jednotlivých regionech byly patrné výrazné rozdíly. Příjezdy v Dánsku, Řecku, Lucembursku, Portugalsku, Slovinsku a Španělsku překonaly úroveň roku 2019, ale v zemích sousedících s Ruskem a Ukrajinou byl počet turistů v červenci 2022 nejméně o 30 % nižší než před pandemií. V zemích OECD v asijsko-pacifickém regionu byly počty příjezdů turistů nejméně o 40 % nižší než v roce 2019 (*E-news*, 2022).

3 SOUČASNÝ STAV V RESORTU HOTELNICTVÍ

Ubytovací a stravovací služby patří k nejstarším aktivitám v historii lidstva. Lidé začali přirozeně uspokojovat nejen své vlastní potřeby, ale také potřeby ostatních tím, že se věnovali činnostem, které zajistily fyzickou pohodu a uspokojení touhy po zážitcích. Hlavním cílem bylo vytvořit podmínky pro odpočinek, nabrání nové energie a zajištění nasycení, což bylo zároveň provázeno příjemnými zážitky. (*Burešová*, 2014).

Současné hotelnictví patří k sektoru služeb, který je závislý na poptávce po ubytování, stravování a dalších navazujících službách. Poptávka po hotelových službách je ovlivněna mnoha faktory, mezi které patří: sezónnost, konkurence, preference zákazníků, cestovní ruch, geopolitická situace a inflace. Inflace má v hotelech dopad jak na straně nákladů, tak i na straně výnosů. Na straně nákladů jsou to zvyšující se ceny energií, surovin, potravin, mezd a dalších vstupů. Pro snížení nákladů hledá hotel způsoby, jak snížit své provozní náklady, ale zároveň zachovat kvalitu služeb. Hotel může snižovat náklady například optimalizací spotřeby energie, využíváním moderních technologií, vyjednáváním lepších podmínek aj.

3.1. VÝVOJ NÁVŠTĚVNOSTI V HROMADNÝCH UBYTOVACÍCH ZAŘÍZENÍCH

V roce 2021 byla návštěvnost v České republice stále výrazně nižší než v předchozích letech kvůli dopadům koronavirové krize a souvisejícím omezením cestování a ubytování. Podle Českého statistického úřadu přijelo do hromadných ubytovacích zařízení v ČR v prvních třech čtvrtletích roku 2021 celkem 5,2 milionu hostů, což je o 19 % méně než ve stejném období roku 2020 a o 73 % méně než ve stejném období roku 2019. Z toho bylo 3,8 milionu rezidentů (o 17 % více než v roce 2020) a 1,4 milionu nerezidentů (o 51 % méně než v roce 2020). Celkový počet přenocování klesl o 15 % na 14,6 milionu, z toho rezidenti přenocovali o 24 % více (9,7 milionu) a nerezidenti o 47 % méně (4,9 milionu). Průměrná délka pobytu se prodloužila z 2,5 na 2,8 noci. Nejvíce hostů přijelo ze Slovenska (0,3 milionu), Německa (0,2 milionu), Polska (0,1 milionu), Ukrajiny (0,1 milionu) a Francie (0,1 milionu). Největší meziroční poklesy byly u hostů z USA (o 83 %), Velké Británie (o 81 %), Ruska (o 79 %), Itálie (o 77 %) a Číny (o 75 %). Nejvyšší návštěvnost byla zaznamenána v Jihočeském kraji (1 milion hostů), Královéhradeckém kraji (0,8 milionu hostů) a Praze (0,8 milionu hostů). Nejnižší návštěvnost byla v Karlovarském kraji (0,2 milionu hostů), Ústeckém kraji (0,3 milionu hostů) a Moravskoslezském kraji (0,4 milionu hostů), (ČSÚ, 2022).

Tab. 2» Hosté a přenocování v hromadných ubytovacích zařízeních (2019 – 2022)

	Hosté celkem	v tom		Přenocování celkem	v tom	
		Rezidenti	Nerezidenti		Rezidenti	Nerezidenti
2019	21 998 366	11 107 866	10 890 500	57 024 767	29 844 204	27 180 563
2020	10 836 444	8 052 274	2 784 170	31 382 494	23 994 436	7 388 058
2021	11 383 601	8 813 943	2 569 658	31 924 242	25 376 927	6 547 315
2022	19 459 427	12 109 732	7 349 695	50 637 843	32 490 729	18 147 114

Zdroj: ČSÚ

Podle dat ČSÚ vykazují hotely a hromadná ubytovací zařízení v roce 2022 zvýšený počet návštěv a přenocování. Celkově se ubytovalo v hromadných ubytovacích zařízeních 19,5 milionu (+70,9 %) klientů, kteří využili v celkovém počtu

50,6 milionu nocí (+58,6 %). Přesto, že je zaznamenán meziroční nárůst nákupu noclehů a služeb, stále je patrný negativní vliv předchozích let ovlivněných koronavirem. Ve srovnání s rokem 2019 dosáhl rok 2022 celkově 89 % návštěvnosti. Návštěvnost domácích hostů v příjezdech i přenocováních se oproti roku 2019 zvýšila o 9 %. V hotelech je o třetinu méně zahraničních návštěvníků (o 32,5 %). Zdroj ČSÚ uvádí, že do celkových výsledků návštěvnosti jsou započítány údaje týkající se ukrajinských státních příslušníků, kteří si ubytování hradili sami. Do počtu návštěvníků tak mohly být započítány i osoby, které nelze objektivně považovat za účastníka cestovního ruchu dle mezinárodních doporučení (ČSÚ, 2022).

Hotelnictví a cestovní ruch jsou odvětví, která úzce souvisí s poskytováním služeb pro hosty a návštěvníky. Hotelnictví zahrnuje ubytování, stravování, wellness a další služby v hotelích, penzionech, apartmánech a jiných ubytovacích zařízeních. Hotelové služby jsou poskytovány pracovníky mnoha profesí na provozních, administrativních i řídicích pozicích, kteří mohou ovlivňovat kvalitu služeb a hospodárnost podniků. Nedostatek pracovníků v hotelovém sektoru je celosvětovým problémem, který ještě zhoršila pandemie a ekonomická krize. Nedostatek zaměstnanců pociťují hotely v mnoha zemích, včetně USA. Podle průzkumu American Hotel and Lodging Association chybí zaměstnanci v hotelových službách u 97 % členů asociace. Na celostátní úrovni v USA zůstává neobsazeno asi 130 000 pracovních míst v hotelech (HOTEL ONLINE, 2022).

V České republice hledá pracovníky, podle říjnového průzkumu společnosti Previo, 65 % hoteliérů a nejčastěji jsou to pracovníci do recepce. Nedostatek pracovníků je v současnosti v Česku napříč obory i regiony. Lidé chybí také ve výrobě a IT, v zemědělství, dopravě, pohostinství, zdravotnictví, cestovním ruchu a dalších službách. Zaměstnavatelé hledají kvalifikované i nekvalifikované pracovníky (Hospitality Net, 2022).

Odborníci z EHL uvádějí jako důvody nedostatku pracovníků např. zastaralé struktury řízení, dlouhá pracovní doba, vysoké pracovní vytížení, průměrné mzdy a nedostatek uznání pro dobře vyškolené profesionály. Dalším důvodem podle uvedeného zdroje je nízká atraktivita odvětví pro mladé talenty a osoby, které mění kariéru, snížená mobilita a cestovní omezení pro zahraniční pracovníky. Možná řešení zahrnují zvýšení platů a benefitů, investice do školení a moti-

vace zaměstnanců, spolupráci se školami a agenturami práce a podporu flexibility a diverzity v pracovním prostředí (*Hospitality Net*, 2022).

Realita a předpokládaný výhled

Tab. 3» HDP – Česká republika rok 2022 a 1. a 2. čtvrtletí 2023

Období	Meziroční srovnání	Mezičtvrtletní srovnání
1. čtvrtletí 2022	HDP vzrostl o 4,6 procenta	HDP vzrostl o 0,7 procenta
2. čtvrtletí 2022	HDP vzrostl o 3,6 procenta	HDP vzrostl o 0,2 procenta
3. čtvrtletí 2022	HDP vzrostl o 1,6 procenta	HDP klesl o 0,4 procenta
4. čtvrtletí 2022	HDP vzrostl o 0,4 procenta	HDP klesl o 0,3 procenta
1. čtvrtletí 2023	HDP klesl o 0,4 procenta	HDP klesl o 0,4 procenta
2. čtvrtletí 2023	HDP klesl o 0,4 procenta	HDP vzrostl o 0,1 procenta

Zdroj: ČSÚ

V České republice v prvním a druhém čtvrtletí roku 2022 ještě hrubý domácí produkt rostl, ale poměrně pomalu. Třetí a čtvrté čtvrtletí ukázalo v mezičtvrtletním srovnání záporná čísla. V prvním a druhém čtvrtletí roku 2023 je zaznamenán pokles růstu HDP o 0,4 procenta, v mezičtvrtletním srovnání v prvním čtvrtletí roku 2023 je opět zaznamenán pokles HDP o 0,4 procenta a ve druhém čtvrtletí je zaznamenán v mezičtvrtletním srovnání jen nepatrný růst o 0,1 procenta což ukazují pravidelně zveřejňovaná data ČSÚ – viz. tabulka č. 3. Současně je potřebné sledovat i další ekonomické výsledky, protože samotné naplnění definice technické recese nemusí ještě vypovídat vše o celkovém stavu ekonomiky. Všechny výše uvedené skutečnosti ovlivňují náklady a sazby spojené s realizací dopravy a ostatních služeb v cestovním ruchu, především jejich zvyšování. Očekávání prohlubování začínající recese může výrazně ovlivnit firmy i klienty, kteří se na cestovním ruchu podílí.

ZÁVĚR

Náklady dopravy a hotelů v cestovním ruchu závisí na mnoha faktorech, včetně místa pobytu, typu dopravy, času příletu, kategorii ubytovacího zařízení a jeho klasifikaci. Nejdražší dopravou je letecká, která vyžaduje velké finanční náklady

na palivo, letištní poplatky a platy pro letecký personál. Autobusy a vlaky jsou ve většině případů levnější, ale vyžadují více času k dokončení cíle plánované cesty. U vozidel, která nejsou určena pro podnikání v cestovním ruchu, je nutné brát v úvahu, reálné náklady na dopravu. V případě autopůjčoven je to cena za pronájem vozu, náklady pohonných hmot a další dodatečné poplatky, jako jsou poplatky za parkování, mýtné, trajekty, případně další služby – parkování v kempu, elektřina.

Dopravní spojení mezi oblastmi generujícími cestovní ruch a destinacemi je základní složkou cestovního ruchu. Proto dostupnost, která je dána kvalitou stávajících dopravních služeb, je zásadním předpokladem pro rozvoj každé turistické destinace. Kromě toho může mít cestovní ruch značné výhody se zvyšující se poptávkou po určitém způsobu cestování. V této souvislosti je doba cestování jednou z největších kategorií nákladů na dopravu a úspora času je často považována za největší přínos dopravních projektů. Různé studie vypracovaly odhady hodnot cestovní doby pro různé typy uživatelů a podmínky cestování. Řada klientů cestovního ruchu si vybírá rovněž destinace, které jim poskytnout kvalitní ubytování a stravování, nedílnou součást aktivit cestovního ruchu.

Podle zdroje Kurzy.cz nelze jednoznačně predikovat vývoj cestovního ruchu v nejbližším období. Zdroj uvádí klíčové oblasti, které mohou vést k hospodářské recesi, nebo k opaku. Jsou to: ekonomická situace v USA, válka na Ukrajině, ceny ropy a zemního plynu, realitní bublina v Číně a krypto průmysl, ale i úpadky významných bank (Kurzy.cz, 2023).

ODKAZY V TEXTU A BIBLIOGRAFICKÉ CITACE

ACI WORD (2022). *The Impact of Covid-19 on Airports and the Path to Recovery*. [online]. [cit. 2023-03-22]. Dostupné z: <https://aci.aero/2022/10/06/the-impact-of-covid-19-on-airports-and-the-path-to-recovery/>

ANDERSON, J. E. AND E. VAN WINCOOP (2004). "Trade Costs". *Journal of Economic Literature*, Vol. 42 (3), s. 691-751, ISSN 0022-0515

BUREŠOVÁ, Pavla (2014). *Vybrané kapitoly z hotelnictví a gastronomie*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7478-498-9.

BUSSINESSINFO.CZ (2019). *Kvalita služeb v železniční dopravě se díky konkurenci zvyšuje*. [online]. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: <https://www.businessinfo.cz/>

clanky/kvalita-sluzeb-v-zeleznicni-doprave-se-diky-konkurenci-zvysuje/
CNBC (2021). *Powell Notes Economic Improvement, but Says the Pandemic Remains a Risk*. [online]. [cit. 2023-03-22]. Dostupné z: <https://www.cnb.com/2021/06/21/powell-notes-economic-improvement-but-says-the-pandemic-remains-a-risk.html>

COWIE, J. & S. ISON (eds) (2020). *The Routledge Handbook of Transport Economics*. New York: Routledge. ISBN 9780367581183.

ČSÚ (2023). *Indexy spotřebitelských cen - inflace - červen 2022* [online]. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/indexy-spotrebitelskych-cen-inflace-cerven-2022>

ČSÚ (2023). *Cestovní ruch - 4. čtvrtletí 2022* [online]. [cit. 2023-03-27]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/cestovni-ruch-4-ctvrtleti-2022>

ČSÚ (2023). *Cestovní ruch* [online]. [cit. 2023-03-27]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/cestovni-ruch>

DENÍK.CZ (2023). *Plat padesát tisíc nestačí. Strojvedoucích ubývá, vadí jim přeschasy i papírování*. [online]. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: <https://www.denik.cz/ekonomika/nabidka-prace-strojvedoucich-ubyva-plat-padesat-tisic-nestaci.html>

DOPRAVA LOGISTIKA (2022). *Manipulační vzdálenost, rychlost jízdy, manipulační výkon*. [online]. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: <https://www.dlprofi.cz/33/rizeni-skladovych-lokaci-uniqueidmRRWSbk196FNf8-jVUh4EoSf6RcLfOn-la6bpjq6eJKY/>

DOPRAVA LOGISTIKA (2022). *Nedostatek profesionálních řidičů eskaluje, chybí jich až 10 %*. [online]. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: https://www.dlprofi.cz/33/nedostatek-profesionalnich-ridicu-eskaluje-chybi-jich-az-10-uniqueidgOke4N-vrWuMEMvw3uZDmFgcUV8VqZ_0a8nwNW9EMk9E/

E-NEWS.CZ (2022). *Světový turismus se pomalu vzpamatovává z minulých i současných krizí*. [online]. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: <https://e-news.cz/aktuality/oecd-svetovy-turismus-se-pomaluvzpamatovava-z-minulych-i-soucasnych-krizi/>

EUROMONITOR INTERNATIONAL (2023). *Euromonitor report reveals world's top 100 city destinations for 2022* [online]. [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: <https://www.euromonitor.com/press/press-releases/december-2022/euromonitor-re>

port-reveals-worlds-top-100-city-destinations-for-2022

HOSPITALITY NET (2022). *Facing skilled worker shortage in the hospitality industry* [online]. [cit. 2023-03-28]. Dostupné z: <https://www.hospitalitynet.org/opinion/4110052.html>

HOTEL ONLINE (2022). *As 97% of Surveyed Hotels Report Staffing Shortages, AHLA Foundation Expands Recruitment Campaign*. [online]. [cit. 2023-03-27]. Dostupné z: https://www.hotel-online.com/press_releases/release/as-97-of-surveyed-hotels-report-staffing-shortages-ahla-foundation-expands-recruitment-campaign/

ICAO (2023). *Effects of Novel Coronavirus (COVID-19) on Civil Aviation: Economic Impact Analysis*. [online]. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: https://www.icao.int/sustainability/Documents/Covid-19/ICAO_coronavirus_Econ_Impact.pdf

IPRIMA (2022). *Jídlo už servírují roboti. Hotely řeší nouzi o zaměstnance, lákají na benefit* [online]. [cit. 2023-03-27]. Dostupné z: <https://cnn.iprima.cz/roboti-servirujici-jidlo-i-priplatky-za-sluzby-hotely-resi-nouzi-o-zamestnanec-56016>

IRU – WORLD ROAD TRANSPORT ORGANISATION (2022). *One in ten European truck drivers missing as shortage escalates*. [online]. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: <https://www.iru.org/news-resources/newsroom/one-ten-european-truck-drivers-missing-shortage-escalates>

JEŘÁBEK, T., MÁLEK, Z. A V. ŠEFCÍK (2018). *Management služeb hotelnictví a cestovního ruchu – 2. díl*. Ostrava: KEY Publishing s.r.o. ISBN 978-80-7418-296-9.

KAPITÁLOVÉ VÝDAJE (2008). *Managment-marketing.studentske.eu*. [online]. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: <https://managment-marketing.studentske.eu/2008/07/8-kapitlov-vdaje.html>

KURZY.CZ (2023). *Co můžeme očekávat? - Tržní výhled pro rok 2023* [online]. [cit. 2023-03-27]. Dostupné z: <https://www.kurzy.cz/zpravy/690459-co-muzeme-ocekavat-trzni-vyhled-pro-rok-2023/>

LINKEDIN (2016). *The Importance of Transportation to Tourism Development*. [online]. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: <https://www.linkedin.com/pulse/importance-transportation-tourism-development-fda-ba-itc-mba-emba>

MÁLEK Z., E. LUKÁŠKOVÁ, K. PITROVÁ A T. JEŘÁBEK (2020). Quality Management of Selected Tourism Activities. In: SOLIMAN, S. K. eds. *30th IBIMA Conference: Innovation Management and Education Excellence Vision 2020: From*

Regional Development Sustainability to Global Economic Growth. Madrid, Spain. ISBN 978-0-9860419-9-0.

PORTÁL ŘIDIČE (2022). Náklady na provoz auta aneb na kolik vás vyjde vlastnictví auta. [online]. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: <https://www.portalridice.cz/clanek/naklady-na-provoz-auta>

PRENTICE, B. E. & D. PROKOP (2016). *Concepts of Transport Economics*. Singapore: World Scientific Publishing. ISBN 978-981-4656-18-4.

SEZNAM ZPRÁVY (2022). Pasažéři i zaměstnanci. Data ukazují, co způsobuje krizi v letectví. [online]. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/fakta-pasazeri-ale-i-zamestnanci-data-ukazuji-co-zpusobuje-krizi-v-letani-212243>

SHENGENVISA (2022). *US & EU Air Passenger Travel Increases by 1003%*. [online]. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: <https://www.schengenvisainfo.com/news/us-eu-air-passenger-travel-increases-by-1003/>

THE GEOGRAPHY OF TRANSPORT SYSTEMS (2023). *The Geography of Transport Systems*. [online]. [cit. 2023-03-20]. Dostupné z: <https://transportgeography.org/>

TRAVEL+LAISURE (2022). *These Cities Have Seen the Largest Increase in Airfare Prices This Year, Study Shows*. [online]. [cit. 2023-03-18]. Dostupné z: <https://www.travelandleisure.com/travel-news/these-cities-have-seen-the-largest-increase-in-airfare-prices-this-year-according-to-a-study>

VOGEL, H. L. (2012). *Travel Industry Economics: A Guide for Financial Analysis*. New York: Cambridge University Press. ISBN 978-0521026949.

VOVCR [online]. [cit. 2023-03-27]. Dostupné z: <https://www.vovcr.cz/odz/ekon/443/page00.html>

YAHOO!FINANCE (2022). *Jamie Dimon says economic risks 'nearer than before' in new warning*. [online]. [cit. 2023-03-18]. Dostupné: <https://finance.yahoo.com/news/jamie-dimon-economic-risks-second-quarter-earnings-165835641.html>

Ing. Zdeněk Málek, Ph.D.

Katedra ekonomie a managementu, AMBIS vysoká škola, a. s.

Linderova 575/1, 180 00, Praha 8

Email: zdenek.malek@ambis.cz

Ing. Pavla Burešová, Ph.D.

Katedra ekonomie a managementu, AMBIS vysoká škola, a. s.

Linderova 575/1, 180 00, Praha 8

Email: pavla.buresova@ambis.cz

prof. Ing. Květoslava Šustová, Ph.D.

Katedra ekonomie a managementu, AMBIS vysoká škola, a. s.

Linderova 575/1, 180 00, Praha 8

Email: kvetoslava.sustova@ambis.cz

Socioekonomické a humanitní studie jsou odborný recenzovaný časopis, jehož posláním je na vysoké odborné úrovni prezentovat výsledky vědecko-výzkumné práce autorů z oblasti socioekonomických a humanitních věd. Časopis je na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice a je zařazen do mezinárodních databází ERIH PLUS, EBSCO a ICI Journals Master List database.

Články publikované v *Socioekonomických a humanitních studiích* mají charakter původních statí, diskusních příspěvků nebo recenzí odrážejících aktuální stav bádání v oblasti sociálních, ekonomických a humanitních věd. Předpokládá se, že příspěvek nabízený k uveřejnění nebyl dosud nabídnut jinému vydavateli.

Obsah rukopisů posuzují anonymně minimálně dva nezávislí recenzenti a projednává redakční rada časopisu. O výsledku recenzního řízení uvědomí redakce autora písemně. Na uveřejnění článku neexistuje právní nárok.

Podrobné pokyny najdete na webové stránce: sehs.ambis.cz.

Socio-Economic and Humanities Studies is a scientific journal. Its mission is to present the results of scientific research work and activities of authors in the field of socio-economic sciences and humanities. The journal is listed on the List of Peer-Reviewed Non-Impacted Periodicals issued in the Czech Republic and included in international databases ERIH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences), EBSCO and ICI Journals Master List database.

Manuscripts published in this journal have the character of articles, discussion papers and reviews, reflecting the current state of research in social sciences and humanities. It is assumed that any article offered for publication has not been offered for publication to any other publisher.

The content of each manuscript is assessed anonymously by at least two independent reviewers and discussed by the editorial board of the journal. The editor informs the author about the outcome of the review process. No legal obligation exists to publish any submitted paper.

Detailed information can be found at: sehs.ambis.cz.

